

ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ :
รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง
ภาคตะวันตก ประเทศไทย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2545

ISBN 974-04-2525-9

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

Copyright by Mahidol University

2พ
ส 847ค
2545
ฉ.2

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ :
รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง
ภาคตะวันตก ประเทศไทย

ศักรินทร์ วิกิตชุก

นายสุรชัย รักษาชาติ

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์โอภาส ปัญญา Ph.D.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิพงษ์ คิลกวนิช Ph.D.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญา บัวสรวง M.A.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ศรีมิตรา หุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย

อาจารย์สัญญาชัย สุติพันธ์วิหาร วท.ม.

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยี

การวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ :
รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง

ภาคตะวันตก ประเทศไทย

วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2545

.....
ผู้ช่วย วิชาพฤกษศาสตร์

นายสุรัช รัชชาติ

ผู้วิจัย

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์โอภาส ปัญญา Ph.D.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิพงษ์ ดิลกวิช Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

อาจารย์วิรัตน์ คำศรีจันทร์ Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

รองศาสตราจารย์ศรีสมิตรา หุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหิดล

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ช่อภิญญา บัวสุวรรณ M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

รองศาสตราจารย์อนุชาติ พวงสำลี Ph.D.

คณบดี

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

เวลาที่ได้อ่านถ้อยคำพรรณนาในหน้านี้ของวิทยานิพนธ์หลายเล่ม ก็จะเกิดความรู้สึกที่ดีๆ ขึ้นมาในใจ และคิดว่าหากถึงเวลาของเราเมื่อไรจะพยายามบรรจงเขียนขอบคุณให้กับทุกคนทุกสิ่งให้ดีที่สุด แต่ครั้งเมื่อเวลาที่ต้องกล่าวถ้อยคำพรรณนานี้จริงๆ กลับนึกไม่ออกกว่าจะเริ่มต้นกับกิตติกรรมประกาศงานวิจัยที่ดูเป็นจริงเป็นจังขึ้นแรกนี้อย่างไรดี..

ผมขอแสดงความความนอบน้อมและขอกราบขอบพระคุณอย่างจริงใจแด่ ท่านอาจารย์โอภาส ปัญญา ครูผู้ซึ่งเป็นแสงส่องทางต่อเติมโอกาสอนาคตทางการศึกษา รวมทั้งได้สอนผมทั้งในเรื่องงานวิชาการและปรัชญาการดำเนินชีวิต กราบขอบพระคุณอาจารย์สิทธิพงษ์ ศิลกวิช และอาจารย์อภิญญา บัวสรวง ในคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการ และความพยายามในการอ่านวิทยานิพนธ์อย่างไม่เบื่อหน่าย ขอบพระคุณพี่วิรัตน์ คำศรีจันทร์ที่ได้ให้ความกรุณาสละเวลา และพลังสร้างสรรค์ทางความคิดอันเป็นประโยชน์ทำให้งานศึกษานี้มีความสมบูรณ์ดีขึ้น

กราบขอบพระคุณพี่ต๋อยที่ให้คำแนะนำ ความห่วงใย และความเข้าใจในชีวิต ขอบพระคุณพี่ปู ปิง ปุ้ง บรดาพี่ในสายเลือดที่สนับสนุนช่วยเหลือทั้งในเรื่องของกำลังใจทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ขอบพระคุณ LDI ที่ได้เปิดโลกทัศน์และเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางความคิดเปิดโอกาสให้เรียนรู้สัมผัสมานทางด้านชุมชน ขอขอบพระคุณพี่ต้อมที่เป็นธุระคอยติดตามดูแลความเคลื่อนไหวทางการศึกษามาโดยตลอด ขอบพระคุณพี่ทิวพรในการแนะนำและเบิกทางให้เข้าสู่ชุมชน ขอบพระคุณอาทเพื่อนที่มีคำปรึกษาในหลายๆ เรื่องโดยไม่ทิ้งกันแม้ในยามยาก ขอบพระคุณน้องจิราวัฒน์ เทียน กุก ลูกหยี จิว กุ้งจิ แว่น เรียม เก่ง ป๊อก โชค และเหล่าพี่น้องทีม RD3 ที่กอดคอก ประคับประคอง ห่วงใยซึ่งกันและกันอย่างจริงใจ ขอบพระคุณ จำ กัน ปุ่ม หนึ่ง เจษ ชัย และเสือดาว น้องที่คอยถามไถ่ ช่วยเหลือทั้งแรงกายแรงใจ และความเอื้ออาทมาเสมอ ขอขอบพระคุณโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมจังหวัดกาญจนบุรี ที่เห็นความสำคัญของงานวิจัยและมอบทุน Young Scholar เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษา ขอบพระคุณ first line และคณะ สำหรับเครื่องคอมฯ กระดาษ พรินเตอร์ รวมทั้งความปรารถนาและน้ำใจอันดีงาม

ขอขอบพระคุณอย่างลึกซึ้งสำหรับ ลุงสวัสดิ์ ลุงกำนัน ป้าอัมพร นคร พี่ไผทอง ครอบครัวพี่น้องมากวรรณ นอคาเปะ และชุมชนบ้านบ้องตี้ ที่ได้ต้อนรับและเปิดโอกาสให้ผมได้พูดคุยสอบถามหาความรู้ด้วยน้ำจิตน้ำใจอย่างเป็นมิตรยิ่งนัก

ท้ายที่สุดขอกราบในพระคุณของ คุณพ่อ และ คุณแม่ ที่ได้ให้กำเนิด ทุ่มเทเลี้ยงดู กล่อมเกล่าพยายามให้ผมเป็นมนุษย์ที่ดีคนหนึ่งในสังคม แม้ว่าท่านจะไม่เคยบอกวัตถุประสงค์นี้ตรงๆ เลยก็ตาม

ความไม่สมบูรณ์หรือบกพร่องอันเกิดจากความเขลาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นความรับผิดชอบของผมโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ได้อ่อนนามมาข้างต้น

4036865 ENRD/M : สาขาวิชา : เทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท ;

วท.ม. (เทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท)

คำสำคัญ : ความมั่นคงทางอาหาร / คนชายขอบ

สุรัช รัชชาติ : ความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ : รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง ภาคตะวันตก ประเทศไทย (FOOD SECURITY OF MAGINALIZED PEOPLE: CONSUMPTION PATTERNS AND SOURCES OF FOOD OF SELECTED HOUSEHOLDS IN A KAREN COMMUNITY, WESTERN THAILAND.) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : โอภาส ปัญญา, Ph.D., สิทธิพงษ์ ดิลกวัฒน, Ph.D., อภิญา บัวสรวง, M.A., 130 หน้า. ISBN 974-04-2525-9

การวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายการศึกษาถึงเรื่อง แบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ในระดับครัวเรือนของชุมชนชายขอบซึ่งมักไม่ได้รับการศึกษาวิจัยเท่าที่ควร การวิจัยในครั้งนี้ได้เลือกครัวเรือนในหมู่บ้านกะเหรี่ยงจังหวัดกาญจนบุรี ประเทศไทย และเป็นกลุ่มคนที่ได้ถูกนำเข้าสู่ระบบการพัฒนาในกระแสหลักและการขยายตัวของกระบวนการกลายเป็นเมืองและความทันสมัย ทำการเกษตรกรรมผลิตพืชไร่เชิงเดี่ยวภายใต้ความเชื่อมโยงของฐานทรัพยากรในท้องถิ่น และความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันทางการผลิตกับนายทุนทำให้เกิดสภาวะความเป็นหนี้สินมาอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาครั้งนี้ได้ผนวกวิธีการวิจัยในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยในการศึกษาเชิงปริมาณได้ใช้วิธีการทำสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนด้วยแบบสอบถาม และการจดบันทึกการบริโภคและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน ส่วนในเชิงคุณภาพได้กระทำโดยนำผลที่ได้จากการศึกษาในเชิงปริมาณ มาสังเคราะห์ด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับแม่บ้าน หัวหน้าครัวเรือน หัวหน้าชุมชน และผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้เพื่อค้นหาแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน

ผลการศึกษาระดับครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจนพื้นที่แห่งนี้ ทุ่มเทให้กับการผลิตข้าวให้มีเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปีตั้งแต่ครอบครัวคนไทยในชนบททั่วไป การปรับตัวโดยการผลิตเพื่อขายในระยะแรกทำให้เกิดปัญหาหนี้สินพัวพันกับนายทุนคนไทยเพราะต้องใช้เงินมาซื้อข้าวบริโภค ต่อมาจึงได้กลับมาเพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่า อันเป็นการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งได้ผลพอเพียงแก่ครอบครัวและเป็นการลดรายจ่ายที่เป็นเงิน อย่างไรก็ตามการกระทำเช่นนี้เป็นการขัดแย้งกับบริบทเงื่อนไขใหม่ที่ได้เปลี่ยนไป อันได้แก่กฎหมายการอนุรักษ์จึงทำให้ต้องตกอยู่ในภาวะความเสี่ยงจากการถูกจับกุมของเจ้าหน้าที่รัฐ

ผลของการศึกษาในครั้งนี้ทำให้เกิดความเข้าใจต่อประเด็นความมั่นคงทางอาหารได้ดีขึ้น ซึ่งที่ผ่านมามักให้ความหมายที่จำกัดอยู่กับสุขภาพ กรณีของชุมชนกะเหรี่ยงในครั้งนี้ทำให้เห็นว่า สำหรับคนชายขอบนั้นความมั่นคงทางอาหารเชื่อมโยงโดยตรงต่อฐานทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า แรงงาน) และการบริหารจัดการที่ปรับตัวตามบริบทและข้อจำกัดจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องการงานวิจัยเพื่อหาหนทางทำการเกษตรทางเลือก ให้สามารถฟื้นฟูดินในพื้นที่ทำกินทางการเกษตรในปัจจุบันรวมทั้งการจัดการกับศัตรูพืชที่เหมาะสม โดยทั้งหมดนี้ต้องเป็นการลงทุนที่ต่ำและควรใช้ภูมิปัญญาเดิมที่มีการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นฐานการพัฒนา

4036865 ENRD/M : MAJOR : TECHNOLOGY OF ENVIRONMENTAL PLANNING FOR RURAL DEVELOPMENT; M.Sc. (TECHNOLOGY OF ENVIRONMENTAL PLANNING FOR RURAL DEVELOPMENT)

KEY WORDS : FOOD SECURITY/MARGINALIZED PEOPLE

SURACHAI RAKSACHART: FOOD SECURITY OF MAGINALIZED PEOPLE: CONSUMPTION PATTERNS AND SOURCES OF FOOD OF SELECTED HOUSEHOLDS IN A KAREN COMMUNITY, WESTERN THAILAND. THESIS ADVISORS: OPART PANYA, Ph.D. SITIPONG DILOKWANICH, Ph.D. APINYA BUASUANG, M.A. 130 P. ISBN 974-04-2525-9

This research investigates the food security of marginalized people, a group which has received the least attention. It focuses on the Thai Karens who have been well integrated into the Thai market economy. It seeks to broaden an understanding of food security by incorporating ways in which the resource base (land, forest, water, and labor) is used and managed.

The study combines quantitative and qualitative methods in collecting data from the field. A socio-economic base-line survey of selected households was conducted, followed by household record-keeping on food consumption and expenses for a one-week period. Semi-structured interviews of key informants were employed to capture patterns of adaptive strategies developed by the lowest-income section of the community.

It is found that, the Karens, like most rural Thai, are primarily concerned with having enough rice for all year round. Other types of food are found to be available from natural resources surrounding the village. When first integrated in the Thai market economy, most of the Karens interviewed were in long and complicated indebtedness. Having enough rice means less dependence on cash income, which in turn saves them from being indebted to the Thai moneylenders. For the Karens, they can risk their lives just to secure rice for their families. But in order to have enough rice, the Karen turn to their indigenous practice of short rotation crop fields to plant farm cultivate in a deeper forest area. They all claim that their permanent fields are no longer fertile and they are unable to cope with pest problems. Although this practice has produced enough rice for the whole year for a family (6 of 50 kg sacks), it puts them at a great risk of being arrested by forest rangers for illegal encroachment.

This finding has contributed to an understanding of food security issues, which puts much emphasis on the health of the people in general. The Karen case here demonstrates that food security for the marginalized people is directly linked to natural resources and the local environment. It also suggests that indigenous knowledge cannot be the answer to every problem, as the resource context has continually changed. There is an urgent need for research on identifying alternative agriculture for existing, permanent fields, concentrating on the recovery of soil fertility and effective control of pests by using low-cost and ecologically sound technology.

สารบัญ

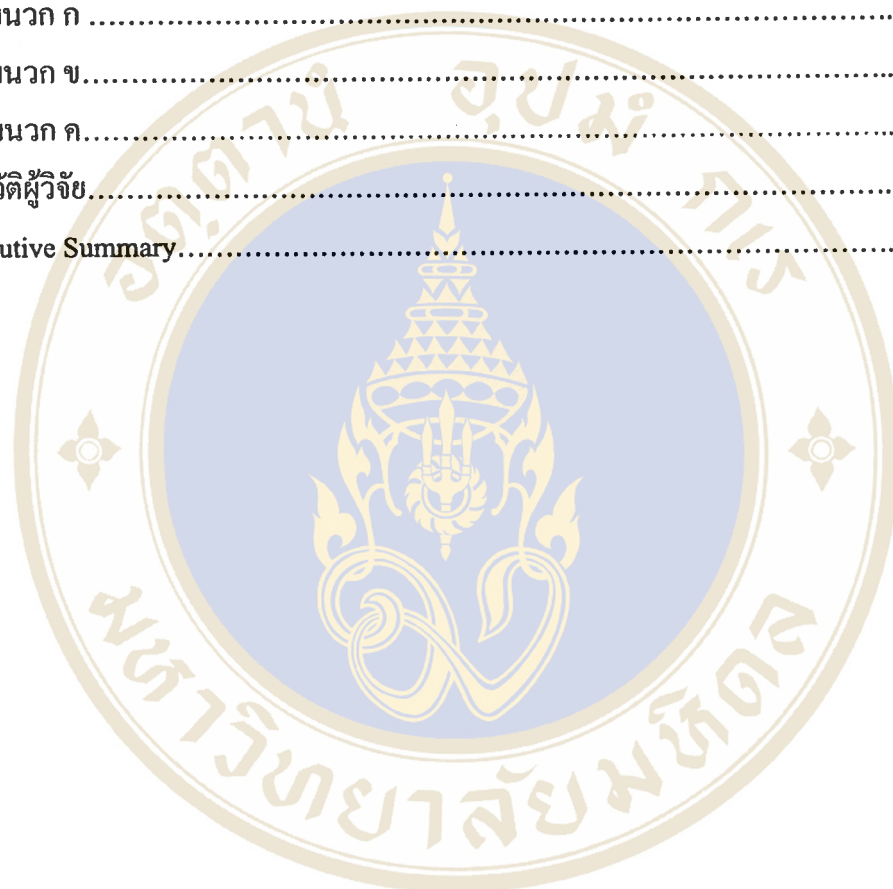
	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.3 แนวคำถามในการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตในการวิจัย.....	5
1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
2. ทบทวนวรรณกรรม.....	9
2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างฐานทรัพยากรธรรมชาติ.....	9
กับความเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง	
2.2 ระบบการผลิตการเกษตรไร่นาหมุนเวียนกับความสมดุล.....	18
ทางวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม	
2.3 นโยบายการพัฒนาชุมชนชาวเขาและวิธีการจัดการพื้นที่สูง.....	25
2.4 แนวคิดด้วยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร.....	31
2.5 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและ.....	34
การปรับตัวของท้องถิ่น	

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. ระเบียบวิธีวิจัย.....	41
3.1 รูปแบบการศึกษา.....	41
3.2 พื้นที่ศึกษา.....	41
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	42
3.4 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา.....	44
3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	45
3.6 แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล.....	46
4. สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	47
4.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้.....	47
4.2 ที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน.....	51
4.3 บ้านบ้องตี้กับบริบทยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจ.....	54
4.4 ประชากรและลักษณะครอบครัว.....	55
4.5 อาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน.....	56
4.6 ศาสนาและความเชื่อ.....	59
4.7 สิทธิบนที่ดินทำกิน.....	60
4.8 พัฒนาการระบบการผลิตของชุมชน	62
5. ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้.....	72
5.1 ระบบอาหารของครัวเรือน.....	72
5.2 ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้.....	82
6. สรุป อภิปราย และ ข้อเสนอแนะในการศึกษา.....	92
6.1 สรุปผลการศึกษา.....	93
6.2 อภิปรายการศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ.....	95
6.3 ข้อเสนอแนะ.....	97

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม.....	100
ภาคผนวก ก	106
ภาคผนวก ข.....	107
ภาคผนวก ค.....	111
ประวัติผู้วิจัย.....	125
Executive Summary.....	126

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2-1 แสดงการเขตรกรรมและความเชื่อพิธีกรรมการทำไร่หมุนเวียน.....	17
แต่ละช่วงเวลาใน 1 รอบปีการผลิต	
ตารางที่ 4-1 แสดงรายได้ต่อปีของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตี้.....	59
ตำบลบ้องตี้ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์	
ตารางที่ 5-1 แสดงแหล่งที่มาส่วนประกอบของกับข้าวของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์.....	76
ตารางที่ 5-2 แสดงแหล่งที่มาของกับข้าวของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์.....	77
ตารางที่ 5-3 แสดงจำนวนครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวเอง และซื้อข้าวรับประทาน.....	79
ตารางที่ 5-4 แสดงรายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์ของครัวเรือน.....	79
ที่มีการเพาะปลูกข้าวรับประทานเอง	
ตารางที่ 5-5 แสดงรายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์ของครัวเรือน.....	80
ที่ต้องซื้อข้าวรับประทาน	
ตารางที่ 5-6 แสดงปฏิทินการเพาะปลูกข้าวไร่ของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้.....	87
ตารางที่ 5-7 แสดงปฏิทินการเพาะปลูกพืชผักในไร่ข้าวของ.....	89
ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้	

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	7
ภาพที่ 3-1 แสดงขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม.....	44
ภาพที่ 4-1 แสดงที่ตั้งของจังหวัดกาญจนบุรี อำเภอไทรโยค และตำบลบ้องตี้.....	48
ภาพที่ 4-2 แสดงขอบเขตของหมู่บ้านบ้องตี้.....	52
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-3 แสดงแผนผังโดยสังเขปของหมู่บ้านบ้องตี้.....	53
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-4 แสดงลักษณะประชากรของหมู่บ้านบ้องตี้.....	56
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-5 แสดงอาชีพหลักของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตี้.....	57
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-6 แสดงอาชีพรองของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตี้.....	58
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-7 แสดงสัดส่วนรายได้ของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตี้.....	58
ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 4-8 แสดงลักษณะการถือสิทธิ์ในที่ดินทำกินของชุมชน.....	61
ภาพที่ 4-9 แสดงภาพรวมพัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรของ.....	71
หมู่บ้านบ้องตี้ ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	
ภาพที่ 5-1 แสดงสัดส่วนแหล่งที่มาของส่วนประกอบที่เป็นกับข้าวใน 1 สัปดาห์.....	76
ภาพที่ 5-2 แสดงสัดส่วนแหล่งที่มาของข้าวใน 1 สัปดาห์.....	77

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ ระบบฐานทรัพยากรธรรมชาตินับเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดลักษณะสังคม และแบบแผนการดำเนินชีวิตให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัย มนุษย์ในสถานที่ต่างๆ ได้ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการแสวงหาปัจจัยเพื่อการยังชีพทางด้านอาหารด้วยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมปรับเปลี่ยนฐานทรัพยากรมาเป็นวิถีชีวิตของตนเอง และสืบทอดต่อกันมาเป็นระบบภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์และสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร (food security) ตามข้อจำกัดและเงื่อนไขของฐานทรัพยากรท้องถิ่นนั้นๆ ดังประจักษ์พยานจาก เช่น การหาอาหารของชุมชนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลด้วยกิจกรรมประมงพื้นบ้าน การเลี้ยงสัตว์เร่ร่อนเพื่อนำมาเป็นอาหารและแลกเปลี่ยนปัจจัยการยังชีพของกลุ่มชนในเขตแห้งแล้งทะเลทราย หรือสังคมชาวนาตามบริเวณพื้นที่ราบที่น้ำสามารถท่วมถึงเป็นประจำทุกปี เป็นต้น (ชนัญ วงษ์วิภาค, ไม่ระบุปี: 63 และ สุภาภรณ์ จันทวานิช ใน สถาบันไทยศึกษา, บรรณาธิการ, 2536: 2-3)

หากกล่าวสำหรับบนพื้นที่สูง บริเวณที่มีความเปราะบางและอ่อนไหวในทางนิเวศวิทยา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นป่าเขาแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงเป็นพื้นที่ลาดชันมีความเสี่ยงต่อการเกิดการชะล้างพังทลายของดินแล้ว ชุมชนชายขอบที่อยู่อาศัยในบริเวณแห่งนี้ก็ได้สร้างกระบวนการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทระบบนิเวศพื้นที่สูงเช่นกัน คนบนพื้นที่สูงหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปในสังคมไทยว่า “ชาวเขา” ได้ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานในมิติทางด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ตามข้อจำกัดทางนิเวศที่มีลักษณะเป็นป่าเขา ด้วยระบบการผลิตทางการเกษตรอันเป็นภูมิปัญญาสืบทอดกันต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น นั่นคือระบบการผลิตแบบ ตัด พิน โค่น เผา (swidden cultivation) เคลื่อนย้ายพื้นที่เพาะปลูกไปในเขตป่า คนบนพื้นที่สูงหรือ ชาวเขา สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับตนเองได้อย่างพอเพียง เนื่องจากรูปแบบการปลูกพืชนั้นเป็นแบบผสม (mixed cropping) ซึ่งมีพืชหลัก ได้แก่ ข้าวไร่ อันเป็นอาหารยีนพื้น (staple food) ของทุกคนในชุมชน รวมทั้งมีพืชรองซึ่งเป็นอาหารในชีวิตประจำวันของชาวเขายังอีกเป็นจำนวนมากมาย อาทิ ข้าวเหนียว ข้าวโพด พริก มันฝรั่ง มันสำปะหลัง

ฟัก มะเขือ จิง ผักชี กระเพรา งาม ตะขุง ฯลฯ เป็นต้น (จันทร์บุรณ สุทธิ, 2528: 42 – 48) ชาวเขาจึงสามารถเข้าถึงวัตถุดิบทางด้านอาหารได้อย่างหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม เมื่อกระแสการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้มุ่งเน้นไปในเชิงอรรถประโยชน์ บนฐานความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยา ที่เน้นทำความเข้าใจระบบนิเวศจากมุมมองด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีวิธีคิดเชิงเดี่ยวที่ไม่เชื่อว่า “คน” จะอยู่ร่วมกับ “ธรรมชาติ” ได้อย่างยั่งยืน มองระบบธรรมชาติและระบบสังคมมนุษย์แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ภายในของระบบสังคมย่อยๆ ที่มีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยและผูกติดอยู่กับธรรมชาติมาอย่างมั่นคงและช้านาน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 6 – 9) ทำให้ระบบการใช้ทรัพยากรโดยภูมิปัญญาของชาวบ้าน เช่น การทำไร่แบบเคลื่อนย้ายที่ของชาวเขาถูกมองว่าเป็น “ตัวการ” ในการทำลายล้างฐานทรัพยากรและระบบนิเวศบนพื้นที่สูงไปโดยปริยาย ซึ่งในการนั้นนโยบายการอนุรักษ์ การจัดการ และการพัฒนาบนพื้นที่สูงได้กระทำโดยการจัดระเบียบสังคมของชุมชนชาวเขาและนำเข้าสู่วิถีการพัฒนาเริ่มจากการเข้ามาครอบครองพื้นที่ (territorialization) และการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ (protected area) ปกป้องคุ้มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพให้เป็นป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ (ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ ในอานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 137) ทั้งนี้เพื่อกำหนดขอบเขตอาณาบริเวณของ “คน” มิให้ไปล่วงล้ำในพื้นที่ “ป่า” ที่ต้อง “อนุรักษ์” (หมายถึงการไม่ใช้) อีกต่อไป จากนั้นจึงได้ใช้นโยบายการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมแผนใหม่ ปลุกพืชเงินหรือพืชเชิงเดี่ยวในทางการค้า เพื่อหยุดยั้งและทดแทนการทำเกษตรกรรม ตัด ฟัน โคน เผ และย้ายที่ทำการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมของชุมชน (ชูพนิจ เกษมณี, 2527: 21 – 22)

การส่งเสริมให้ชาวเขาเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตมาทำการเกษตรแผนใหม่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวดังที่กล่าวนี้ ดูเหมือนว่าจะมีแนวโน้มในเชิงบวกในระยะแรก เนื่องจากมีปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการ อาทิ เรื่องการตอบรับที่ดีจากตลาดการค้าระหว่างประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกาได้ฟื้นตัวจากสงครามโลกครั้งที่สอง จึงมีความต้องการสินค้าทางการเกษตรจำพวกพืชไร่เพื่อนำเป็นวัตถุดิบด้านสิ่งทอและอาหารเป็นจำนวนมาก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2540: 90) ผลผลิตทางการเกษตรก็ยังมีคุณภาพและปริมาณที่ดีอยู่ เพราะดินยังคงความอุดมสมบูรณ์และปัญหาโรคแมลงยังไม่ก่อตัวขึ้นในระดับที่รุนแรงนัก หากแต่ในระยะต่อมากลับพบว่าความรุนแรงของโรคแมลงและวัชพืชเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โครงสร้างทางกายภาพของดินแน่นแข็งทึบจากการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงอย่างรวดเร็วเพราะการมีระดับรากที่เท่าๆ กันของระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่จะดูดธาตุอาหารพร้อมกันในระยะเวลานาน รวมถึงการที่มีช่วงเวลาเก็บเกี่ยวที่ตรงกันทำให้หน้าดินเปิดโล่งเป็นเวลานาน ซึ่งนับเป็นอันตรายอย่างยิ่งในการพังทลายของดินในเขต

ร็อน (Nye and Greenland, 1960 อ้างถึงใน ชูพินิจ เกษมณี, 2527: 42) นอกจากนี้ในมิติเศรษฐกิจการเมืองระดับท้องถิ่นยังมีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ‘ทุนนิยมค่าเช่า’ (rent capitalism) ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่าง “ชาวเขา” ที่ได้กลายสภาพเป็นเกษตรกรรายย่อยหรือ “ลูกไร่” กับเจ้าของทุน นายทุนท้องถิ่น หรือ “เจ้าแก่ไร่” ของคนเมืองอีกด้วย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นว่า หลังจากมีนโยบายแก้ไขปัญหาวาฬซึ่งมีความเชื่อ (myth) กันว่าเป็นต้นเหตุแห่งการทำลายฐานทรัพยากรและระบบนิเวศบนพื้นที่สูง โดยการจัดระบบระเบียบพร้อมกับการนำชาวเขาเข้ามาสู่วิถีการพัฒนาในกระแสหลักแล้ว ปรากฏว่ากลับเป็นการสร้างปัญหาความยุ่งยากและผลักดันให้ชาวเขากลายเป็นชุมชนชายขอบ (marginal people) ของสังคมมากยิ่งขึ้น ชาวเขาประสบกับการถูกตัดสิทธิในการเข้าถึงฐานทรัพยากรจากการอ้างความชอบธรรมเข้ามาครอบครองของภาครัฐ เปรียบกับความเสื่อมโทรมในระบบนิเวศเกษตรทั้งในเรื่องของดินและศัตรูพืช ต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะความเป็นหนี้สินในความสัมพันธ์ระหว่างลูกไร่และเจ้าแก่ไร่ ที่สำคัญจากความเชื่อมโยงมาจากปัญหาต่างๆ และส่งผลกระทบโดยตรงต่อชาวเขาก็คือ เรื่องของการขาดหลักประกันความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ชาวเขาจำเป็นต้องบริโภคข้าวและปลูกข้าวเพื่อความอยู่รอด (ประเทือง นรินทรากุล ณ อุทยาน ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 87) แต่ทว่าพืชเศรษฐกิจที่ปลูกนั้นไม่ใช่พืชอาหารในชีวิตประจำวันของชุมชน คนบนพื้นที่สูงหรือชาวเขาจึงต้องซื้อข้าวและพืชผักมาเพื่อเป็นอาหารสำหรับการบริโภค ภายใต้สภาวะความเสี่ยงเรื่องของหนี้สินและบริบทปัญหาต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อพิจารณาลงลึกในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการประทับตราให้เป็นกลุ่มชนที่เรียกกันว่า “ชาวเขา” แล้วก็จะพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีความโดดเด่นในเรื่องระบบภูมิปัญญาการแสวงหาและสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับตนเองเป็นอย่างสูง เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำระบบเกษตรกรรมแบบตัด ฟัน โค่น เผา เคลื่อนย้ายที่เพาะปลูกในรูปแบบที่เรียกว่า ไร่หมุนเวียน ซึ่งระบบเกษตรกรรมที่ย้ายเฉพาะพื้นที่เพาะปลูก แต่ชุมชนตั้งอยู่เป็นหลักแหล่งมั่นคงไม่อพยพย้ายถิ่นอย่างเลื่อนลอย การเกษตรกรรมกระทำโดยการตัดฟันโค่นเผาป่าในป่าหุบเขาและหมุนเวียนกลับมาใช้พื้นที่เดิมในรอบ 7 – 10 ปี (จันทบูรณ์ สุทธิ, 2528: 42 และ จันทร์เพ็ญ ชูติมาเทวินทร์, 2541: จ) ระบบเกษตรกรรมรูปแบบนี้มีแนวโน้มว่าไม่ก่อให้เกิดการทำลายฐานทรัพยากรบนพื้นที่สูง อาทิ เรื่องการชะล้างพังทลายของดิน ขณะเดียวกันยังรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของดินได้อย่างค่อนข้างดี นอกจากนี้ชาวกะเหรี่ยงยังสะสมองค์ความรู้เรื่องการปลูกข้าวให้พอกินภายใต้ระบบ

* โปรดดูรายละเอียดใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย. ใน วิชาญ สังคมไทย. หลอด สุนทราวณิชย์ บรรณาธิการ, 2538. หน้า 156 – 157.

นิเวศการเกษตรแบบไร้หมุนเวียนไว้อย่างมีคุณค่าและหลากหลาย อาทิ ความรู้ในเรื่องป่าที่จะต้องเลือกพื้นที่ป่าไผ่เป็นพื้นที่ทำไร่เพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์ ความรู้ในเรื่องภูมิอากาศโดยเฉพาะเรื่องฝนอันเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในระบบการทำไร่หมุนเวียน เป็นต้น ทั้งนี้ในวิถีคิดของชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าองค์ประกอบของความรู้ต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความเปลี่ยนแปลงหรือความไม่เหมาะสมที่เกิดขึ้นกับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง หรือหากมีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากรอันใดอันหนึ่งในทิศทางที่ไม่สอดคล้องกันจะก่อให้เกิดผลกระทบทันทีต่อการพอกพูนของวิถีการผลิตแบบยังชีพนี้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2534: 47) ทั้งนี้จากผลกระทบในนโยบายการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาวชาวดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงต้องถูกผลักดันให้เป็นประชาชนชายขอบซึ่งกลายสภาพเป็นลูกไร่ ประสบปัญหาความเสื่อมโทรมในนิเวศเกษตร เข้าไม่ถึงฐานทรัพยากรเหมือนอย่างเดิม และขาดความมั่นคงทางด้านอาหารไปในที่สุด

การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นในเรื่องของชุมชนชายขอบชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงผู้ซึ่งเคยเป็นชุมชนทำการเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านในเขตป่า เพาะปลูกพืชด้วยระบบภูมิปัญญาแบบไร้หมุนเวียน มีหลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารโดยเฉพาะอาหารหลักคือข้าวพองเพื่อการรับประทานตลอดทั้งปีและทุกปี แต่จากนโยบายการพัฒนามาบนพื้นที่สูงที่ผ่านมา ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงต้องถูกดึงเข้าสู่ระบบการพัฒนาในกระแสหลัก ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยและความเป็นเมืองมากขึ้น ฉะนั้นการศึกษานี้จึงตั้งประเด็นการวิจัยหลักไว้ว่า หลังจากการที่ชาวกะเหรี่ยงถูกรวมพวก (integration) เข้ามาให้มีวิถีชีวิตเหมือนดังชุมชนพื้นราบแล้วนั้น ชุมชนชาวกะเหรี่ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครัวเรือนที่ยากจน จะมีวิธีการหรือแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนของตนเองได้อย่างไรในบริบทที่เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงนี้ ซึ่งคำตอบที่ได้จะสามารถเป็นข้อมูลเพื่อนำไปวางแผนให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวิถีคิดของคนในสถานการณ์ใหม่ได้อย่างเชื่อมโยง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบอาหารและจุลยุทธศาสตร์ในระบบอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง
2. เพื่อศึกษาแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจน

1.3 แนวคำถามในการวิจัย

1. ระบบอาหารของชาวกะเหรี่ยงที่ถูกนำเข้าสู่ความเป็นเมืองในยุคปัจจุบันเป็นอย่างไร
2. จุดยุทธศาสตร์หรือจุดคานงัดทางอาหารที่มีอิทธิพลต่อระบบอาหารทั้งหมดของครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจนคืออะไร เพราะเหตุใด
3. รูปแบบการบริโภคอาหาร อาทิ ชนิด และแหล่งที่มาของอาหาร ในครัวเรือนกะเหรี่ยงเป็นอย่างไร
4. ชาวกะเหรี่ยงมีวิธีการในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารคือข้าวได้หรือไม่อย่างไร

1.4 ขอบเขตในการวิจัย

1. ขอบเขตในเชิงเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในแบบแผนเพื่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ (marginal people) ภายใต้บริบทแห่งการพัฒนา ซึ่งในที่นี้ได้เลือกทำการศึกษาในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร ด้วยระบบเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนมาแต่ดั้งเดิม แต่เมื่อหลังจากถูกดึงเข้าสู่กระแสการพัฒนาโดยให้เลิกการทำไร่หมุนเวียนหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์แล้ว ก็ทำให้ต้องพึ่งพิงภายนอกสูงไม่สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ได้โดยเฉพาะเรื่องกลไกของราคาพืชผล อีกทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมทางนิเวศเกษตรในท้องถิ่น ขณะเดียวกันการเข้าสู่ระบบการพัฒนาในกระแสหลัก ยังเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนมีวิถีชีวิตวิธีการบริโภคที่สูงจนดูเหมือนกับคนเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และโยงใยสู่ระบบอาหารทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน จึงเป็นที่น่าศึกษาว่าชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงในปัจจุบันจะมีแบบแผนการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารให้กับตนเองได้อย่างไร

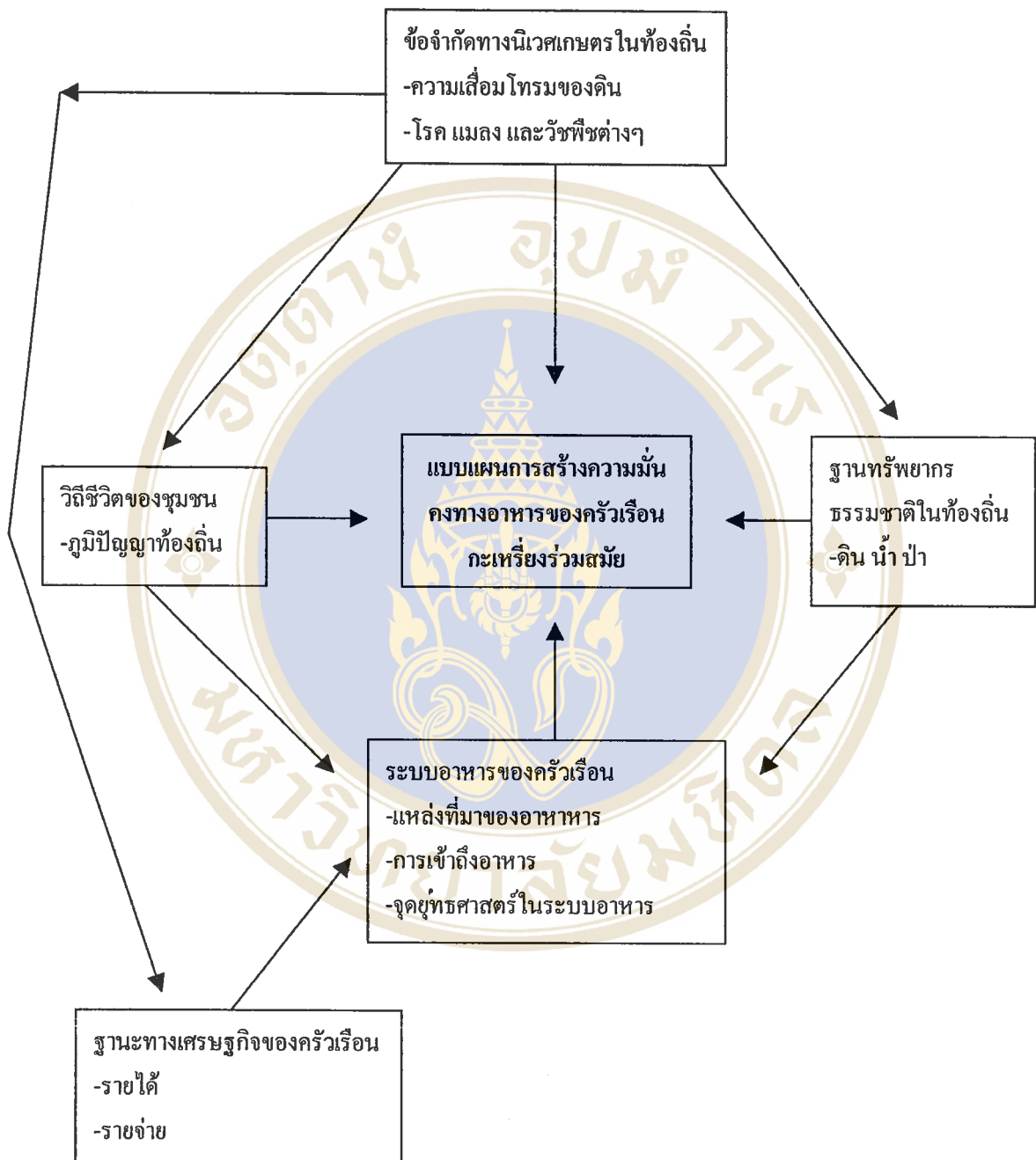
2. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

จากประเด็นการวิจัยข้างต้น ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโจทย์ในการวิจัย ณ ที่ หมู่บ้านชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง บ้านบ้องตี้ ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากเป็นหมู่บ้านอันเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเดิมเคยมีระบบการผลิตการหาอาหารแบบไร้หมุนเวียน แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากแบบรูปแบบเดิมมาเป็นระบบการผลิตการเกษตรตามการพัฒนาในกระแสหลักปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ นอกจากนี้ยังเป็นหมู่บ้านที่ถูกนำเข้าสู่การรวมพวก มีวิถีชีวิตที่ทันสมัยและความเป็นเมืองอย่างเห็นได้ชัด จึงเห็นว่าจะมีความเหมาะสมที่จะเลือกพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ศึกษา

1.5 กรอบแนวความคิดการวิจัย

• การอธิบายกรอบแนวความคิด

การวิจัยครั้งนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของโจทย์การวิจัยที่ว่า คราวเรือนชาวกะเหรี่ยงจะสร้างแบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างไร บนบริบทของการพัฒนาในกระแสหลักที่เป็นอยู่ในยุคปัจจุบัน การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้จึงได้นำปัจจัยที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันทั้งหลาย มิติ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดแบบแผนความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงผู้ที่อาศัยใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ 1) ปัจจัยทางด้านระบบอาหารของครัวเรือนที่ประกอบไปด้วย แหล่งที่มาของอาหาร การเข้าถึงอาหาร และจุลยุทธศาสตร์ (จุดคานงัด) ในระบบอาหารของครัวเรือน 2) ปัจจัยทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน อันได้แก่ รายได้ และ รายจ่าย 3) ปัจจัยทางด้านข้อจำกัดทางนิเวศท้องถิ่นซึ่งก็คือเรื่องของความเสื่อมโทรมของดิน และปัญหาเรื่องศัตรูพืชชนิดต่างๆ 4) ปัจจัยทางด้านวิถีชีวิตของชุมชนในที่นี่คือภูมิปัญญาดั้งเดิมในท้องถิ่น และ 5) ปัจจัยในฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นหมายถึงทรัพยากร ดิน น้ำ และป่า โดยที่ปัจจัยทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและกันในลักษณะที่เป็นองค์รวมไม่สามารถแยกสิ่งใดออกจากสิ่งใดได้อย่างเด็ดขาด ขณะเดียวกันก็มีอิทธิพลต่อกันด้วย (ตามเครื่องหมายลูกศรในภาพที่ 1-1) และในที่สุดปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อกันนี้ก็จะกดดันบีบบังคับให้เกิดคุณภาพใหม่ ในที่นี้คือแบบแผนความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นหลักพื้นฐานสุดที่มนุษย์ต้องการขึ้นมา ดังภาพที่ 1-1

ภาพที่ 1-1 กรอบแนวความคิดการวิจัย

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงวิธีการ ทิศทาง หรือยุทธศาสตร์เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงปลอดภัยทางอาหารของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง
2. สามารถนำผลการศึกษามาถกเถียงในประเด็นความมั่นคงทางอาหารในความหมายสากล ซึ่งมักจำกัดอยู่ที่ชนชั้นกลางในเมือง โดยเฉพาะจำกัดอยู่ในมิติความปลอดภัยด้านสุขภาพ
3. เป็นข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายเพื่อการวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนชายขอบเชื้อสายกะเหรี่ยงอย่างเป็นองค์รวมทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งหัวข้อการทบทวนวรรณกรรมเพื่อให้ครอบคลุมกับโจทย์ในการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

- ความสัมพันธ์ระหว่างฐานทรัพยากรธรรมชาติกับความเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง
- ระบบการผลิตการเกษตรไร่นาวนวนกับความสมดุลผลทางชีวิตและสิ่งแวดล้อม
- นโยบายการพัฒนาชุมชนชาวเขาและวิธีการจัดการพื้นที่สูง
- แนวคิดด้วยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร
- กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของท้องถิ่น

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างฐานทรัพยากรธรรมชาติกับความเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง

การทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อนี้ เพื่อทำความเข้าใจระดับพื้นฐานในระบบคิดเดิมของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) กล่าวคือเป็นมุมมองในเชิงนิเวศวิทยามนุษย์ ภายใต้บริบทชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่เรียกตัวเองว่า กะเหรี่ยง ทั้งนี้เนื่องจากการเข้าใจฐานความคิดเดิมอย่างถูกต้องนั้นมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ขั้นพื้นฐานต่อการวิเคราะห์คุณลักษณะใหม่ในวิถีคิด ซึ่งโยงใยไปสู่การแสดงออกเป็นพฤติกรรมในรูปแบบใหม่ต่างๆ ตามความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชน

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนดั้งเดิมชาวกะเหรี่ยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา ดูเหมือนว่าได้รับความสนใจจากนักวิชาการ นักวิจัย และรวมถึงนักพัฒนา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมากพอสมควร งานศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงลึกให้ความสำคัญกับระบบคิดและแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงนิเวศกับฐานทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งอาจแบ่งการทำความเข้าใจในบริบทความสัมพันธ์นี้ได้เป็น 2 ระดับ คือ

2.1.1 ความสัมพันธ์ในระดับจิตวิญญาณ

จากการศึกษาของ Kumiko Yoshimatsu ในชุมชนกะเหรี่ยงภาคเหนือของประเทศ เรื่องเกี่ยวกับระบบจักรวาลวิทยา พิธีกรรม และความเชื่อของชาวกะเหรี่ยง ได้พรรณนาถึงข้อค้นพบที่น่าสนใจในเรื่องความคิด ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงคือ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าอาณาเขตของพระเจ้าหรือวิญญาณของความเป็นเจ้าของ (territorial spiritual owners) แบ่งออกเป็นหลายกลุ่มตามสถานที่ที่ครอบครอง อาทิ ท้องฟ้า พื้นดิน ภูเขา และแม่น้ำ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงให้ความสำคัญในเชิงจักรวาลวิทยากับภูเขาและแม่น้ำค่อนข้างมาก คนกะเหรี่ยงผลิตพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงความเคารพ และขอบคุณกับพระเจ้าหรือวิญญาณที่ครอบครองภูเขา แม่น้ำ และสิ่งต่างๆ ด้วยสำนึกที่นอบน้อมถ่อมตนเป็นอย่างมากทุกครั้ง (Yoshimatsu; 1989 : 34)

ขณะเดียวกัน กุลวดี บุญภินันท์ (2540 : 21 – 23) ศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในมิติที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ได้ให้ทรรศนะในเรื่องความเชื่อจิตวิญญาณของธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยงไว้กล่าวคือ ในระบบความคิดของชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าทุกหนทุกแห่งของธรรมชาติมีเจ้าคอยปกปักรักษาและเป็นผู้คลั่นดาลให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ขึ้นแก่มนุษย์เมื่อกุศลกรรมทำให้เจ้าไม่พอใจหรือปฏิบัติตนต่อธรรมชาติไม่ถูกไม่ควร หรือเมื่อใดก็ตามที่ชาวกะเหรี่ยงต้องการพื้นที่เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนหรือทำการเกษตร พวกเขาต้องขออนุญาตจากเจ้าและใช้ทรัพยากรอย่างเคารพสำนึกในบุญคุณ ความกลัวที่มีต่ออันตรายต่างๆ นั้นทำให้ชาวกะเหรี่ยงระวังพฤติกรรมของตนเอง และแสดงความเคารพต่อธรรมชาติเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่เจ้า ชาวกะเหรี่ยงเรียนรู้ที่จะละเว้นการปฏิบัติบางอย่างต่อธรรมชาติ และเลือกประเพณีตนให้เหมาะสมต่อธรรมชาติ นั่นคือพวกเขาได้จัดวางตนเองในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและกลมกลืน โดยที่ กุลวดี ได้ฉายภาพรายละเอียดพอเป็นสังเขปในบริบทเรื่อง “เจ้า” ภายใต้อาณัติของชุมชนชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมเพิ่มเติม ดังนี้

- “คองกาซา” เป็นชื่อของเจ้าที่ปกครองผืนป่า ผืนดิน และสัตว์ป่า เป็นเจ้าที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงสูงที่สุด เป็นผู้ควบคุมดูแลการทำมาหากินตลอดฤดูกาลผลิต คองกาซา มีรูปร่างเหมือนมนุษย์แต่มีพลังเหนือธรรมชาติไม่เคยปรากฏตัวให้มนุษย์เห็น แต่จะติดต่อกับมนุษย์ในรูปแบบของภัยพิบัติต่างๆ หรือเป็นสัตว์ป่าเข้ามาก่อวุ่นในหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าในทุกส่วนของผืนป่าและผืนดินมีคองกาซาหลายตนแยกกันปกปักรักษา ดังนั้นถ้ามนุษย์ต้องการใช้ประโยชน์ผืนดินเพื่อตั้งหมู่บ้าน หรือทำการเกษตรจะต้องขออนุญาตจากคองกาซาและใช้ทรัพยากรนั้นๆ ด้วยสำนึกในบุญคุณ

- “ช่งทะรี” เป็นเทพธิดาผู้ปกป้องรักษาดิน ซึ่งมีคนกะเหรี่ยงให้ความสำคัญมากเพราะดินเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพชีวิตต่างๆ ช่งทะรียังให้ความคุ้มครองแก่นุชด้วย เมื่อชาวบ้านต้องเดินทางไกลมักจะขอให้ช่งทะรีคุ้มครอง และในทุกๆ กิจกรรมที่เกี่ยวกับดิน

- “โปโลกุ” เป็นชื่อเทพยดาแห่งสาขน้ำ มีรูปร่างเป็นปลาอาศัยอยู่ในแม่น้ำ คอยดูแลแม่น้ำลำห้วยให้อุดมสมบูรณ์หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตอย่างทั่วถึง

- “พิบือโย” คือเทพเจ้าคุ้มครอง ข้าว มีรูปร่างเหมือนเหยี่ยวอาศัยอยู่บนท้องฟ้า พิบือโยจะถูกอัญเชิญลงมาจากท้องฟ้าเพื่อดูแลไร่นาข้าว และนาข้าวในทุกๆ ปีการผลิต พิบือโยมีขวัญเช่นเดียวกับมนุษย์ ในเดือนตุลาคมก่อนการเก็บเกี่ยว เจ้าของไร่นาจะจัดทำพิธี ขวัญข้าว เพื่อเรียกขวัญข้าวให้กับพิบือโย เพื่อจะได้มีกำลังปกป้องดูแลไร่นาข้าว และให้ผลผลิตมากมาย

จะเห็นได้ว่าชุมชนกะเหรี่ยงดั้งเดิมซึ่งอาศัยใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรในท้องถิ่น มีระบบคิดที่เป็นความเชื่อในเชิงจิตวิญญาณอันสัมพันธ์กับระบบสิ่งแวดล้อมรอบข้างอย่างลุ่มลึกและแนบแน่น หากพิจารณาโดยสรุปแล้ว ความเชื่อเหล่านี้อาจสะท้อนวิธีคิดของชาวกะเหรี่ยงได้บางประการ กล่าวคือ ประการแรก โลกทัศน์ (world view) ของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมต่อบริบทในทรัพยากรธรรมชาตินั้น เป็นรูปแบบความคิดที่มีนัยปราศจากคำว่า ทรัพย์สิน สิ่งของ หรือ ทรัพยากร หากแต่แฝงเร้นอย่างเด่นชัดด้วยมิติที่กว้างขวางกว่านั้นคือ “ธรรมชาติ” (the nature) อันมีลักษณะเป็น มวลมิติ เพราะชาวกะเหรี่ยงได้สร้างสิ่งที่เหนือธรรมชาติ (super nature) ขึ้นมาเป็นกลไกคอยควบคุมดูแลพร้อมๆ กับเชื่อมโยงระบบทางธรรมชาติต่างๆ เข้าระหว่างกัน แม้ในความเป็นมนุษย์ก็ยังสามารถโยงใยถึงได้ด้วยสัญลักษณ์แห่งการประกอบพิธีกรรมในตามแต่กาลเทศะที่เหมาะสมและประการต่อมา สำหรับในเชิงจักรวาลวิทยาแล้วชาวกะเหรี่ยงได้วางตำแหน่งของตัวเองไว้ที่เบื้องล่างสุดของธรรมชาติหรือระบบใหญ่ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะอาณาเขตของความเป็นเจ้าของ (territorial owner) นั้นถูกรอบครองไว้หมดแล้ว ชาวกะเหรี่ยงจึงไม่มีพื้นที่ในการครอบครองสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเลย คงจะมีก็แต่ความเคารพ ขำเกรง และนอบน้อมต่อธรรมชาติด้วยรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากธรรมชาติสามารถให้คุณให้โทษได้ ซึ่งนั่นก็เป็นเพียงสื่อเพื่อไปถึงสิ่งที่เหนือธรรมชาติอีกทีหนึ่งเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวกะเหรี่ยงกับทรัพยากรธรรมชาติ (หรือ “ธรรมชาติ” ในทฤษฎีของชุมชนชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิม) ในระดับจิตวิญญาณนี้จะมีลักษณะผูกพันเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งก็ตาม ทว่าบริบทความสัมพันธ์นี้ยังเป็นลักษณะนามธรรมอยู่มาก ยังมองไม่เห็นถึงความเคลื่อนไหวที่เป็นพฤติกรรม หรือกิจกรรมต่างๆ ของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมบนฐาน

ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากเท่าใดนัก ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนที่เป็นรูปธรรมในเชิงความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างระบบทั้งสอง จึงได้สำรวจข้อมูล และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่ออธิบายให้เกิดความเชื่อมโยงดังจะได้พรรณนาในหัวข้อต่อไป

2.1.2 ความสัมพันธ์ในเชิงระบบ

ความสัมพันธ์ในเชิงระบบเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยง ตอบโต้ เรียนรู้ไปมากันระหว่างความเป็นมนุษย์ หรือในที่นี้คือชาวกะเหรี่ยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การตอบโต้ไปมาระหว่างสองระบบนี้เป็นปรากฏการณ์ที่ได้ถูกศึกษามาเป็นเวลานานแล้ว จนได้ข้อสรุปเป็นทฤษฎีที่สมควรกล่าวถึงเพื่อเป็นกรอบเบื้องต้นในการอธิบายบริบทความสัมพันธ์ในหัวข้อนี้คือ ทฤษฎีในทางสาขามานุษยวิทยาที่เรียกว่า นิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) ซึ่ง Julian Steward นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันได้อธิบายทฤษฎีนี้ว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัวของสังคม มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตรหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อตอบโต้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานที่สำคัญคือเทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, ม.ป.ป.: 34) จะเห็นได้ว่าโดยนัยนี้ วัฒนธรรม ของมนุษย์ยังกำหนดและถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงมีความเชื่อมโยงกับความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ในที่ต่างๆ ของโลกด้วยนั่นเอง

ในกรณีของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมชาวกะเหรี่ยง ผู้ซึ่งอาศัยใกล้ชิดและผูกพันกับฐานทรัพยากรธรรมชาติคือ ดิน น้ำ ป่า นั้น ได้สร้างกระบวนการตอบโต้และเรียนรู้ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเช่นเดียวกัน ชาวกะเหรี่ยงสร้างพฤติกรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานบนฐานทรัพยากรในรูปแบบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพตามข้อจำกัดและเงื่อนไขในทางสังคมและนิเวศวิทยาท้องถิ่นด้วยการทำการผลิตเกษตรกรรมแบบย้ายที่ (shifting cultivation) ซึ่งทั้งนี้นอกจะเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่ภายใต้กรอบทางทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมข้างต้นแล้ว การผลิตในบริบท ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ ของชาวกะเหรี่ยงนี้ ยังสอดคล้องกับข้อเสนอในแนวคิดเรื่องระบบนิเวศชุมชน (community ecosystem) ที่พัฒนาขึ้นมาในระยะหลังโดย โอภาส ปัญญา และคณะ (2543) ด้วย ซึ่งกล่าวอย่างสรุปคือ แนวคิดระบบนิเวศชุมชนเป็นแนวคิดที่ให้น้ำหนักความสำคัญกับมนุษย์ที่เป็นชุมชน และอาศัยอยู่ในท้องถิ่นหรือบนฐานทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นระยะเวลานานพอสมควรแล้ว ชุมชนมนุษย์ดังกล่าวจะใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมปรับ

เปลี่ยนฐานทรัพยากรมาเป็นวิถีชีวิต และถ่ายทอดออกมาสู่คนรุ่นหลังต่อไป อย่างมีระบบ มนุษย์มี “ระบบ” (เช่น เกษตร) ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในการผลิต ขณะเดียวกันระบบการผลิตนี้ได้หล่อหลอมเป็นวิถีชีวิตให้แก่ชุมชนนั้นๆ ด้วยจนกลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อไปโดยทางการศึกษาเรียนรู้ (โอภาส ปัญญา และ คณะ, ใน อานันท์ กาญจนพันธ์, บรรณาธิการ, 2543: 301) ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชาวกะเหรี่ยงจึงเป็น ระบบ ที่เกิดจากความสัมพันธ์ ในการปะทะ ประสาน เรียนรู้ ตอบโต้กันระหว่างคนกะเหรี่ยง กับฐานทรัพยากรนิเวศวิทยาในท้องถิ่น เป็นระบบที่มีความสำคัญเพราะคือกลไกในการหล่อเลี้ยงชีวิตให้แก่ชุมชน ชุมชนจึงต้องสร้างกระบวนการถ่ายทอดปลูกฝังทางวัฒนธรรม (enculturation) ระบบนี้สู่คนรุ่นหลังสืบต่อไป

ในการศึกษาเกี่ยวกับระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชาวกะเหรี่ยงนี้ ได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากพอสมควร มีงานการศึกษาหลายผลงานที่วิเคราะห์และอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างลึกซึ้ง ผลงานในระยะแรกๆ ที่ควรกล่าวถึงคืองานของ Peter Kunstadter (1978) ในเรื่อง Farmers in the Forest : Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand. Kunstadter ได้ไปทำการศึกษาวิจัยบริเวณภาคเหนือของประเทศในชุมชนชาวเขาเผ่าต่างๆ อาทิ ม้ง (หรือเมี้ยว) ลัวะ กะเหรี่ยง และรวมถึงกลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่สูง เขากล่าวว่าแบบแผนการผลิตการเกษตรในที่สูง (หรือในเขตป่า) ของประเทศไทยนั้นเป็นแบบแผนที่มีความหลากหลายในการใช้ที่ดินโดยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกันคือ

- 1) การทำไร่ในระยะเวลาน้อย แล้วทิ้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะอันสั้น (short cultivation, short fallow)
- 2) การทำไร่ในระยะเวลาน้อย แล้วทิ้งให้ป่าฟื้นตัวในระยะอันยาวนาน (short cultivation, long fallow)
- 3) การทำไร่ในระยะอันยาวนาน แล้วปล่อยให้ดินทิ้งไว้ในระยะอันยาวนาน (long cultivation, very long fallow)
- 4) การทำไร่ในลักษณะถาวร (permanent field tree crops)

โดยที่ Kunstadter ได้พรรณนาในรายละเอียดว่า สำหรับชาวกะเหรี่ยงและลัวะนั้น มีแบบแผนการผลิตในแบบที่ 2 คือ การทำไร่ในระยะเวลาน้อย แล้วทิ้งให้ป่าฟื้นตัวในระยะอันยาวนานประมาณ 7 – 12 ปี การเขตกรรมทำบนที่สูงประมาณ 500 – 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีพืชหลักคือ ข้าวไร่ โดยนับนี้แล้วการใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้ระบบการผลิตการเกษตรเพื่อยังชีพของชาวกะเหรี่ยงจึงมีลักษณะที่ หมุนเวียนที่มีระยะเวลาของการทำการเกษตรเพียงแค่หนึ่งฤดูการผลิต แล้วปล่อยให้พื้นที่การเกษตรนั้นได้ฟื้นตัวเป็นป่ารุ่นที่สองเป็นระยะเวลานาน ซึ่ง Kunstadter ให้

พรรณนาในประเด็นตรงนี้ว่า เป็นระบบการผลิตที่มีความเหมาะสมกับข้อจำกัดทางพื้นที่ และมีแนวโน้มที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงเนื่องจากมีระยะพักพื้นที่ดินค่อนข้างยาวนาน โดยที่ยังได้เรียกระบบการผลิตรูปแบบนี้ว่า forest fallow agriculture (Kunstadter; 1970: 149, 1978: 9 – 10) จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นชาวกะเหรี่ยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ที่สะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมก็คือ มิติในการพึ่งพิงของชุมชนด้วยระบบการผลิตการเกษตร อันเป็นความสัมพันธ์ในเชิงระบบ ระหว่างฐานทรัพยากรธรรมชาติกับบริบทชุมชน โดยมีกลไกเชื่อมโยงประสานคือกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม จนในที่สุดได้ผลิตเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งระบบที่สำคัญและเข้ามารองรับการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งก็คือ ระบบการผลิตการเกษตรกรรมไร่หมุนเวียนนั่นเอง

ระบบการผลิตการเกษตรไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง เป็นระบบเกษตรที่มีการเขตกรรมแตกต่างกันออกไปตามช่วงระยะเวลา ทว่าก็เป็นแบบแผนที่ค่อนข้างแน่นอนชัดเจน โดยมีการปฏิบัติโดยย่อในแต่และขั้นตอนดังนี้คือ (วรลักษณ์ อธิพิลโอฟาร; 2541: 15 – 19 และ 31 – 33)

1) การสำรวจพื้นที่ทำไร่ ประมาณเดือนมกราคมชาวกะเหรี่ยงจะออกสำรวจหาทำเลสำหรับทำไร่ โดยจะหาพื้นที่ที่เป็นบริเวณป่าไผ่ เพราะเชื่อว่าดินบริเวณนี้จะดี ปลุกข้าวพืชผักจะงอกงาม เนื่องจากไม่จำพวกนี้ให้ คลาที่ (จีเจ้า) บำรุงดิน

2) การตัดไม้แผ้วถางไร่ กระทำกันในเดือนกุมภาพันธ์ เป็นการตัดล้มต้นไม้ในพื้นที่ที่ต้องการจะทำไร่ข้าวซึ่งมีอยู่ 2 ลักษณะคือ การโค่นต้นไม้ให้ล้มแต่จะเหลือตอไม้ประมาณระดับเอว กับอีกวิธีหนึ่งคือการตัดเฉพาะกิ่ง ก้าน แล้วเหลือลำต้นไว้ ซึ่งในทั้งสองลักษณะนี้จะไม่ทำให้ต้นไม้ตาย คือ ตอไม้ที่ตัดเมื่อทำการเผาแล้วในระยะต่อมาจะแตกหน่อขึ้นอีกบริเวณรอบๆ ตอ ชูกิ่งก้านขึ้นมาใหม่ทดแทนกิ่งก้านเดิมที่สูงเสียไปตามธรรมชาติในกระบวนการเติบโตของมัน

3) การทำแนวกันไฟและเผาไร่ ประมาณเดือนมีนาคมชาวกะเหรี่ยงจะทำแนวกันไฟรอบๆ ไร่แล้วเผาไร่ จากนั้นก็จะมีการไถไร่ล้อมรั้ว

4) การหยอดเมล็ดข้าวและพืชผักต่างๆ ชาวกะเหรี่ยงจะเริ่มปลูกข้าวและพืชผักในประมาณเดือนพฤษภาคม ซึ่งหลังจากหยอดเมล็ดข้าวแล้วจะมีการเซทือ หมายถึงการติดสัตว์ (วางเครื่องมือที่ทำมาจากไม้ไผ่สำหรับดักสัตว์) เพื่อป้องกันหนูหรือสัตว์ป่าเข้ามาทำลายต้นข้าวในไร่

5) การกำจัดวัชพืชในไร่ข้าว การเขตกรรมของไร่หมุนเวียนชาวกะเหรี่ยงจะมีการกำจัดวัชพืชประมาณสองถึงสามครั้งตามความเหมาะสมกล่าวคือ ครั้งแรกในเดือนมิถุนายน และอีกครั้งต่อมาประมาณเดือนสิงหาคมตามลำดับ

6) การเก็บเกี่ยวและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวในไร่ ในเดือนพฤศจิกายนจะเป็นเดือนแห่งการเก็บ

เกี่ยวข้าวในไร่ที่ขู่ออกรวงเหลืองอร่าม การเก็บเกี่ยวจะเริ่มจากเดือนนี้ถึงประมาณต้นเดือนธันวาคม

ทั้งนี้ชาวกะเหรี่ยงยังสอดแทรกความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นความเชื่อมโยงระหว่าง ความสัมพันธ์ในระดับจิตวิญญาณกับความสัมพันธ์ในเชิงระบบอันหมายถึงระบบการผลิตไร่หมุนเวียนในแต่ละขั้นตอนการเกษตรกรรมด้วยดังนี้คือ

- ความเชื่อเรื่องฝนบอกกลาง เป็นความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงเมื่อหลังจากหาฤกษ์ยามวันดีในการทำไร่และเริ่มแผ้วถางไร่ไปเล็กน้อยแล้ว หากในคืนนั้นฝันว่ามีคนชรามาบอกว่าย่ำทำไร่ตรงนั้นหรือฝันว่าได้รังผึ้งรังต่อ เชื่อกันว่าเป็นฝันร้ายต้องหยุดการกระทำไร่ข้าวบริเวณนั้นแล้วไปหาที่แห่งใหม่ แต่ถ้าหากฝันว่าเห็นช้าง ภูเขา หรือน้ำ ถือว่าเป็นฝันที่ดี วันรุ่งขึ้นก็จะไปแผ้วถางไร่จนเสร็จ

- ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับดาวซ้างและการแทงหลุม เมื่อหลังจากแผ้วถางไร่และเผาไร่เสร็จแล้ว ในราวเดือนพฤษภาคมชาวกะเหรี่ยงจะเริ่มหยอดเมล็ดข้าวและพืชผักต่างๆ โดยจะคัดเลือกคนหนุ่มสาวที่ยังไม่แต่งงาน สุขภาพแข็งแรง และไม่เป็นกำพร้ามาทำพิธีแทงหลุม ผู้ชายจะเป็นผู้แทงหลุมส่วนผู้หญิงจะหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการแทงหลุมหยอดเมล็ดข้าวแล้ว ต่อไปจะทำพิธี “เมื่อชะลอ” โดยนำค้ำเสียมที่นำด้วยไม้ไผ่ที่ใช้แทงหลุมข้าวครั้งแรกมาผ่าเป็น 2 ซีก แล้วหันปลายขึ้นชี้ฟ้าตรงไปยังดาวซ้าง (หรือกลุ่มดาวลูกไก่) ซึ่งมีกระบอกไม้ไผ่กระบอกเล็กๆ ผูกติดอยู่บนต้นไม้ด้วย หนุ่มสาวจะนำเมล็ดข้าวไปหยอด เจ้าของไร่ผู้ชายจะตักน้ำมาเทใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วอธิษฐานว่าให้คุ้มครองพืชพรรณธัญญาหารต่างๆ ทั้งนี้การที่ต้องเสียบค้ำเสียมชี้ไปทางดาวซ้างนั้น เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงถือว่า ดาวซ้างเป็นขวัญ เป็นวิญญาณของข้าว

- พิธีการเลี้ยงผีไร่และผีไฟ หลังจากที่ข้าวเติบโตสูงประมาณ 1 คืบ หรือในราวเดือนกรกฎาคม จะมีพิธีการเลี้ยงผีไฟและเจ้าที่หรือผีไร่ ด้วยการสร้างศาลเพียงตาขึ้นสองหลังในไร่ข้าวมีไก่อ่ 1 คู่ และเหล้า 2 ขวดเป็นเครื่องบูชาขอบคุณสำหรับผีไร่และผีไฟที่มาช่วยอยู่ดูแลและปิดป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงไม่ให้มาทำลายพืชพรรณธัญญาหารในไร่

- พิธีมัดมือ เป็นพิธีที่จัดขึ้นในวันแรกของการดีข้าว พิธีมัดมือจะบูชาด้วยไก่อ่ 1 คู่ และเหล้า 1 ขวด เมื่อมีการมัดข้อมือเป็นที่เรียบร้อยแล้วจะมีการดีข้าวโดยคนที่ดีคนแรกจะเป็นคนในครอบครัวของเจ้าของไร่ การดีในวันแรกนั้นจะกระทำเพียงสองสามครั้งเป็นพิธีเท่านั้น แล้วในวันรุ่งขึ้นก็จะเริ่มทำจริงกันไป

- การเลี้ยงขอบคุณและส่งนกไถ่พิคาร์ขึ้นสวรรค์ เมื่อมีการขนข้าวขึ้นฉางหมดแล้ว ชาวกะเหรี่ยงจะมีการเลี้ยงอีกครั้งหนึ่ง โดยจะทำการเชือดไก่ที่นางข้าวตรงกลางกองข้าวกองหนึ่ง และมีการเก็บกองข้าวนี้ไว้เพียงเล็กน้อย และเมื่อมีการขนข้าวกลับบ้านหมดแล้ว จะนำเมล็ดข้าวที่เก็บไว้มากองรวมกันเพื่อนำไปต้มเหล้า สำหรับการเลี้ยงส่งและขอบคุณนกไถ่พิคาร์ ซึ่งเป็นไปตามความ

เชื้อของชาวกะเหรี่ยงที่ว่า เป็นนกที่ติดอยู่ในโพรงไม้ และเมื่อคนไปถางไร่จนตัวนี้ก็สามารถออกจากโพรงได้จึงเอ่ยปากว่าจะดูแลรักษาไร่ข้าวให้ โดยที่เมื่อเห็นว่ามีคนเผาไร่เป็นตอซังสีดำเมื่อไร นกโศภินก็จะบินมาดูแลรักษาไร่ข้าวให้อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเมื่อเสร็จสิ้นการทำไร่ข้าวแล้วจึงต้องเลี้ยงขอบุณและส่งให้บินกลับสู่สวรรค์

- พิธีกินข้าวใหม่ หลังจากตีข้าวและต้มเหล้าแล้ว ในราวต้นเดือนมกราคมจะมีการกินข้าวใหม่ ซึ่งในพิธีนี้ผู้เป็นพ่อจะเริ่มเป็นคนกินคนแรก โดยมีอาหารคือ อ้น ลิ่น เม่น ปู และผักกูด จากนั้นคนอื่นๆ ก็สามารถรับประทานตามต่อไปได้

ทั้งหมดนี้สามารถสรุปกระบวนการเกษตรกรรม และพิธีกรรมความเชื่อที่อยู่ในแต่ละขั้นตอนการผลิตภายใต้ระบบการผลิตการเกษตรไร่หมุนเวียนของชุมชนดั้งเดิมชาวกะเหรี่ยงได้ดังตารางที่ 2-1

จากที่กล่าวมาเป็นการบรรยายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ฐานทรัพยากรธรรมชาติกับชาวกะเหรี่ยงในเชิงรูปธรรมคือ ระบบการผลิตการเกษตรไร่หมุนเวียนซึ่งก็มีความชัดเจนมากพอสมควรว่าเป็นระบบรองรับการดำรงชีวิตของชุมชน อันเกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นตัวจัดระเบียบพฤติกรรมของคน แต่ทั้งหมดนั้นก็เพียงสิ่งที่เรียกว่า “ปรากฏการณ์” ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปตามสภาพความเป็นจริงเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการอธิบายถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงในเชิงลึก ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ในปรากฏการณ์นี้ ดูเหมือนว่าได้นำมาศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อยกระดับจากปรากฏการณ์ให้เห็นถึงโครงสร้างและความเชื่อมโยงต่างๆ อาทิงานศึกษาของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2534) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ปิ่นแก้วได้ศึกษาวิจัยในชุมชนกะเหรี่ยงแห่งป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวกะเหรี่ยงกับระบบนิเวศการเกษตรของชุมชน ซึ่งได้ข้อค้นพบว่าภายใต้ระบบความสัมพันธ์นี้ ชาวกะเหรี่ยงสามารถผลิตภูมิปัญญาที่เป็นความรู้เชิงนิเวศ (ecological knowledge) ของท้องถิ่นได้ โดยที่เป็นระบบความรู้ที่มีคุณลักษณะหลากหลายซับซ้อน ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ คือ 1) ความรู้เรื่องป่า 2) ความรู้เรื่องภูมิอากาศ 3) ความรู้เรื่องพืช 4) ความรู้เรื่องสัตว์ และ 5) ความรู้เรื่องสิ่งคุ้มครองธรรมชาติซึ่งความรู้เหล่านี้สลับซับซ้อนและหลากหลาย หากแต่มีลักษณะเป็นองค์รวมเชื่อมโยงต่อกันมีบทบาทสำคัญในแต่ละขั้นตอน และช่วงเวลาที่แตกต่างกันในกระบวนการทำเกษตรกรรม แต่ขณะเดียวกันเป็นองค์ประกอบของกันและกัน หากขาดความรู้ด้านใดอย่างแท้จริงด้านหนึ่งไปเสียแล้วการทำไร่ข้าวก็ยากที่จะบรรลุ

ตารางที่ 2-1 แสดงการเขตกรรมและความเชื่อพิธีกรรมการทำไร่หมุนเวียนแต่ละช่วงเวลาใน 1 รอบปีการผลิต

	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
การเขตกรรม	สำรวจพื้นที่	แผ้วถางไร่	ทำแนวกันไฟ	เผาไร่	หยอดเมล็ดข้าวและพืชผัก	กำจัดวัชพืช / ถางหญ้า			ข้าวออกรวง		เกี่ยวข้าว	เก็บเมล็ดพันธุ์
ความเชื่อ/พิธีกรรม	พิธีกินข้าวใหม่	ความเชื่อเรื่องฝนบอกกลาง			พิธีเกี่ยวข้าวกับควาข้าง			พิธีเลี้ยงผีไร่และผีไฟ			พิธีมัดมือ	พิธีส่งนกโดฟือคำร์

ที่มา: สรุปและดัดแปลงจาก วราลักษณ์ อธิพิลโอพาร. ไร่หมุนเวียน: มารดาแห่งพรรณพืช. หน้า 15 – 20 และ 31 – 33. พ.ศ. 2541.

สัมฤทธิ์ผลได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ความรู้ในสิ่งคุ้มครองธรรมชาตินั้นมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการกำหนดแบบแผนการผลิต ซึ่งตรงจุดนี้ปิ่นแก้วได้สะท้อนให้เห็นว่า ความรู้ทางนิเวศวิทยานั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงลำพังจากประสบการณ์การเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น หากแต่วัฒนธรรมแห่งการคิด โลกทัศน์ การให้คุณค่าต่อธรรมชาติอันเป็นระบบคิดที่พัฒนาขึ้นในสังคมกะเหรี่ยงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา ดังนั้นการที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นความรู้ทางธรรมชาติอย่างแท้จริงของชุมชนกะเหรี่ยง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมองให้เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งก็คือระบบความคิด มโนทัศน์ในการนิยามและอธิบายธรรมชาติตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติภายในโลกทัศน์ของชาวกะเหรี่ยงเอง (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี; 2534: 1 และ 68) โดยที่ชาวกะเหรี่ยงจะมีการสืบทอดระบบการผลิตไร่หมุนเวียนนี้ด้วยกระบวนการส่งผ่านทางวัฒนธรรม ในช่องทางของ ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และชุมชน ทั้งในกิจกรรมประจำวันและพิธีกรรมในแต่ละรอบปีการผลิต และรวมทั้งในวงจรวิถีชีวิต เช่น บทเพลง “ทา” หรือลำน้า เป็นต้น (ประเสริฐ ตระการสุกกร; 2540: ข)

จะเห็นได้ว่าชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิม เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม (peasant society) ที่อาศัยอยู่ในเขตป่า มีความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างแน่นแฟ้นทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรมซึ่งมีความเชื่อมโยงต่อกัน ชาวกะเหรี่ยงใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมสร้าง ระบบ การผลิตบนฐานทรัพยากรขึ้นมาเพื่อรองรับการดำรงชีวิตของตนเองภายใต้บริบท

เงื่อนไขและข้อจำกัดทางนิเวศวิทยาในท้องถิ่น ซึ่งจำเป็นต้องมีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบสลับซับซ้อนหมุนเวียนกันไปที่เรียกว่า ระบบการผลิตการเกษตรไร่นาหมุนเวียน (rotational shifting cultivation) ซึ่งถือเป็นรูปธรรมภายในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างชาวกะเหรี่ยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ที่ก่อปรไปด้วยมิติทางความรู้ในท้องถิ่นอย่างหลากหลาย ทั้งนี้รูปธรรมความสัมพันธ์นี้มีได้เกิดขึ้นมาเพียงลำพังด้วยตัวเอง แต่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานในระบบคิด ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณกับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ด้วยการสื่อสารผ่านทางการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลาในหนึ่งรอบปีของกระบวนการผลิต ซึ่งทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็น ฐานคิด ดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์ และการดำรงชีวิตอยู่ภายในเงื่อนไขระบบนิเวศของป่านั้นเอง

2.2 ระบบการผลิตการเกษตรไร่นาหมุนเวียนกับความสมเหตุสมผลทางวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม

การทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อนี้ เป็นการขยายความเข้าใจฐานคิดของคนกะเหรี่ยงทางนิเวศเกษตรภายใต้ระบบการผลิตการเกษตรไร่นาหมุนเวียน ในแง่มุมของความเกี่ยวเนื่องหรือผลกระทบ ต่อวิถีการดำรงชีวิตและฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งเมื่อมองในภาพกว้างทางกายภาพบนระบบการผลิตรูปแบบนี้ พบว่าเป็นระบบการปลูกพืชแบบที่เรียกว่า การปลูกแบบผสมมีพืชหลักที่สำคัญคือ ข้าวไร่ และพืชรองมากมายหลากหลายชนิด โดยได้จำแนกออกเป็นดังนี้ (จันทบูรณ์ สุทธิ, 2528: 46 – 48)

□ พืชอาหารเสริม:

ได้แก่ มันสำปะหลัง, มันฝรั่ง, เผือก, ข้าวโพด, ข้าวฟ่าง, ทานตะวัน, มันแกว, แตงไทย, ถั่วเหลือง, ถั่วแปบ, ถั่วแระ, ถั่วลิสง, มันเทศ, สับปะรด, ลูกเดือย, ถั่วเขียว, ถั่วดำ เป็นต้น

□ พืชผัก:

ประกอบไปด้วย ฟักทอง, มะเขือเทศเล็ก, มะระลูกเล็ก, พริกใหญ่, ผักกาดเขียว, ถั่วลิสงเตา, ผักเล็ก, แตงกวา, มะเขือเปราะ, มะเขือยาว, มะเขือจาน, มะเขือสีส้ม, หอมขุ, น้ำเต้า, ฟักเขียว, บวบเหลี่ยม, บวบงู, บวบหอม, ผักกาดหัว, ถั่วแปบ, หอม, กระเทียม, ถั่วพู, มะเขือเครือ, ผักกาดขาวปลี, กระน้ำ, พริกขี้หนู เป็นต้น

□ สมุนไพรและเครื่องเทศ:

ได้แก่ จิง, ตะไคร้, ผักชี, ผักชีพันธุ์ชาวเขา, แมงลัก, กระเพรา, ขมิ้นเหลือง, ขมิ้นดำ, ผักค้ายี่หว่า, สะระแหน่

- พืชที่ใช้ในพิธีกรรม: ได้แก่ บานไม่รู้โรย, หงอนไก่, ดาวเรือง, ดาวกระจาย
- พืชเส้นใย: ได้แก่ กัญชง, ฝ้าย
- พืชน้ำมัน: ได้แก่ งา, ละหุ่ง
- พืชอื่นๆ: เช่น ยาสูบ

ทั้งนี้หากพิจารณาเฉพาะที่พืชหลักคือข้าวไร่ กลับเป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากจะเป็นพืชอาหารหลักแล้ว ข้าวกะเหรี่ยงยังให้ความหมายความสำคัญไว้ในมิติอื่นๆ อีกอย่างหลากหลาย ซึ่งตรงจุดมีนัยต่อการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ค่อนข้างมาก เพราะเป็นคุณลักษณะหรือระบบความคิดและพฤติกรรมดั้งเดิมที่มีต่อเรื่องข้าวของชาวกะเหรี่ยง ดังนั้นเพื่อให้ครอบคลุมในทางเนื้อหาและประเด็นการศึกษาจึงได้สำรวจความรู้ในบริบทเรื่องข้าวกับคนกะเหรี่ยงดังนี้

2.2.1 ข้าวไร่กับวิถีคิดของชาวกะเหรี่ยง

จากการศึกษาของ ลูเซียน เอ็ม แฮงส์ (Hank 2527: 4 – 6) พบว่า ข้าวเป็นอาหารหลักยืนพื้นของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในทั่วทั้งภูมิภาคแถบเอเชียอาคเนย์ อาทิ ในดินแดนตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ เช่น สาละวิน โขง แดง เจ้าพระยา และรวมถึงดินดอนสามเหลี่ยมของปากแม่น้ำต่างๆ เหล่านี้ เมื่อพิจารณาในบริบทกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงผู้ซึ่งอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ข้าว หรือ “เม” อันเป็นผลผลิตภายใต้ระบบการผลิตการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนก็เป็นอาหารหลักของชุมชนเช่นเดียวกัน โดยจากการสำรวจพฤติกรรมกรรมการบริโภคน้ำ 3 มื้อในแต่วันของชาวกะเหรี่ยง พบว่าจะมีข้าวไร่สายพันธุ์ที่เป็นข้าวเจ้า (non glutinous rice) เป็นธัญญาหารยืนพื้น (โดยไม่รวมกับข้าว) อยู่เสมอ ที่นิยมบริโภคกันมากมีอยู่ 2 ชนิดคือข้าวไร่ชนิดเม็ดสีขาว และชนิดเม็ดสีแดง เป็นข้าวที่มีวิตามินสูง เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงจะใช้ครกกระเดื่องหรือครกมือตำเอง หุงแบบไม่แช่น้ำและบริโภคขณะที่ยังร้อนเพราะชอบในกลิ่นอันหอมหวานรับประทาน (วนัช พุกกะศรี และ คณะ, 2528: 29; สุริยา รัตนกุล และ ลักษณะ คาวรัตน์หงษ์, 2531: 29)

* ครกมือ เป็นครกขนาดใหญ่ สูงราว 70 – 80 ซม. ปากกว้าง 35 – 40 ซม. ลีกราว 20 ซม. เวลาตำจะใช้สากขนาดใหญ่ มีคนตำ 2 คน โดยตำคนละครึ่งสลับกันไป

จากที่กล่าวข้างต้น แม่ดูเหมือนว่าความสัมพันธ์ระหว่างข้าวกับชาวกระเหรี่ยงจะมีลักษณะไม่แตกต่างจากชาวเอเชียอาคเนย์กลุ่มอื่นๆ ที่บริโภคข้าวเป็นอาหารขึ้นพื้นฐานก็ตาม แต่ทว่าเมื่อมองในมิติแห่งระบบคุณค่าภายใต้วิถีคิดของชาวกระเหรี่ยง ข้าวเป็นสิ่งที่มีความหมายสำคัญสูงมาก ดังจะเห็นได้จากความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ชาวกระเหรี่ยงผลิตขึ้นมาอันเกี่ยวเนื่องกับข้าว เช่น ความเชื่อในเรื่องพระแม่โพสพ หรือ “พิบือโย” ที่เป็นเจ้าหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งจะถูกอัญเชิญลงมาจากฟากฟ้าเพื่อดูแลไร่ข้าว โดยในทุกๆ ปีการผลิตจะทำพิธีปลูกข้าว 9 กอ (ปีบือเบาะ) ลงในไร่ข้าวก่อนเพื่อเป็นที่อยู่ให้กับแม่ข้าว (ปีบือ) ผู้ที่พิบือโยจะอยู่ด้วยตลอดฤดูกาลผลิต หรือ พิธีมัดมือในวันแรกของการตีข้าว พิธีกินข้าวใหม่หลังจากการตีข้าวโดยให้เจ้าของไร่คือผู้เป็นพ่อเป็นคนกินคนแรก แม้กระทั่งความเชื่อความผูกพันที่สำคัญมากประการหนึ่งคือ คนกระเหรี่ยงเชื่อว่า ขวัญ ของตนนั้นได้สถิตย์อยู่ที่ไร่ข้าวหมุนเวียน เป็นต้น (กุลวดี บุญญะภินันท์, อ้างแล้ว: 23; วราลักษณ์ อธิธิพลโอฬาร, อ้างแล้ว: 11 และ 18 – 19)

นอกจากนี้ในคำบันทึกเล่าขานต่างๆ ของชาวกระเหรี่ยงยังสะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าต่อข้าวอีกเช่นกัน เช่นคำบันทึกเล่าขานของชาวกระเหรี่ยงที่ว่า

“อยากกินข้าวให้อร่อยก็ต้องทำไร่ให้เก่ง อยู่บ้านขอเพียงมีข้าวพอกิน เก็บผักหญ้ามากมายรอบบ้าน เพียงเท่านั้นก็มีความสุขแล้ว ทุกข์ของคนกระเหรี่ยงก็คือการที่ไม่มีข้าวกิน ดังนั้นถ้าอยากมีความสุขต้องปลูกข้าวให้เก่ง จะได้ไม่ต้องไปขอเขา”

หรือคำกล่าวที่ว่า

“เราเกิดเป็นคนกระเหรี่ยง ถ้ามีแขกมาบ้านแล้วไม่ได้กินข้าว เราจะตกทุกข์ได้ยาก”

หรือจากนิทานเรื่องหนึ่งที่สะท้อนวิถีคิดของการให้คุณค่าแห่งการใช้ชีวิตด้วยวิถีการผลิตการทำข้าวไว้เพื่อเลี้ยงตนเองว่า

“มีครอบครัวอยู่ครอบครัวหนึ่ง มีลูกชายซึ่งชอบเที่ยวเตร่ไม่ชอบทำอะไรทำนาและไม่อยากอยู่ในบ้าน วันหนึ่งได้บอกกับพ่อแม่ว่าจะออกไปทำงานรับจ้างเพื่อหาเงินหาทองมาจะได้ร่ำรวย พ่อแม่ได้ยินต่างก็พากันคัดค้านและขอร้องลูกชายว่าอย่าไปเลย ที่บ้านก็มีข้าว มีผัก มีหญ้า มีถั่ว มีงา ขอเพียงขยันทำไร่ ก็พออยู่พอกินแล้ว แต่ลูกชายไม่เชื่อคือมันที่จะต้องออกไปหางานทำภายนอก ลูกชายได้หายไปนาน จนกระทั่งวันหนึ่งได้กลับมาพร้อมกับเพื่อน ได้คุยอวดคุยโตถึงการได้ออกไปทำงานหาเงินได้มากมาย พ่อแม่ฟังแล้วก็รู้สึกเสียใจ

* หมายถึง สิ่งที่ไม่มีความดี ถือว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา

เมื่อถึงเวลาอาหาร แม่ได้ยกเอาสารับออกมาเลี้ยงลูกชายและเพื่อน ในสารับที่ยกออกมานั้น มีแต่เหรีญสดต่างค์เต็มไปหมด”

(ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2534: 47; พ้อเลป่า, 2536: 18)

ขณะเดียวกันในวัฒนธรรมการกินของกะเหรี่ยง ข้าวยังถูกทำให้เป็นอาหารในแง่ของกับข้าว และสิ่งบริโภคอื่นๆ ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตอีกด้วย กับข้าวที่มีความสำคัญของชาวกะเหรี่ยงหลายชนิด อาทิ แกงข้าวเบือ แกงข้าวคั่ว เป็นกับข้าวที่มีส่วนผสมของข้าวและถูกใช้เฉพาะในพิธีกรรม เช่น ในพิธีมัดมือปีใหม่ พิธีเลี้ยงผีเรือนและผีบรรพบุรุษ และพิธีผูกมือเรียกขวัญคนป่วย เป็นต้น สำหรับข้าวเจ้าที่ถูกแปรรูปด้วยระบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็น เหล้า นั้น ถือได้ว่ามีความผูกพันกับวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก เหล้าในความหมายของชาวกะเหรี่ยงนอกจากจะเป็นเครื่องดื่มโดยทั่วไปสำหรับชุมชนแล้ว ยังเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ในงานประเพณีพิธีกรรมสำคัญต่างๆ อีกด้วย อาทิ งานทำขวัญประจำปี (มัดมือปีใหม่), งานกินข้าวใหม่, งานขึ้นบ้านใหม่, งานแต่งงาน, พิธีเลี้ยงผีไร่ผืนนา, พิธีเลี้ยงผีป่า และพิธีเลี้ยงผีน้ำ ฯลฯ โดยเฉพาะในงานมัดมือปีใหม่นั้นถือกันว่า ถ้าดื่มเหล้าร่วมกันแล้ว จะทำให้คุ้นเคยกันสามัคคีกัน เห็นหน้ากันนานๆ แม้ตายไปแล้วและเกิดมาใหม่ในชาติหน้าก็จะได้พบกันอีก หรือในพิธีเลี้ยงผีน้ำชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าต้องใช้เหล้าที่ดื่มเองจากข้าวไร่ ในการประกอบพิธีกรรม ผีจึงจะพอใจเพราะเหตุว่าเป็นเหล้าที่บริสุทธิ์ (สุริยา รัตนกุล และ ถักขณา ดาวรัตนหงษ์, 2531: 22, 47 และ 52 – 56)

คุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนได้อย่างชัดเจนว่า ระบบการผลิตการเกษตรแบบผสมในไร่นาของชาวกะเหรี่ยงเป็นระบบที่ให้ผลิตภาพในเชิงคุณภาพทางการเกษตร และเชื่อมโยงสู่มิติทางอาหารอย่างค่อนข้างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถผลิตทั้งพืชอาหารหลักของชุมชนคือข้าวไร่ และพืชอาหารรองที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคของคนกะเหรี่ยงได้เกือบทุกชนิด โดยเฉพาะพืชอาหารหลักคือข้าว (ไร่) ซึ่งดูเหมือนจะเป็นอาหารขึ้นพื้นฐานคล้ายคลึงกับกลุ่มชนอื่นๆ ในเอเชียอาคเนย์ทั่วไป หากแต่ชาวกะเหรี่ยงยังแปรรูปข้าวไร่เป็นอาหารและเครื่องดื่มที่มีนิยมากกว่าอาหารปกติธรรมดา คือเป็นอาหารและเครื่องดื่มที่ขาดมิได้ในในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ นอกจากนี้ข้าวไร่ยังถูกให้ความหมายความสำคัญในเชิงคุณค่าต่อชุมชนในแง่ของระบบความเชื่อ ระบบสัญลักษณ์ และรวมถึงพิธีกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายและลึกซึ้งอีกด้วย จนสามารถกล่าวได้ว่าจิตวิญญาณของคนกะเหรี่ยงดั้งเดิมนั้นได้ฝากไว้ที่ข้าวในไร่เลยทีเดียว

* เช่น ความเชื่อในเรื่องขวัญของคนกะเหรี่ยงว่า สถิตย์อยู่ในไร่ข้าว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ฐานคิดของชาวกะเหรี่ยงต่อระบบการผลิตที่สร้างขึ้นมาก็เพื่อรองรับการยังชีพ ด้วยผลผลิตที่สำคัญคือข้าวไร่จากที่กล่าวมานี้ เป็นฐานคิดของชุมชนในอันที่จะอาศัยพึ่งพิงกับระบบ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของป่า โดยชาวกะเหรี่ยงพยายามสร้างความผสมกลมกลืนกัน ระหว่างลักษณะทางนิเวศในสองระบบคือความเป็นป่าและเกษตรกรรม ซึ่งตรงนี้เองเป็นจุดที่ทำให้ เกิดการโต้แย้งในทางความคิดและการปฏิบัติในมิติแห่งการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การปกป้อง รักษาสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงอย่างเข้มข้น ซึ่งมีนัยต่อการดำรงชีพของชุมชนเกษตรกรรมบนพื้นที่ สูงชาวกะเหรี่ยง ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

2.2.2 ไร่หมุนเวียนกับข้อถกเถียงในบริบททางสิ่งแวดล้อม

ในอดีตที่ผ่านมามักเกิดความสับสนคลุมเครืออยู่ไม่น้อย เมื่อกล่าวถึงระบบการผลิตการ เกษตรของชาวเขาที่ในอดีตมักเรียกรวมกันในภาษาไทยว่า ไร่เลื่อนลอย ซึ่งเป็นคำที่ไม่ได้มีนัยบ่ง บอกถึงรูปแบบการผลิตได้อย่างชัดเจน และกลับมีความหมายในทางลบเป็นเรื่องที่น่าตำหนิ เพราะ ดูเหมือนขาดหลักการ ขาดจุดมุ่งหมายปลายทาง (ซูพินิจ เกษมณี, 2534: 32) ไม่มีหลักแหล่งทำกิน แน่นนอน แต่หากกล่าวถึงระบบการผลิตการเกษตร ไร่หมุนเวียน (rotational shifting cultivation, land rotation, rotational swiddening, cyclical bush fallow shifting cultivation, forest fallow cultivation) นั้น ในทศวรรษปัจจุบันเป็นที่ชัดเจนแล้วว่าคือ ระบบการผลิตตามจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่า กะเหรี่ยง และลื้อ ที่ถูกผลิตซ้ำสืบทอดกันต่อมาจากคนหลายรุ่น และมีการหมุนเวียนของการใช้ ประโยชน์ที่ดิน โดยที่ชุมชนได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งอย่างค่อนข้างถาวรแน่นนอนมากกว่าร้อยปี ขึ้นไป (Kunstadter, 1978: 9 – 10; จันบุรณ์ สุทธิ, อ้างแล้ว: 42; ซูพินิจ เกษมณี, อ้างแล้ว: 34)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าระบบการผลิตรูปแบบนี้จะดูเหมือนว่าไม่เป็นการกระทำที่เลื่อนลอยจน ขาดหลักการ เพราะมีการใช้ที่ดินในลักษณะหมุนเวียนและชุมชนตั้งเป็นหลักแหล่งแล้วก็ตาม แต่ กระนั้น การเกษตรกรรมยังกระทำกันบนพื้นที่สูงซึ่งเชื่อกันว่ามีความอ่อนไหวในเชิงระบบของนิเวศ วิทยาในเขตป่า และรวมทั้งทรัพยากรที่ดินที่มีความลาดชันอย่างค่อนข้างมาก ดังนั้นในระยะเวลาที่ผ่านมาจึงเกิดมีงานการศึกษาที่เกี่ยวกับผลกระทบต่อบริบทสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ดังกล่าวไว้อย่างหลากหลาย ดังเช่น

การศึกษาของ เกษม จันทรแก้ว และคณะ (2517) ในเรื่อง ผลจากการทำไร่เลื่อนลอยต่อการ เปลี่ยนแปลงสมบัติทางฟิสิกส์บางประการของดินป่าดิบเขา บริเวณลุ่มน้ำห้วยคอกม้า จังหวัด เชียงใหม่ โดยการเลือกเก็บตัวอย่างดินจากป่าดิบเขาธรรมชาติ และบริเวณพื้นที่ที่ถูกแผ้วถางไร่มา แล้ว 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10 และ 15 ปี มาทำการวิเคราะห์ซึ่งค้นพบและสรุปว่า ในพื้นที่ที่ถูกแผ้วถางไร่ คุณสมบัติทางฟิสิกส์ของดินจะมีแนวโน้มในทางลบเมื่อเทียบกับดินจากป่าดิบเขาธรรมชาติกล่าว

คือ ดินในพื้นที่ที่ถูกแผ้วถางไว้จะเกิดการกัดเซาะ และชะล้างอนุภาคดินเหนียวในชั้นหน้าตัดของดิน ทำให้เนื้อดินในบริเวณที่ถูกแผ้วถางเป็นเวลานาน 10 – 15 ปี ที่ระดับชั้นความลึกประมาณ 120 เซนติเมตรขึ้นไปมีลักษณะที่เรียกว่าดินร่วนปนทรายมีปริมาณกรดเพิ่มขึ้นตามความลึกของหน้าตัดดินและระยะเวลาการพักฟื้นการใช้ที่ดิน มีความหนาแน่นรวมสูงขึ้นและมองเห็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดเมื่อเวลาผ่านไป 5 ปีไปแล้ว ความหนาแน่นของส่วนที่เป็นของแข็งของดินสูงขึ้น อินทรีย์วัตถุหมดไปจากการสลายตัวตามธรรมชาติ และความพรุนของดินยิ่งนานปียิ่งน้อยลงเพราะมีปริมาณกรดและทรายเพิ่มขึ้นในเนื้อดิน (เกษม จันทรแก้ว, 2517: 19 – 20)

ขณะที่การศึกษาเรื่องทางกายภาพที่เกี่ยวกับปริมาณน้ำในพื้นที่การศึกษาเดียวกันแต่ต่างช่วงเวลาพบว่า บริเวณป่าดิบเขาธรรมชาติและบริเวณป่าดิบเขาที่มีชุมชนอาศัยอยู่มีปริมาณน้ำที่วัดได้แตกต่างกันกล่าวคือ กลุ่มน้ำในป่าดิบเขาธรรมชาติจะให้น้ำในลำธาร 1,540,150 ลูกบาศก์เมตรต่อตารางกิโลเมตรต่อปี (เท่ากับร้อยละ 75 ของปริมาณน้ำฝน) ส่วนกลุ่มน้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนจะให้น้ำประมาณ 1,123,450 ลูกบาศก์เมตรต่อตารางกิโลเมตรต่อปี (เท่ากับร้อยละ 55 ของปริมาณน้ำฝน) เนื่องจากมีการสูญเสียน้ำโดยการระเหยมาก และหากพื้นที่มีการใช้ประโยชน์จนทำให้คุณสมบัติดินเสื่อมค่าลง ทำให้การซึมผ่านผิวดินและไหลลงสู่ลำธารอย่างรวดเร็ว ทำให้ปริมาณน้ำในช่วงหฤทัยมีมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามในช่วงหน้าแล้งปริมาณน้ำในลำธารน้อยลงกว่าในป่าดิบธรรมชาติ โดยทั้งนี้หลังจากเมื่อเปลี่ยนแปลงป่าธรรมชาติไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแล้ว จะมีผลต่อเนื่องทางชีววิทยาในคุณภาพน้ำคือ จะมีการปลดปล่อยแบคทีเรียสู่แม่น้ำสูงกว่าปกติ (เกษม และคณะ, 2526; เกษม และ สุจิน, 2521; อ้างถึงใน ประเทือง นรินทรางกูร ณ อรุณยา, ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 63)

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางด้านชีวภาพต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างกิจกรรมการทำไร่แบบย้ายที่กิจกรรมอื่นๆ บนพื้นที่สูงที่กล่าวมาข้างต้นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนว่ามีผลทางด้านลบกับระบบสิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันนั้นก็กลับปรากฏว่ามีงานศึกษาอีกหลายผลงานที่ให้ข้อมูลจากภาคสนามออกมาว่า การทำไร่แบบย้ายที่โดยเฉพาะรูปแบบที่เรียกว่าไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง และลื้อ เป็นระบบการผลิตของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีแนวโน้มในการประนีประนอมไม่สร้างความเสื่อมโทรมให้กับฐานทรัพยากรบนพื้นที่สูงดังในงานศึกษา เช่น

งานศึกษาในเรื่อง Effect of Forest Fallow Cultivation on Forest Production and Soil ของ Sanga Sabhasri (1978) ที่พบว่าภายใต้ระบบเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนค่ามวลชีวภาพ (biomass) ในป่ารุ่นที่สองหรือในพื้นที่ที่เรียกว่าไร่ชา (fallow land) แม้จะมีค่าในระดับที่ไม่มากในช่วงกลางของการทิ้งให้ป่าฟื้นตัว แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าค่าดังกล่าวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงสองปีแรก และยังคงเพิ่มเป็นทวีคูณขึ้นไปอีกเมื่อหลังจากเจ็ดปีผ่านไป แล้ว โดยปรากฏมีพืชพรรณธรรมชาติ

เกิดขึ้นมาอย่างหลากหลายสายพันธุ์ตามระยะเวลาที่ทิ้งให้ป่าฟื้นตัว รวมแล้วที่สามารถบันทึกได้มีไม่ต่ำกว่า 250 สายพันธุ์ซึ่งในที่นี้รวมถึงพืชที่เป็นอาหารสำหรับชุมชน พืชสมุนไพร และไม้บางชนิดที่สามารถนำไปซ่อมแซมที่อยู่อาศัยด้วย

ในมิติคุณภาพของดินในไร่ชาพบว่า การตัดฟันโค่นเผาก่อนทำการเกษตรกรรมเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินป่ากล่าวคือ ประมาณฟอสฟอรัสที่เป็นประโยชน์ (available phosphorus) บนผิวดิน ณ ระดับความลึก 15 ซม. และ 30.5 ซม. เพิ่มขึ้นจาก 3.97 และ 1.35 มาเป็น 18.5 และ 3.42 ppm^{*} ตามลำดับ ขณะเดียวกันการเผาป่าเป็นการลดอินทรีย์วัตถุในหน้าดิน ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องให้มีการปลดปล่อยเบสและธาตุอาหารที่จำเป็นแก่พืช ขณะเดียวกันเป็นการเพิ่มฮิวมัส^{**} (humus) ให้ต่อดินป่า และหากพิจารณาเมื่อปล่อยให้ไร่ชามีการฟื้นตัวเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วพบว่า ในช่วงปีแรกๆ ระดับความอุดมสมบูรณ์ของดินจะลดลง แต่หลังจากหกปีล่วงไปแล้วกลับมีระดับที่สูงมากจนกระทั่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมือนกับสภาพเดิมที่ป่ายังไม่ถูกตัดฟันและเผา

สำหรับเรื่องการประเมินการกษัยการของดินพบว่า โดยปกติดินในเขตภูเขาจะมีการสูญเสียเป็นธรรมชาติอยู่แล้ว หากแต่การกษัยการของดินในไร่หมุนเวียน จะเกิดขึ้นอย่างมีนัยเมื่ออยู่ระหว่างช่วงปีแรกของการทำไร่ที่ต้องมีการเปิดหน้าดินรับน้ำฝน แสงแดด รวมถึงการกำจัดวัชพืช และกิจกรรมการเหยียบย่ำของชาวไร่ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อการทำไร่ผ่านพ้นขึ้นปีที่สองแล้ว กลับพบว่าการกษัยการของดินลดลงอย่างมาก ในประเด็นนี้ได้สอดคล้องกับงานศึกษาร่วมสมัยของ จันทรเพ็ญ ชูติมาเทวินทร์ (2541) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง ผลกระทบจากการปลูกข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงต่อการชะล้างพังทลายของดิน ซึ่งค้นพบว่าระบบการปลูกพืชไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง เป็นระบบการปลูกพืชที่มีแนวโน้มนำมาช่วยลดการพังทลายของดิน เนื่องจากเป็น การปลูกโดยไม่ไถพรวน การปลูกแบบผสม ใช้นุ้ยพืชสด และมีการคลุมดิน วิธีการเหล่านี้เป็นวิธีที่ช่วยลดการชะล้างพังทลายของดินบนพื้นที่สูงอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ จันทรเพ็ญ ใช้วิธีการประเมินการสูญเสียดินโดยใช้สมการการสูญเสียดินสากล (USLE^{***}) และพบว่าในจุดศึกษาทั้งหมด 10 จุด มีจุดศึกษาที่มีการชะล้างพังทลายของดินไม่เกินค่ามาตรฐานที่กำหนดไว้ (2 ตัน/ไร่/ปี) อยู่ถึง 6 จุด ส่วนอีก 4 จุดที่เหลือ แม้เกินค่ามาตรฐานแต่ก็จัดว่ามีการชะล้างพังทลายที่ต่ำคืออยู่ในระดับที่น้อยมากและปานกลางเท่านั้น (Sabhasri, S. In Kunstadter, Ed., 1978: ; 167 – 173; จันทรเพ็ญ ชูติมาเทวินทร์, 2541: จ)

* หน่วยวัดปริมาณสารในตัวทำลายคือ Part Per Million หรือ ส่วนในล้านส่วน

** ขุขอินทรีย์ เป็นอินทรีย์วัตถุในดินมีสีดำ

*** Universal Soil Loss Equation

ในด้านผลกระทบที่เกี่ยวกับน้ำ มีงานศึกษาเรื่องตะกอนในน้ำบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีข้อคิดเห็นในเรื่องดังกล่าวนี้คือ มีความยากลำบากที่จะจำกัดว่าตะกอนมาจากไหนบ้าง เมื่อสาเหตุที่ทำให้เกิดตะกอนนั้นมีได้หลายกิจกรรม เช่น การสร้างถนน ที่ตั้งบ้านเรือน ไร่ เป็นต้น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าแม่น้ำสายใหญ่โดยทั่วไปจะต้องมีความใสกว่าแม่น้ำสายเล็ก การรวมตัวตะกอนได้ต่ำกว่าแม่น้ำสายเล็ก แต่กรณีศึกษาเปรียบเทียบตะกอนในแม่น้ำปิงกับแม่น้ำสาขา พบว่าการรวมตัวของตะกอนในแม่น้ำปิงมีมากกว่า ซึ่งน่าจะเกิดจากสาเหตุอื่นมากกว่าสาเหตุการตัดฟันไร่ในลุ่มน้ำสา ซึ่งไม่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัดว่ามีตะกอนมาจากแหล่งใดบ้าง (Mckinon, 1987: 20 – 22 อ้างถึงใน ประเทือง นรินทรากุล ณ อุรุยา, ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 67)

จะเห็นได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ว่าการทำไร่เลื่อนลอย หรือกิจกรรมอื่นใดบนพื้นที่สูงนั้นมีผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างแน่นอน หากแต่ในระบบการผลิตการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน มีการศึกษาในเชิงประจักษ์ที่ดูเหมือนเป็นที่ยึดมั่นแล้วว่า กิจกรรมทางการเกษตรของชุมชนบนพื้นที่สูงรูปแบบนี้ไม่ใช่ปัจจัยเงื่อนไขหลักในการทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนน่าจะเป็นระบบนิเวศเกษตร (agro – ecosystem) ที่เกิดขึ้นภายใต้ความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชน และข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม

2.3 นโยบายการพัฒนาชุมชนชาวเขาและวิธีการจัดการพื้นที่สูง

ในอดีตหากกล่าวถึงชาวเขามักไม่ค่อยได้รับความสนใจจากรัฐไทยเท่าใดนัก แต่จากราว 4 ทศวรรษมานี้ ดูเหมือนว่ารัฐให้ความสำคัญต่อชาวเขามากขึ้น เนื่องจากมีการสำรวจพบว่า ชาวเขาเป็นผู้นิยมนอพยพโยกย้ายบ้านเรือนอยู่เสมอไม่ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่ใดเป็นเวลานาน มีการอพยพจากห้องที่หนึ่งไปยังห้องที่หนึ่งทั้งในประเทศ และข้ามพรมแดนไปยังประเทศเพื่อนบ้านเป็นประจำ ชาวเขาเป็นผู้ทำลายป่าไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอยทำให้ป่าไม้อันมีค่าของชาติจำนวนมหาศาลถูกชาวเขาทำลายไป ชาวเขายังถูกแทรกแซงจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ให้เป็นปฏิปักษ์กับภาครัฐได้ง่าย รัฐบาลจึงได้หันมาสนใจให้การพัฒนา และสงเคราะห์ชาวเขาอย่างจริงจัง เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวเหล่านี้ (ขจัดภัยบุรุษพัฒนา, 2518 : 92 และ 100) โดยได้ทำการสำรวจและให้ความหมายชาวเขาอย่างไม่เป็นทางการซึ่งได้ถือตามเอาเกณฑ์กลุ่มชาติพันธุ์เป็นหลักกล่าวคือประกอบไปด้วย 9 กลุ่มชาติพันธุ์ อันได้แก่ แม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ กะเหรี่ยง ลีวี่ ถิ่น และขมุ ซึ่งปัญหาดังกล่าวของชาวเขาได้ถูกแยกแยะออกเป็น 4 ปัญหาหลักคือ (วนิช พุกกะศรี, 2534: 1 และ 4)

- 1) ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง

- 2) ปัญหาการปลูกฝิ่น
- 3) ปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ
- 4) ปัญหามาตรฐานการครองชีพต่ำ

ในระดับภาพรวมการแก้ปัญหาของภาครัฐต่อชาวเขาผู้ซึ่งต่างชาติพันธุ์กับคนพื้นราบนี้ รัฐอ้างว่าได้ใช้นโยบาย การรวมพวก หรือ การบูรณาการ (integration policy) กล่าวคือ เป็นนโยบายที่ให้กลุ่มชนในชาติอยู่ร่วมกันอย่างยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน โดยแต่ละฝ่ายยังคงมีสิทธิรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ และหากจะมีการเปลี่ยนแปลงของชนกลุ่มน้อยไปทางชนกลุ่มใหญ่ ก็เป็นไปด้วยความสมัครใจของชนกลุ่มน้อย (วนิช พุกกะศรี, 2525: 47)

สำหรับการบริหารงานเพื่อแก้ปัญหาหลัก 4 ประการข้างต้น รัฐได้ตั้งองค์การบริหารงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นมา โดยได้ดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการประสานงานระหว่างหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง และได้จัดตั้งคณะกรรมการ อนุกรรมการต่างๆ อันประกอบไปด้วยหน่วยงานราชการทั้งทางด้านพลเรือน ทหาร และตำรวจ ซึ่งมีกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของเรื่อง และกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ และคณะอนุกรรมการต่างๆ โดยที่พัฒนาการของกรรมการบริหารได้เริ่มมาจาก คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนไกลคมนาคม อันเป็นไปตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2499 มีหน้าที่พิจารณาดำเนินการพัฒนาชนเผ่าต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมายของทางราชการ แต่หลังจากนั้นเมื่อรัฐบาลพิจารณาเห็นว่าปัญหาที่เกิดจากชาวเขานับวันจะมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น ถ้าไม่ลงมือดำเนินการพัฒนา และสงเคราะห์ชาวเขาอย่างจริงจังแล้ว ก็จะทำให้เกิดผลเสียต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศได้ ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเป็นไปอย่างกว้างขวาง คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2502 ให้แต่งตั้ง คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา ขึ้นโดยให้มีหน้าที่ดำเนินการในเรื่องชาวเขาโดยเฉพาะ และคณะกรรมการชุดเดิมคือ คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนที่ห่างไกลคมนาคม ให้สละเลิกไปโดยปริยาย (ขจักษ์ บุรุษพัฒน์, 2526: 142 – 143)

คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการวางแผนนโยบาย และมอบหมายให้กรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยหลักประสานงานและดำเนินการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการสาขา รวมทั้งคณะอนุกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน โดยจากระยะที่ผ่านมานโยบายต่างๆ เป็นการแก้ไขปัญหาชาวเขาทั้ง 4 ประการไปพร้อมๆ กันทั้งหมด มิได้เน้นหนักการแก้ไขปัญหาด้านใดด้านหนึ่ง (วนิช พุกกะศรี, 2534: 8) ลักษณะงานส่วนใหญ่เป็นงานพัฒนาอาชีพของชาวเขาโดยเฉพาะในเรื่องของ การเกษตรกรรม ทั้งในเรื่องการทดลอง สาธิต และส่งเสริม ทั้งนี้เพื่อให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอนโดยทำการเกษตรแบบถาวร และนำพืชทดแทนชนิดต่างๆ เข้ามาทดลอง สาธิต และส่งเสริม ด้วยความมุ่งหมาย

จะให้เงินเพื่อการค้า ซึ่งอาจแยกออกเป็นประเภทพืชที่ส่งเสริมได้ คือ 1) พืชไม้เมืองหนาว จำพวกไม้ผล ไม้ยืนต้น และไม้ดอกไม้ประดับต่างๆ พืชกลุ่มนี้มีราคาค่อนข้างสูงจึงเป็นที่มุ่งหวังกันเป็นอย่างมากว่าจะเข้ามาทดแทนผืนได้ 2) พืชไม้เมืองร้อนหรือพวกพืชไร่โดยทั่วไปได้แก่ ข้าวโพด ฝ้าย จิง ถั่วเหลือง ถั่วแดง มันสำปะหลัง ฯลฯ และ 3) พืชที่ปลูกกันในประเทศไทยแต่เป็นพันธุ์ต่างประเทศ เช่น ถั่วเหลืองพันธุ์วากาซิม่า ถั่วแดงหลวง ถั่วลิ้นเตาชนิดฝักใหญ่ ทับทิมไม่มีเมล็ด และกาแฟ เป็นต้น (ชูพนิจ เกษมณี, 2527: 21 – 22)

นโยบายและการดำเนินการ โดยส่งเสริมระบบเกษตรกรรมในกระแสหลักดังกล่าวข้างต้น นับเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชนชาวเขาจากภาครัฐ แม้ในทศวรรษหลังๆ จะมีการปรับเปลี่ยนนโยบาย และองค์การบริหารงานพัฒนาชาวเขาไปบ้าง อาทิ ในปี พ.ศ. 2525 ได้มีการกำหนดเป้าหมายและนโยบายเกี่ยวกับมาตรการการแก้ไขปัญหาชาวเขาและการปลูกฝิ่นขึ้นมาใหม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการปลูกฝิ่นและเสฟฝิ่น และด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมีองค์กรเพื่อดำเนินการตามนโยบายใน 3 ระดับคือ ระดับชาติ ระดับกระทรวง ระดับจังหวัด และในต่อมาได้เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งองค์กรคือ ในระดับภาค เพื่อเข้าไปช่วยเหลือและสนับสนุนองค์กรระดับชาติ และระดับจังหวัดตามคำขอ รวมทั้งในทศวรรษถัดมาได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้มีการทำนโยบายขึ้นใหม่ใน 3 ด้านคือ การเมืองการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการอนุรักษ์ การใช้และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ แล้วก็ตาม แต่เนื้อหาสาระโดยส่วนใหญ่ในมิติการพัฒนาชุมชนก็ยังคงไว้ซึ่งการหยุดยั้งการเคลื่อนย้ายถิ่นของชาวเขา เพื่อให้เกิดความมั่นคง เลิกทำไร่หมุนเวียน และหยุดการปลูกฝิ่น โดยทำการส่งเสริมการเกษตรแบบถาวรและให้มีการปลูกพืชเงินสดทดแทน ดังพิจารณาได้จาก นโยบายการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมให้ชาวเขาอยู่อาศัยและทำกินถาวรตามกฎหมาย การเพิ่มรายได้ชาวเขาด้วยการพัฒนาการผลิตทางการเกษตร การแปรรูปและพัฒนาทางด้านตลาด การจัดทำแผนการใช้ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรบนพื้นที่สูง (วันษ์ พุกกะศรี, 2534: 8-13) เป็นต้น

อย่างไรก็ดีได้มีการตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมจากนโยบาย และการดำเนินงานทั้งหลายนี้กล่าวคือ จากการที่รัฐไทยอ้างว่านโยบายที่มีต่อชาวเขาคือ นโยบายการรวมพวก (integration) นั้น น่าจะเป็นจริงในระยะแรกๆ เท่านั้น เพราะต่อมาสังเกตได้ว่ามีความโน้มเอียงไปทาง นโยบายการผสมกลมกลืน (assimilation) เสียมากกว่า เห็นได้จากการส่งพระธรรมจาริกเข้าไปเผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่ชาวเขา การให้การศึกษาความรู้ใหม่ๆ เข้าไปเผยแผ่ ตลอดจนวิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้ชาวเขาเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่และทัศนคติเป็นแบบไทยๆ หรือ ข้อความบางตอนจากนโยบายที่คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวกำหนดขึ้นอันแสดงถึงการมุ่งผสมกลมกลืนชาวเขากล่าวคือ “...ส่งเสริมให้ชาวเขาเกิดความเชื่อถือรักใคร่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง มีความรักชาติไทย ห่วงแทนแผ่นดินไทย และมี

ความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย...” (ขจัดภัย นุรุษพัฒน์, 2518: 6) นอกจากนี้ในการดำเนินงานส่งเสริมอาชีพเกษตรกรกรมปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้กับชาวเขาที่ผ่านมานั้น ยังไม่น่าจะเป็นวิธีการแก้ปัญหาชาวเขาได้อย่างถูกต้องที่เดียว เพราะการเกษตรกรรมชนิดนี้ในเขตร้อนจะทำให้ผลผลิตเสี่ยงต่อโรคและแมลง เกิดการสูญเสียธาตุอาหารในดินอย่างรวดเร็วเนื่องจากรากพืชมีระดับความลึกที่เท่ากันหมด ทั้งยังต้องมีการระดมทุนและแรงงานมาก รวมถึงปัญหาเรื่องที่ดินทำกินหรือสิทธิในการครองที่ดิน เป็นต้น ดังนั้นการส่งเสริมเศรษฐกิจการค้าเป็นนโยบายหลักที่ได้กระทำอยู่นี้จึงไม่น่าใช่ทางออกที่ดี ซึ่งที่ถูกแล้วควรกำหนดให้การส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพเป็นนโยบายหลักของชาวเขา และให้การส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อการค้าเป็นนโยบายรองจึงจะมีความเหมาะสมมากกว่า (สุพินิจเกษมณี, 2527: 41 – 45)

ขณะเดียวกันสำหรับมิติการพัฒนาในเชิงกายภาพของพื้นที่สูง รัฐมีวิธีคิดในการศึกษาและการจัดการระบบทางกายภาพหรือนัยหนึ่งคือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนบรรทัดประโยชน์ภายใต้พื้นฐานความคิดหลักเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เน้นความเข้าใจระบบนิเวศธรรมชาติจากมุมมองด้านวิทยาศาสตร์เป็นหลัก มองธรรมชาติในฐานะที่เป็นทรัพยากรว่า ความเป็นทรัพยากรเกิดจากพื้นฐานของความต้องการของมนุษย์ ที่มีความสามารถแสวงหาประโยชน์และควบคุมธรรมชาติได้ด้วยความรู้ทางเทคโนโลยี มนุษย์จึงสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ในธรรมชาติได้ด้วยการสร้างเครื่องมือขึ้นมาจัดการกับการใช้นั้นให้เกิดบรรทัดประโยชน์สูงสุด ทั้งเครื่องมือที่เป็นกฎเกณฑ์และเป็นเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อป้องกันไม่ให้มนุษย์ทำลายทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรภายใต้แนวความคิดนี้ก็คือ ระบบตลาดและระบบรัฐ กล่าวคือรัฐจะอ้างความชอบธรรมในทรัพยากรธรรมชาติ แล้วมีการออกกฎหมายและมาตรการในการใช้ทรัพยากรต่างๆ มีการกำหนดเขตอนุรักษ์ไม่อนุญาตให้ทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น ในอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พร้อมกันนั้นเสนอให้สร้างความมั่นคงในกรรมสิทธิ์เอกชนด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินประเภทต่างๆ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543: 6 – 10)

ดังนั้นจากอดีตที่ผ่านมารัฐไทยจึงให้ความสำคัญกับการครอบครองดินแดน (territorial control) ในทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเพิ่มมากขึ้น ดังที่ ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ (2543) ได้ศึกษาถึงเรื่อง พัฒนาการของการครอบครองพื้นที่ป่าหรือการเข้ามาจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ ตามแนวความคิดของ Vandergesst (1996) ที่เรียกว่าการครอบครองพื้นที่ (territorialization) ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่รัฐพยายามควบคุมประชาชนและกิจกรรมของประชาชน โดยการกำหนดขอบเขตรอบพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และอาจมีการกีดกันผู้คนบางประเภทออกไปจากพื้นที่นั้นๆ และห้ามกิจกรรมบางอย่างหรือกำหนดให้มีกิจกรรมบางอย่างบนพื้นที่นั้น ซึ่งในที่นี้คือ การครอบครองพื้นที่ภายในประเทศ (internal territorialization) ที่แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ (1) ยุคของการอ้าง

อธิปไตยเหนือดินแดน (territorial sovereignty) (2) ยุคของการปักหมายเขตป่า (forest demarcation) และ (3) ยุคของการแบ่งพื้นที่ป่าตามหน้าที่ทางนิเวศวิทยาของป่า (functional territorialization) พัฒนาการในแต่ละขั้นตอนนี้มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ขั้นตอนแรกนั้นเริ่มในภาคเหนือก่อน โดยการกำหนดให้ที่ดินที่ไม่มีใครถือครองให้ตกเป็นของรัฐ นั่นคือ สิทธิเหนือป่าไม้ถูกเปลี่ยนมือจากเจ้าเมืองทางเหนือไปอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมป่าไม้ที่ตั้งขึ้นมาใหม่ซึ่งเป็นเหตุผลทางการเมืองมากกว่า กล่าวคือ สยามจำเป็นต้องกำหนดอาณาเขตของตนเองให้ชัดเจนเพื่อแสดงถึงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน ท่ามกลางการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม ในส่วนของชุมชนหมู่บ้านนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครองและการบริหาร อันเกิดมาจากนโยบายการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 ที่จัดระเบียบการปกครองหัวเมืองเป็นรูปของมณฑลเทศาภิบาล อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรป่าไม้นั้น แทบจะไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการควบคุมป่าไม้ในภาคเหนือในตอนนั้น ยกเว้นการควบคุมไม้มีค่าอย่างเช่น ไม้สัก และผลผลิตจากป่าบางอย่างเท่านั้น ชาวบ้านยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้เหมือนเดิม เนื่องจากกฎหมายมิได้จำกัดการเข้าไปในพื้นที่ป่าแต่อย่างใด

ขั้นตอนที่สอง รัฐเริ่มใช้วิธีการที่เรียกว่า การควบคุมพื้นที่ (territorial approach) เข้ามาแทนที่การควบคุมชนิดไม้และผลผลิตไม้ นั่นคือ รัฐได้นิยามป่าขึ้นมาใหม่ว่า หมายถึง ที่ดินที่ยังไม่มีผู้ใดได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดิน หลังจากนั้นรัฐได้เริ่มออกกฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวน แต่การกำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าวยังให้โอกาสชุมชนในการคัดค้าน ในกรณีที่ไปประกาศทับในที่ดินป่าที่ชาวบ้านครอบครองอยู่ โดยมีการประกาศให้ทราบอย่างชัดเจน ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีสิทธิในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจการประกาศเขตพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนที่ดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการที่มีผู้แทนของกระทรวงมหาดไทยเข้าร่วมด้วย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ทำให้การประกาศพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนทำได้ช้ามาก แต่ช่วงท้ายของขั้นตอนที่สองนี้รัฐได้เร่งใช้มาตรการการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติอย่างกว้างขวางและครอบคลุมโดยไม่มีการสำรวจในภาคสนาม แต่ใช้วิธีการกำหนดในแผนที่ และนำไปให้เอกชนสัมปทานทำไม้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านในเรื่องทรัพยากรป่าไม้นับแต่นั้นมา จนเป็นสาเหตุให้เกิดการทำลายป่าอย่างมหาศาลในเวลาต่อมา

ขั้นตอนที่สาม เป็นการแบ่งประเภทป่าขึ้นมาใหม่ตามหลักเกณฑ์ทางนิเวศวิทยา แล้วกำหนดนโยบายและออกกฎหมายเพื่อสร้างมาตรการในการจัดการป่าแต่ละประเภท มีการห้ามกิจกรรมบางอย่างตามความสำคัญทางนิเวศวิทยา มีการนำเอาระบบการกำหนดเขตอนุรักษ์มาใช้เพื่อการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นจึงเกิดป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ ขึ้นมา อาทิ ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ และป่า

เศรษฐกิจ เป็นต้น แนวคิดการจัดการป่าไม้แบบนี้ ได้รับอิทธิพลจากการจัดการป่าไม้และพื้นที่ธรรมชาติในอเมริกาเหนือ ขั้นตอนี่สามนี้มีผลกระทบต่อการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนอย่างรุนแรง และทำให้เกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่การต่อต้านในรูปแบบต่างๆ ในยุคปัจจุบัน (ชูศักดิ์ วิทยากิต, ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 135 – 137)

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่าพัฒนาการในวิธีคิดระหว่างรัฐไทยกับชาวเขาในช่วงราว 4 ทศวรรษที่ผ่านมา มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่รัฐมองพฤติกรรมต่างๆ ของชาวเขาว่า มีปัญหา อาทิ เรื่องการอพยพย้ายถิ่นฐานอยู่เสมอ เรื่องการทำมาหากินที่ทำเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอย เรื่องชาวเขาชอบปลูกฝิ่น เรื่องความมั่นคงของชาติอันเนื่องมาจากการแทรกแซงของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ รวมถึงเรื่องที่ยังมองกันว่าชาวเขามีระดับมาตรฐานการครองชีพที่ต่ำ ดังนั้นเพื่อจัดการปัญหาเหล่านี้ให้หมดสิ้นไป รัฐจึงได้กำหนดแนวนโยบายต่อชาวเขาที่เรียกว่าการรวมพวกซึ่งในระยะต่อมากลับมีนัยถึงการกลืนกลาย และได้พัฒนาส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมสมัยใหม่ทั้งในด้านเทคโนโลยีการเกษตร และการตลาด ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อมิให้ชาวเขาต้องอพยพเคลื่อนย้ายกันอีกต่อไป แต่ก็กลับเป็นที่น่าสังเกตถึงเรื่องความสำเร็จและความเหมาะสมในการส่งเสริมการเกษตรเชิงการค้าที่กล่าวนี้ เพราะชาวเขาต้องประสบกับสิ่งใหม่ๆ ที่ไม่เคยพบเช่น ความเสี่ยงในเรื่องการระบาดของโรคแมลง และการต้องระดมเงินทุนเพื่อปัจจัยการผลิต เป็นต้น

ขณะเดียวกันนั้นในแง่ของแหล่งที่อยู่อาศัยหรือสภาพทางกายภาพบนพื้นที่สูง รัฐได้เล็งเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติในที่สูงนั้น มีความอ่อนไหว มีคุณค่า และมีความสำคัญ จึงจำเป็นต้องทำการพัฒนาโดยเน้นความเข้าใจในระบบนิเวศวิทยาทางกายภาพจากมุมมองด้านวิทยาศาสตร์เป็นหลัก โดยที่มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งหลายได้ ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ และเทคโนโลยีต่างๆ ภายใต้อิทธิพลที่สำคัญคือ ระบบรัฐและระบบตลาด ดังจะเห็นว่ารัฐได้อำนาจความชอบธรรมเข้ามาครอบครองดินแดนบนพื้นที่สูง และจัดการควบคุมพื้นที่แบ่งพื้นที่ออกตามความสำคัญทางนิเวศวิทยาธรรมชาตินำเอาระบบการกำหนดเขตอนุรักษ์มาใช้ เช่น เขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ และป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งมีผลกระทบต่อการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อาศัยใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรเช่นชาวเขาอย่างรุนแรง ในแง่นี้ชาวเขานอกจากจะเป็นผู้ที่ถูกมองว่ามีปัญหาในด้านต่างๆ แล้ว ยังต้องถูกจำกัดในสิทธิชุมชนดั้งเดิมในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ตนเองอาศัยใกล้ชิดอีกด้วย จึงอาจถือได้ว่าชาวเขาได้ถูกสร้างวาทกรรมให้เป็นผู้มีปัญหา ถูกลดพื้นที่ทางสังคม และผลักให้ไปอยู่ชายขอบในที่สุด

2.4 แนวคิดว่าด้วยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

2.4.1 ที่มาและความหมาย

หลังจากเมื่อกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาได้เข้าสู่สภาวะการณ์พลวัตทางประชากรที่มีการเพิ่มขึ้นและย้ายถิ่นฐานกันอย่างรวดเร็วในราวสามทศวรรษที่ผ่านมา สถานการณ์ทางด้านอาหารในบริบทกลุ่มประเทศเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นที่วิตกกังวลกันในบางประเด็นสำคัญว่า กลุ่มประเทศโลกที่สามจะสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมาได้หรือไม่ ประชาชนคนยากคนจนจะสามารถเข้าถึงอาหารได้มากน้อยอย่างไร และรวมถึงฐานทรัพยากรจะถูกทำลายลงไปอันเป็นผลมาจากกระบวนการผลิตอาหารด้วยหรือไม่ (Falcon, 1996. Quoted in Revathi, B. 2000: 50) ดังนั้นประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารจึงได้รับการกล่าวขานจากประชาคมโลกมากขึ้นเป็นลำดับ

ความมั่นคงทางอาหารได้ถูกให้ความหมายไว้ในแนวทางเดียวกันจากนักวิชาการและองค์กรระหว่างประเทศ ดังเช่น

ในการประชุม World Food Security and World Food Summit เมื่อปีคริสต์ศักราช 1996 ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารว่า เป็นสภาวะการณ์ที่ประชาชนทั้งหลายสามารถเข้าถึงอาหารทั้งในมิติทางกายภาพ และทางเศรษฐกิจได้อย่างปลอดภัยพอเพียงแก่ความต้องการของร่างกายทุกเมื่อ (Revathi, B. 2000: 50)

Roumasset (1982) ให้ความหมายว่า ความมั่นคงทางอาหารคือ ความสามารถที่จะได้ประสบกับเป้าหมายในการบริโภคอาหารที่ระดับต่างๆ กัน ไม่ว่าในขณะนั้นผลผลิตอาหาร ราคาหรือรายได้ของประชาชนจะมีความไม่แน่นอนเพียงใดก็ตาม (Roumasset, In Chisholm & Tyers, Eds., 1982: 129)

ขณะที่องค์กรระหว่างประเทศที่ทำงานพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีชื่อว่า South Centre กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหารคือการที่ประชาชนทั้งหลายได้เข้าถึงอาหารเพื่อการมีสุขภาพที่ดีได้อย่างตลอดเวลา โดยที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) เนื่องจากเป็นมโนทัศน์ที่ให้ประชาชนได้พบกับสิ่งที่ต้องการขั้นพื้นฐานได้สม่ำเสมอและต่อเนื่อง (South Centre, 1997: 1 – 3)

2.4.2 องค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหาร

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agricultural Organization; FAO) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่จะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทางอาหารไว้ 3 มิติ คือ

- 1) มิติทางด้านความมีใช้ (availability)
- 2) มิติในเรื่องของการเข้าถึง (access) และ
- 3) มิติของความมีเสถียรภาพ (stability)

ซึ่งทั้งสามมิตินี้ FAO กล่าวต่อไปว่าเมื่อมีการบูรณาการกันอย่างสมบูรณ์แล้วจะสามารถสร้างสมรรถนะทั้งในระดับปัจเจกและครัวเรือนในการผลิต การซื้อหา และการบริโภค เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อย่างถูกต้องทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพตลอดช่วงระยะเวลาชีวิตของมนุษย์ (Revathi, B. 2000: 50)

ขณะเดียวกัน South Centre ได้ขยายองค์ประกอบในความมั่นคงทางอาหารจากกรอบของ FAO ที่มี 3 มิติข้างต้น เพิ่มออกเป็น 5 มิติซึ่งทำให้มีความกระชับมากยิ่งขึ้นกล่าวคือ

- 1) การมีอาหารอย่างพอเพียง (food sufficiency) หมายถึงการกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในภูมิภาคทางเอเชียใต้ และแอฟริกาที่ยังมีปริมาณแคลอรีโดยเฉลี่ยต่อวันต่อคนน้อยมาก
- 2) การพึ่งพิงตนเองได้ (autonomy) เป็นมโนทัศน์ในเชิงคุณภาพ (qualitative concept) ที่มีความเกี่ยวพันกันทั้งในระดับประเทศ และกลุ่มต่างๆ ทางสังคม ในระดับประเทศหรือระดับชาตินั้น การพึ่งพิงตนเองมีความหมายถึงการที่รัฐชาติไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุม หรือการออกคำสั่งทางนโยบายจากต่างชาติหรือองค์กรอื่นๆ ซึ่งในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับเรื่องการพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศด้วย เนื่องจากกานำเข้าอาหารเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่บ่งบอกถึงความไม่สามารถที่จะผลิตอาหารได้เอง หากเมื่อใดก็ตามที่ประเทศที่ส่งออกเกิดสงครามหรือวิกฤตใดๆ ขึ้นมาก็จะทำให้ประเทศผู้นำเข้าอาหารได้รับผลกระทบตามไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ในเรื่องของภาระหนี้สินต่างประเทศซึ่งเป็นปัญหาโดยทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนาก็นับเป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนระบบการพึ่งพิงตนเองทางด้านอาหาร เช่นกัน

- 3) ความเชื่อมั่นหมายถึงการที่สามารถเชื่อมั่นได้ว่ามีปริมาณอาหารสำรองอย่างพอเพียง ในระหว่างความผันผวนของภูมิอากาศ ฤดูกาลในรอบปีรวมถึงปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงจำเป็นต้องแสวงหาแหล่งอาหารอันมั่นคง (reliable food supplies) เพื่อสำรองไว้ให้กับคนในชาติซึ่งก็ได้แก่ ผลผลิตที่ได้จากภายในประเทศ (domestic food production) การนำเข้า การเข้าถึงแหล่งอาหารสำรอง นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อการธำรงรักษาไว้ซึ่งความพอเพียงของอาหารอีกด้วย

4) ความเที่ยงธรรม (equity) นับว่าเป็นมิติที่มีความสำคัญมากที่สุดประการหนึ่ง เพราะเป็นหนทางที่จะสร้างหลักประกันว่าทุกๆ ปังเจกและกลุ่มต่างๆ ทางสังคมจะสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเสมอภาคและเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ยากจนในสังคม เช่น เกษตรกรผู้ยากไร้ขาดแคลนในที่ทำกิน ซึ่งกรณีนี้ก็ต้องจำเป็นให้มีการปฏิรูปทางการเกษตรเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าถึงทรัพยากรทางการเกษตรต่างๆ เช่นที่ดินทำกิน อันเป็นปัจจัยสำคัญหรือเป็นฐานของแหล่งอาหารที่จำเป็นเกือบทุกชนิดของคนยากจนในชนบท

5) ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) มีนัยถึงบริบทการพัฒนาที่คนในอนาคตสามารถประสบกับสิ่งที่ต้องการได้เหมือนกับคนในยุคปัจจุบันที่กำลังได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์อยู่ หากกล่าวถึงความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นมิติที่พยายามให้คนรุ่นหลังได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง ซึ่งการกระทำดังกล่าวจำเป็นต้องปรับกระบวนการพัฒนาที่ต้องสร้างความหมายของการพัฒนาให้มียั่งยืนถึงการพัฒนาทั้งในเชิงปริมาณของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการมีคุณภาพที่ดีของคนในสังคมควบคู่กันไป เพราะไม่เช่นนั้นแล้วการมุ่งหวังความเจริญเติบโตในเชิงปริมาณทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวจะมีผลในระยะยาวทำให้เกิดจำกัดความเจริญกล่าวคือจะเกิดมลพิษที่เป็นผลกระทบจากภายนอกในทางลบ (negative externalities) ซึ่งจะก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนในที่สุด (South Centre, 1997: 9 – 45)

2.4.3 ประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า เรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นความเคลื่อนไหวที่อยู่ในระดับสากลเสียเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาในระดับจุลภาคของประเทศไทยยังมีอยู่ไม่มากนัก อย่างไรก็ตามจากงานศึกษาของ Chaiwat Konjing (1991) ในเรื่อง Food Consumption and Food Security of Rural Households in Thailand. นับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจาก Chaiwat ได้ทำการศึกษาเพื่อที่จะค้นหารูปแบบการบริโภคอาหารรวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบริโภคอาหารในระดับครัวเรือน โดยมีพื้นที่ศึกษา 2 แห่งที่แตกต่างกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเกณฑ์การแบ่งโดยใช้ความแตกต่างทางผลผลิตของอาหารกล่าวคือ พื้นที่ที่ถูกเรียกว่า “หมู่บ้านนครราชสีมา” เป็นตัวแทนของหมู่บ้านที่มีผลผลิตทางอาหารในเกณฑ์ดี กับหมู่บ้านที่ถูกเรียกว่า “หมู่บ้านสุรินทร์” ที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านยากจนมีผลผลิตทางอาหารในระดับต่ำ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ข้าวเป็นอาหารขึ้นพื้นฐานสำคัญของครัวเรือนที่ศึกษา ครัวเรือนที่ครอบครองพื้นที่ทางการเกษตรมากและมีรายได้ค่อนข้างสูงจะมีแนวโน้มว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองน้อย โดยที่ครัวเรือนยากจนส่วนมากมักไม่ขาดสารอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรต แต่จะขาดสารอาหารโปรตีนและไขมัน ทั้งนี้ยังพบอีกว่าการที่จะเข้าถึงอาหารอย่าง

เพียงพอของครัวเรือนที่ยากจนนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางอาหาร และโอกาสในเรื่องของรายได้ แต่อย่างไรก็ตามการเพิ่มผลผลิตและรายได้ไม่ได้เป็นหลักประกันว่า บุคคลในระดับปัจเจกจะมีภาวะทางโภชนาการที่สมดุลและเพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย

งานศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับจุลภาค หรือระดับครัวเรือนอีกผลงานหนึ่งเป็นงานศึกษาในประเทศเพื่อนบ้านคือที่ประเทศมาเลเซีย ทำการศึกษาโดย Khumaidi (1987) เรื่อง Household Food Security Pattern of Rice Growing Community in Sri Tiram Jaya Village TanJung Karang Kuala Selangor Malaysia โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อหาเงื่อนไขของความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งก็ได้ค้นพบว่ามีอยู่ 3 ประการคือ

- 1) การมีทรัพยากรที่เป็นประโยชน์อย่างพอเพียงเพื่อการจัดสรรตามความต้องการอาหารในแต่ละวัน
- 2) ทรัพยากรต่างๆ ต้องมีความหลากหลาย เหมาะสมกับคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในระบบการทำฟาร์ม
- 3) การมีกรรมสิทธิในทรัพยากรนั้นๆ

จะเห็นได้ว่าประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร เป็นประเด็นที่มีแนวโน้มว่าจะทวีความรุนแรงและสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาเพราะยังมีอัตราการเพิ่มของประชากรมากขึ้น ประกอบกับฐานทรัพยากรยังคงเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง ขณะที่หนี้สินทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศมีลักษณะที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้จากกรณีศึกษาข้างต้น ได้บอกให้ทราบว่าความมั่นคงทางอาหารนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยเกื้อหนุนหลายๆ อย่าง อาทิ เรื่องของรายได้ การมีกรรมสิทธิในทรัพยากร ความหลากหลาย ความเพียงพอ และความมีประสิทธิภาพของทรัพยากร เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามยังไม่พบว่ามีการศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนบนบริบทของแบบแผนการบริโภคชนิด และรวมถึงแหล่งที่มาของอาหารอันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ณ ระดับครัวเรือนของคนยากคนจน การศึกษารั้วนี้จึงมุ่งประเด็นการศึกษาไปที่บริบทดังกล่าวเป็นสำคัญ

2.5 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของท้องถิ่น

เนื่องจากการศึกษารั้วนี้ เป็นการศึกษาถึงการตอบสนอง หรือการปรับตัวภายในของชุมชนบนพื้นที่สูงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารั้วนี้จึงมุ่งเน้นไปที่ งานการศึกษาที่อธิบายถึงปรากฏการณ์และเงื่อนไขแห่งการเปลี่ยนแปลงกับผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนต่อสถาน

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่างๆ ซึ่งในที่นี้มีการศึกษาทั้งที่แยกและไม่ได้แยกประเด็นการศึกษาดังกล่าวอย่างเด่นชัด อันจะได้กล่าวต่อไป

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกะเหรี่ยง หรือชุมชนบนพื้นที่สูง ดูเหมือนว่าเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดเมื่อราวทศวรรษที่ 2510 หรือนัยหนึ่งคือเมื่อผ่านยุคแห่งการพัฒนาแล้วประมาณหนึ่งทศวรรษ อาทิ งานการศึกษาของ Peter Kunstadter (1978) เรื่อง Subsistence Agricultural Economics of Lua' and Karen Hill Farmers ที่ทำการศึกษาในหมู่บ้านปาแป้ (Pa Pae) ของชาวลัวะ และหมู่บ้านเลกออี (Laykawkey) ของชาวกะเหรี่ยงสะกอ ในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ศึกษาให้ความสำคัญในเรื่องการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรกับระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินของชุมชนและพบว่า การที่ประชากรของชาวเขาเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวในทุกชั่วอายุคน หรือมีความกดดันทางประชากรนั้นเป็นปัจจัยที่ก่อกวนระบบเศรษฐกิจของชาวเขา สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงกำลังเลวลง ในขณะที่จำนวนประชากรและความต้องการการใช้จ่ายเงินสดได้เพิ่มขึ้น หมู่บ้านมีแนวโน้มว่าจะไม่สามารถงชีพอยู่ได้จากผลผลิตของข้าวที่ปลูกเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องการเงินค่าจ้าง (wage labour) เพื่อให้ชาวเขาที่อพยพมาทั้งแบบชั่วคราวและถาวรได้มีงานทำ

ขณะที่การศึกษาระยะถัดมาภายใต้บริบทชุมชนกะเหรี่ยงเช่นกันในวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง ของ ดร.พัศตร์ ตำราญวงศ์ (2529) ซึ่งศึกษาที่ชุมชนกะเหรี่ยงภาคตะวันตก หมู่บ้านเกริงกะเวียง ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าชุมชนกะเหรี่ยงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยได้แบ่งออกเป็น 5 มิติด้วยกันกล่าวคือ 1) ด้านการศึกษา พบว่าภายหลังจากการสร้างโรงเรียนระดับประถมศึกษาแล้ว ชาวกะเหรี่ยงมีความตื่นตัวทางการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญอันมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ 2) ด้านการอนามัย ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในมิตินี้บนชุมชนกะเหรี่ยงมากนัก เพราะชุมชนยังคงถือวิถีปฏิบัติตามแบบแผนดั้งเดิมอยู่ เช่น ยังค้ำน้ำในถ้วยโดยตรง นิยมทำคลอดโดยหมอตำแย เป็นต้น 3) ด้านเศรษฐกิจ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชาวกะเหรี่ยงในการทำมาหากินและการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องการถือครองที่ดินได้เปลี่ยนจากการถือครองตามประเพณีมาสู่การได้รับใบแสดงสิทธิทำกินในเขตป่าสงวนที่ทางราชการออกให้ มีการปลูกพืชเศรษฐกิจได้แก่ พริก ตะขู กุ้ง และข้าวโพด รู้จักการใช้เงินตรา และมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่างเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ การตั้งโรงสีข้าวขนาดเล็กของผู้ใหญ่บ้าน การจัดตั้งธนาคารข้าวของหมู่บ้าน เป็นต้น 4) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวขึ้นในหลายๆ ประการ เช่น ไม่มีการแต่งกายในแบบชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมปรากฏให้เห็นแล้ว โดยส่วนใหญ่ชุมชนสามารถพูดและเข้าใจภาษาไทยได้ มีการหันมานับถือศาสนาพุทธ เป็นต้น และ 5) ด้าน

การปกครอง เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ว่า การปกครองแบบดั้งเดิมโดยอาศัจาริตรีประเพณี เป็นกลไกในการควบคุมได้ลดความสำคัญลง เพราะมีการปกครองที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกคือ รัฐบาล ทำให้บทบาทผู้นำทางประเพณีมีความสำคัญน้อยลงไป

การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนกะเหรี่ยงหรือชุมชนบนพื้นที่สูงนั้น ยังคงมีการ ทำการศึกษากันอย่างค่อนข้างต่อเนื่อง แต่ทว่าในระยะหลังนี้เป็นที่น่าสังเกตว่ามักให้น้ำหนักการ ศึกษาไปในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองมากขึ้น ดังเช่น

งานวิทยานิพนธ์ของ พัฒน์รพี ชันธกาญจน์ (2532) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเพื่อ บริโภคไปสู่เพื่อขายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวมุ ฌ บ้านภูคำ ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ผู้ศึกษาต้องการทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวมุ ฌ และผลกระทบที่เกิด ขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งพบว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทาง การผลิตจากเพื่อบริโภคไปสู่เพื่อการค้าแล้ว ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างต่างๆ ในชุมชน 6 ลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ 1) ผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดิน 2) ผลกระทบต่อความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ในการผลิต 3) ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิต 4) ผลกระทบต่ออุดมการณ์ในการ ผลิต 5) ผลกระทบต่อการใช้เทคโนโลยีทางการผลิต และ 6) ผลกระทบต่อความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งทั้งหมดนี้ยังได้สอดคล้องกับสมมุติฐานที่ผู้ศึกษาดังไว้ 2 ประการด้วยคือ การเปลี่ยนแปลงทาง การผลิตจากเพื่อบริโภคไปสู่เพื่อการค้า เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้เกิดความสัมพันธ์ ทางการผลิตที่แตกต่างจากความสัมพันธ์ทางการผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อบริโภค และการ เปลี่ยนแปลงการผลิตจากเพื่อบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้ ระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเปลี่ยนไป

ในบริบทชุมชนชาวกะเหรี่ยงก็มีการศึกษาในแนวทางนี้เช่นเดียวกัน เป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชน กะเหรี่ยง ผลงานของ เฉลิมศักดิ์ จัตติยะ (2541) ซึ่งพบว่าจากอดีตชาวกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับ ธรรมชาติ มีความเป็นอยู่แบบง่ายๆ การผลิตทางการเกษตรเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน พึ่งพา อาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบเครือญาติ ต่อมาเมื่อระบบการผลิตเปลี่ยน จากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าแล้ว ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตของชุมชน ในด้านวิถีการผลิต ซึ่งได้ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีการเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม จากความสัมพันธ์ที่เคยมีการช่วยเหลือกันในการผลิต มาเป็นการผลิตที่ต่างคนต่างทำการผลิต ความ ผูกพัน ความไว้วางใจทางเครือญาติและเพื่อนบ้านลดน้อยลง วิถีการผลิตที่เรียบง่ายเปลี่ยนมาเป็นวิถี การผลิตที่รีบเร่ง ไม่มีเวลาไปมาหาสู่กันเหมือนในอดีต

จากงานศึกษาต่างๆ ชำงต้นหามองในภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่า หลังจากทีทศทางการพัฒนาได้ปรับเปลี่ยนไปในทางกระแสหลักคือ การพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากการผลิตเพื่อความพอเพียงแก่การบริโภค (subsistence economy) มาเป็นการผลิตเพื่อการค้าในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (money economy) แล้ว ได้ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อ และวิถีชีวิต ต่อชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างค่อนข้างเด่นชัด โดยที่แนวโน้มของผลกระทบนั้นดูเหมือนจะเป็นไปในเชิงลบต่อชุมชนเสียเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตามแม้งานศึกษาเหล่านี้จะใช้วิธีวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง แต่ก็ยังขาดความเชื่อมโยงต่อพลวัตภายในของชุมชน มองชุมชนในลักษณะที่เป็นผู้ถูกกระทำและหยุดนิ่ง ไม่มีกระบวนการในการตอบโต้ต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้พบว่า ในระยะเวลาใกล้เคียงกันมีการศึกษาถึงบริบทการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน ที่กลับมามองคนภายในชุมชนอย่างเป็นพลวัตมากขึ้น ดังจะกล่าวต่อไป

จากผลงานศึกษาของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2534) เรื่อง องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ที่ทำการศึกษาบริเวณพื้นที่อนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในสองหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงคือ หมู่บ้านเกริงบอ ต.แม่จัน อ.อุ้มผาง จ.ตาก และ หมู่บ้านจะแก ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ซึ่งตั้งอยู่ในฝั่งตะวันออกและตะวันตกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามลำดับนั้น ในงานศึกษานี้แม้ว่าจะมุ่งเน้นไปที่การสังเคราะห์ความรู้ทางนิเวศวิทยาของท้องถิ่นก็ตาม หากแต่ผู้ศึกษายังเปิดพื้นที่การศึกษาสนใจรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากกระแสการพัฒนาจากภายนอกด้วย โดยในหมู่บ้านจะแกอันเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีโครงการรัฐลงทำงานพัฒนาเข้มข้นอย่างมาก และกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมและความรู้ที่สำคัญนั้น การศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นมาจากการใช้อำนาจ และการครอบงำจากรัฐ ด้วยกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การบังคับให้เปลี่ยนแปลงด้วยระบบโรงเรียน และการเก็บภาษีที่ดินของรัฐ ตลอดจนโครงการต่างๆ เกิดขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจถึงรากฐานความรู้และระบบวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งทรศนะพื้นฐานของการเหยียดทางวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และมโนทัศน์ของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติ อันส่งผลต่อเนื่องถึงระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย ทั้งนี้ในการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตภายในของชุมชนที่ก่อรูปขึ้นเป็นขบวนการทางวัฒนธรรม เพื่อตอบโต้ต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีเพื่อคัดค้านการดื่มเหล้า ขายเหล้า และเล่นการพนันของพวกผู้ชาย หรือการเคลื่อนไหวที่ถือว่ามิพละงมนั่นคือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งได้พยายามคัดค้านการพัฒนาที่ขัดกับวัฒนธรรมของชุมชน โดยที่พลวัตดังกล่าวเป็นผลมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีรากฐานทางวัฒนธรรมอันเข้มแข็ง และสิ่งนี้จะเป็เงื่อนไขสำคัญต่อการปรับ

ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงทางความรู้ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่อไปในอนาคต

งานศึกษาที่มีมุมมองทางสำนักวัฒนธรรมชุมชน (School of Cultural Community) ของ Kulvadee Boonpinon (1997) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง Institutional Arrangement in Communal Resource Management: A Case Study of Karen Village in a Protected Area ผู้ศึกษาทำการศึกษาในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี โดยผลการศึกษาค้นพบว่า ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา เป็นระบบที่สร้างความมั่นคงในการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชน และความยุติธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนมีกฎเกณฑ์ที่ดีในการใช้ทรัพยากร การแบ่งปันผลผลิต และแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากร นอกจากนี้ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมยังเป็นระบบการเกษตรที่อนุรักษ์ระบบนิเวศและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และมีการปรับตัวตลอดเวลาภายใต้ข้อจำกัดทั้งทางระบบนิเวศ เทคโนโลยี และแรงงาน เพื่อสนองการอยู่รอดของชุมชนและระบบนิเวศ แต่สิ่งที่เป็นประเด็นสำหรับบริบทการศึกษาและมีความสำคัญคือ ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่กล่าวนี้ ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรที่ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านและป่าไม้ใช้ประโยชน์ของชุมชนทั้งหมด มีผลทำให้ชุมชนขาดสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตนเอง ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ประกอบกับในชุมชนเองเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามความเชื่อที่เคยมี ซึ่งตรงจุดนี้เองที่ชุมชนเริ่มมีการตอบโต้ปัญหาเหล่านี้โดยได้เสนอทางออกในการฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เพื่อให้สถาบันการจัดการทรัพยากรส่วนรวมยังคงดำรงอยู่ขึ้นเพื่อการอยู่รอดของชุมชนเอง และรวมถึงระบบนิเวศในที่สุด

งานศึกษาที่ยังเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาวกะเหรี่ยงอีกงานคือการศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง ทำการศึกษาโดย เพ็ญศิริ จิระเดชากุล และ คณะ (2543) ในหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงโป จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งพบว่าชุมชนกะเหรี่ยงที่ศึกษาเดิมมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย พอกินพออยู่มีเศรษฐกิจแบบพอเพียงในตัวเอง แต่เมื่อกาลเวลาผันผ่านเข้าสู่ยุคการพัฒนา ทำให้ชุมชนถูกรุกรานจากภายนอก ทั้งในเรื่องภาวะความทันสมัย การเคลื่อนย้ายทุน การแทรกแซงการจัดการป่าของรัฐ และการอพยพมาตั้งถิ่นฐานของคนพื้นราบ ทำให้ชุมชนตกอยู่ในสถานะที่ไร้สมดุลในทางนิเวศ ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม จนในที่สุดไม่มีความเข้มแข็งและอำนาจในการต่อรอง เป็นปัญหาที่ล่อแหลมต่อการล่มสลายของชุมชน ด้วยเหตุนี้กระบวนการปรับตัวพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชนจึงบังเกิดขึ้น เป็นกระบวนการในรูปแบบใหม่ภายในมิติช่วงเวลาใหม่ ไม่ใช่ลักษณะเดิมที่ชาวบ้านเคยเป็นเคยอยู่กันมา ซึ่งมีสองแนวทางคือ แนวทางแรก เป็นแนวสิทธิชุมชนฟื้นฟู

ความเป็นชุมชนที่มีเศรษฐกิจแบบพอเพียง จัดการกับปัญหาการเข้าถึงของความอ่อนแอของชุมชน ให้กลับมามีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง และแนวทางที่สอง เป็นแนวทางวัฒนธรรมชุมชนมุ่งฟื้นฟูระบบการเรียนรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน โดยมีการปรับใช้อย่างเหมาะสมและสามารถดำรงอยู่ได้ตามสภาพการณ์ในปัจจุบัน

ขณะเดียวกัน หากเมื่อมองดูบริบทการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศในงานของ ยศ สันตสมบัติ (2539) เรื่อง ท่าเกวียน ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแล้ว จะเห็นว่าผู้ศึกษากล่าวถึงภาพรวมของการพัฒนาในกระแสหลักทางด้านอุตสาหกรรมของประเทศ ที่มีวิธีคิดในการกำหนดนโยบายให้ชนบทเป็นแหล่งทรัพยากร แรงงาน และผลิตผลราคาถูกเพื่อทำรายได้เข้าประเทศ และนำรายได้เหล่านั้นมาจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเจริญเติบโตการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตเมือง ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทในลักษณะที่ถูก “ปิดล้อม” ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพราะต้องอยู่ในสภาพที่ต้องทำการผลิตเพื่อรับใช้กระแสหลักแห่งการพัฒนาดังกล่าว ส่วนผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนนั้นผู้ศึกษาให้ทัศนะว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาในทิศทางที่ดีขึ้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ต้องพึ่งพิงรายได้จากการขายแรงงานเป็นหลัก วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงเลียนแบบสังคมเมืองมากขึ้น เด็กรุ่นใหม่เริ่มรู้สึกแปลกแยกกับวัฒนธรรมพื้นบ้านและวิถีชีวิตของสังคมชาวนา ลัทธิบริโภคนิยมเข้ามาแทนที่การกินอยู่แบบเรียบง่าย มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อจัดตั้งโรงงานและบ้านพักคนงาน ส่งผลให้มีแรงงานจากภายนอกเข้ามาพำนักอาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมาก ความเป็นอยู่เริ่มแออัด ระบบนิเวศขาดความสมดุล ปัญหามลภาวะและปัญหาสังคมทวีความรุนแรงมากขึ้น สำนึกความเป็นชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลง สถาบันชุมชนไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน วัด และกลุ่มสังคมต่างๆ เริ่มสั่นคลอน ความสัมพันธ์เชิงการค้าและเงินตราเข้ามาแทนที่ความเป็นเพื่อนบ้านและญาติมิตร ชุมชนสูญเสียศักยภาพในการพึ่งตนเองไปอย่างรวดเร็ว

จากปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชนที่กล่าวนี้ ผู้ศึกษาได้มองชุมชนอย่างมีพลวัตและวิเคราะห์ว่า แม้จะมีการรุกเข้ามาของระบบตลาด ความทันสมัย หรือแรงงานจำนวนมากที่เข้ามาเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน จนดูเหมือนว่าชุมชนไม่อาจรักษาความเป็นเอกภาพเอาไว้ได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านท่าเกวียนยังคงให้ความสนใจอยู่นั่นคือ อัตลักษณ์ (identity) ของความเป็นชุมชน ชาวบ้านพยายามสร้างสรรค์ฟื้นฟู “ความเป็นชาวท่าเกวียน” ขึ้นมาใหม่ ภายใต้จิตสำนึกของความเป็นชุมชน ด้วยการปรับตัวเอง พัฒนากระบวนการเรียนรู้ พลิกฟื้นระบบการผลิตในภาคเกษตรในรูปแบบใหม่ สร้างและขยายเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาได้พยายามเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนชนบทไทยให้เข้มแข็ง ด้วยการ

ประสานชักจูงหรือช่วยให้อำนาจมากขึ้นในทุกระดับทั้งแนวราบและแนวดิ่ง จนสามารถก่อรูปเป็น “ประชาสังคม” (civil society) เพื่อพัฒนาอุดมการณ์อำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรส่วนรวม พื้นที่สิทธิชุมชน ทวนกระแสปิดล้อมครอบงำของรัฐและระบบตลาด และสร้างพื้นฐานแท้จริงของสังคมประชาธิปไตย

จากงานศึกษาที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เมื่อมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่า แต่เดิมชุมชนท้องถิ่นทั้งบนพื้นที่สูงและพื้นราบนั้น เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งพิงตนเองได้ มีเศรษฐกิจแบบพอเพียงและมีความเป็นชุมชนค่อนข้างสูง ทว่าในระยะแห่งยุคการพัฒนาทางอุตสาหกรรมจากราวทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ชุมชนทั้งหลายได้ถูกรุกเร้าในกระบวนการพัฒนาจากภาครัฐจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสียสมดุล ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ วัฒนธรรม และระบบฐานทรัพยากร ซึ่งในท้ายที่สุดอาจต้องสูญเสียความเป็นชุมชนของตัวเองไป

ปรากฏการณ์จากงานศึกษาเห็นได้ว่า การปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สมดุลนี้เป็นพลวัตที่เข้ามาปรับสมดุลภายในชุมชน ซึ่งผลผลิตออกมาในรูปของการฟื้นความเป็นตัวตนภายใต้บริบทของวัฒนธรรมชุมชนและระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง การทำงานในลักษณะของเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงการชักจูงหรือช่วยการทำงานให้เข้มแข็งจนสามารถก่อเกิดความเป็นประชาสังคมให้ได้ในที่สุด

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 รูปแบบการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเรื่อง แบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่มีฐานนยะจากจนในยุคร่วมสมัย ซึ่งได้ถูกนำเข้าสู่ระบบการพัฒนาในกระแสหลัก ทำการผลิตการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์และมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปสู่บริบทแห่งความเป็นเมือง ความทันสมัยและบริโภคนิยม ในการศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาในเชิงปริมาณร่วมกับเชิงคุณภาพ โดยในการศึกษาเชิงปริมาณได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน เพื่อให้ทราบถึงลักษณะโดยรวมของพื้นฐานของพื้นที่ จากนั้นจึงได้ใช้วิธีการบันทึกในครัวเรือน (household record keeping) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริโภคและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหาร เพื่อทำความเข้าใจในระบบอาหารและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน

สำหรับการศึกษาในเชิงคุณภาพใช้วิธีการสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in – dept interview) กับผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ (key informant) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่ยากจน

3.2 พื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ในการศึกษานี้ ได้พิจารณาบนพื้นฐานของความสอดคล้องกับประเด็นและวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยได้เลือกทำการศึกษาในหมู่บ้านของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงหมู่บ้านบ้องตี้ ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากเป็นหมู่บ้านของชาวกะเหรี่ยงที่เคยทำการเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาก่อน แต่หลังจากเมื่อมีนโยบายพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงด้วยการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจแล้ว หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงแห่งนี้ก็ได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวเป็นบริเวณกว้าง เป็นผลทำให้ระบบนิเวศเกษตรเปลี่ยนจากเดิมในลักษณะที่เสื่อมโทรมลง เกิดระบบทุนนิยมค่าเช่าและมีสถานะหนี้สินเกิดขึ้น ขณะเดียวกันชุมชนแห่งนี้ก็ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองไปสู่ความเป็นเมืองและความทันสมัยมากขึ้นทุกขณะ จนในที่สุดก็โยกย้ายเข้าสู่สถานการณ์ปัญหาเรื่องการขาดความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง ข้าว

อันเป็นอาหารหลักของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตีมาแต่ดั้งเดิม ดังนั้นพื้นที่นี้จึงมีความเหมาะสมกับบริบทในการศึกษาครั้งนี้

นอกจากนี้แล้วหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงบ้องตี ยังเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณภาคตะวันตกของประเทศ ซึ่งจากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคนี้ที่ผ่านมาพบว่าเป็นที่ได้รับความสนใจในการศึกษาน้อยมาก สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในพื้นที่ยังไม่ถูกนำมาใช้ในการถกเถียงทางด้านความคิดและทฤษฎีในวงวิชาการระดับสูง (โอภาส ปัญญา และ คณะ ในอานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2543: 291 – 292) ฉะนั้นการเลือกพื้นที่ศึกษาหมู่บ้านบ้องตีครั้งนี้จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการต่อเติมองค์ความรู้บนภูมิภาคนี้ได้

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของพื้นที่ศึกษา ดังนี้

- ข้อมูลเกี่ยวกับ เขตการปกครอง ขอบเขตและที่ตั้งหมู่บ้าน แผนที่แสดงที่ตั้งของครัวเรือน
- ข้อมูลทางด้าน กายภาพ ชีวภาพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และคุณภาพชีวิต โดยมีรายละเอียดดังนี้

กายภาพ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะดินและศักยภาพในการผลิตการเกษตร สภาพน้ำเพื่อการเกษตร และโครงสร้างด้านคมนาคม เป็นต้น

ชีวภาพ ได้แก่ ชนิดและพันธุ์ที่เกษตรกรปลูก ฤดูกาลหรือระบบการปลูกพืชที่เกษตรกรนิยมปฏิบัติ การใช้ปัจจัยในการผลิต (เช่น ปุ๋ยเคมี และสารเคมีที่ใช้ป้องกันกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น) รวมถึงชนิดและพันธุ์สัตว์ที่เกษตรกรเลี้ยง

ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ ลักษณะกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ เช่น ที่อยู่อาศัย ระบบการทำฟาร์ม แหล่งน้ำ และพื้นที่รกร้าง เป็นต้น

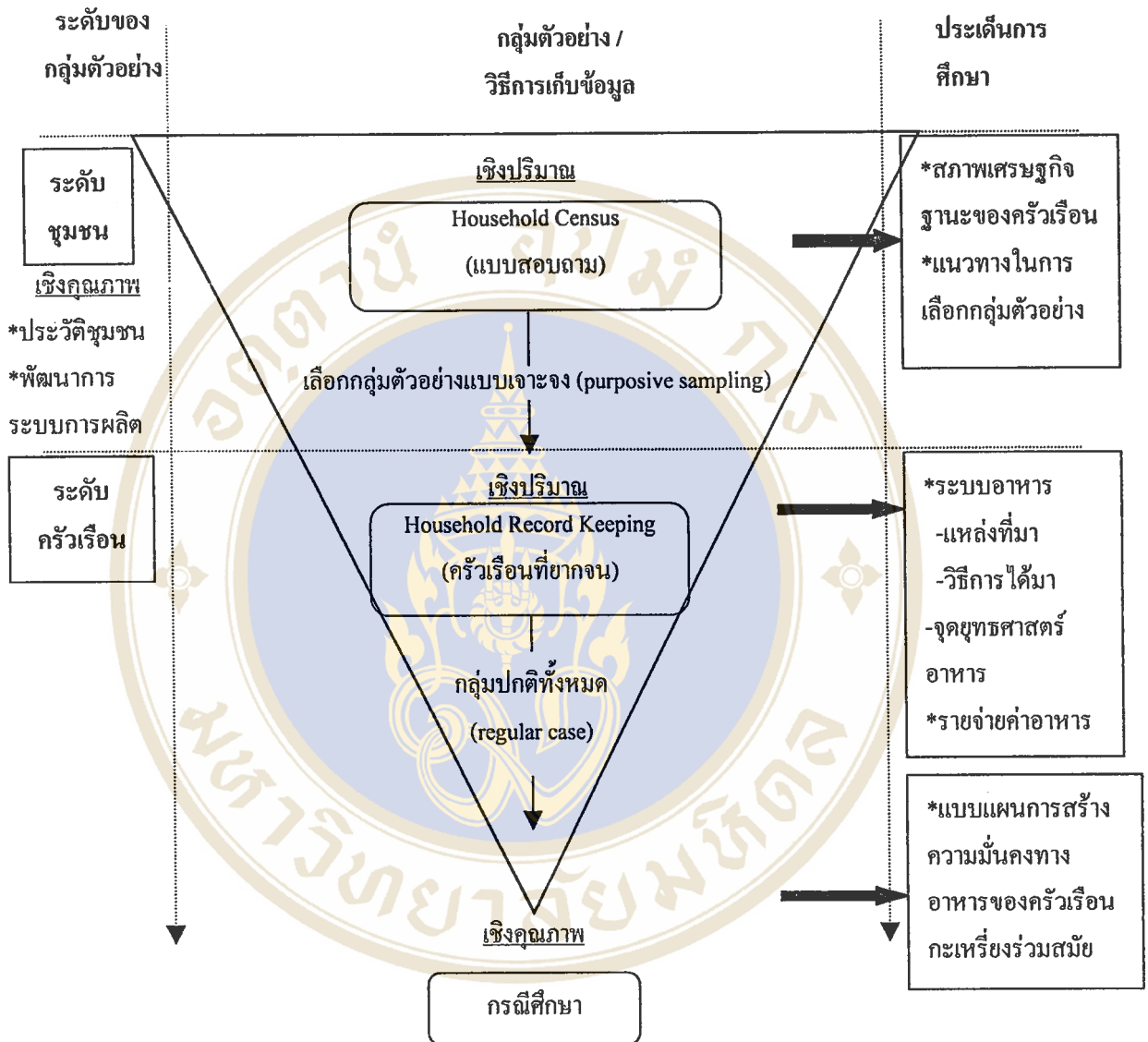
ด้านคุณภาพชีวิต ได้แก่ ข้อมูลทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข และการถือครองที่ดิน เป็นต้น

ทั้งนี้การทำความเข้าใจข้อมูลทั้ง 4 ด้านจะทำให้บริบทของพื้นที่ศึกษา สามารถวิเคราะห์พื้นที่ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในระบบนิเวศเกษตร (agroecosystem analysis) ได้ชัดเจนมากขึ้น

2. การเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็นดังนี้

- การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถาม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในเชิงปริมาณที่เกี่ยวกับ ลักษณะของประชากร อาชีพหลัก อาชีพรอง ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และสิทธิบนที่ดินทำกิน เป็นต้น
- การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบบบันทึกการบริโภคของครัวเรือน ด้วยวิธีการจดบันทึกในแบบบันทึกการบริโภคอาหารและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารในแต่ละวัน ผู้เก็บข้อมูลคือ แม่บ้านหรือผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการเรื่องอาหารของครัวเรือน ผู้บันทึกอาจเป็นบุตรหรือใครก็ได้ในครัวเรือนที่สามารถเขียนหนังสือได้ ใช้ระยะเวลาในการเก็บจำนวน 7 วันหรือ 1 สัปดาห์ติดต่อกัน
- การสัมภาษณ์โดยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi – structured interviewing) กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ อาทิ ประวัติชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนในยุคปัจจุบัน และพัฒนาการระบบการผลิตของชุมชน เป็นต้น
- การถอดประสบการณ์ของกรณีศึกษา เพื่อทำความเข้าใจระดับลึกในเรื่องที่เกี่ยวกับแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือน

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามเริ่มจากการเก็บข้อมูลในระดับชุมชน ด้วยวิธีการศึกษาในเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติชุมชน พัฒนาการระบบการผลิต และฐานะทางเศรษฐกิจในแต่ละครัวเรือน จากนั้นนำผลในเชิงปริมาณที่ได้จากข้อมูลในระดับชุมชนนี้มาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจน เพื่อทำการจดบันทึกของครัวเรือนในเรื่องการบริโภคและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหาร และในที่สุดศึกษากรณีศึกษาในเชิงคุณภาพเพื่ออธิบายแบบแผนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ยากจน ดังแสดงขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในภาพที่ 3-1

ภาพที่ 3-1 แสดงขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

3.4 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านบึงดี ตำบลบึงดี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 73 ครัวเรือน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.4) ทั้งนี้ในการวิจัยได้แบ่งกลุ่มประชากรตามวิธีการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพดังนี้

- กลุ่มตัวอย่างและการสุ่มกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ

การศึกษาเชิงปริมาณในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างการศึกษาคือครัวเรือนทั้ง 73 ครัวเรือนของหมู่บ้าน หรือคิดเป็นร้อยละ 100 ของตัวอย่างทั้งหมด การสอบถามกระทำโดยตรงกับหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของหัวหน้าครัวเรือน อาทิ แม่บ้าน

สำหรับการศึกษาในส่วนของการจัดบันทึกการบริโภคอาหารและค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนนั้น ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างคือครัวเรือนที่มีฐานะยากจนซึ่งมีด้วยกันทั้งสิ้น 43 ครัวเรือน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.4 และภาพที่ 4-7) โดยได้เลือกทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่ายกล่าวคือเก็บร้อยละ 15 – 30 ของประชากรทั้งหมด (บุญชม ศรีสะอาด, 2535: 38) ซึ่งในการศึกษาค้างได้กำหนดการไว้ที่ร้อยละ 25 จากจำนวนครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจน 43 ครัวเรือน ดังนั้นขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาในส่วนของการจัดบันทึกในครัวเรือนจึงเท่ากับ 11 ครัวเรือน

- กลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการศึกษาเชิงคุณภาพได้ทำการคัดเลือกตัวอย่างโดยวิธีการ snowball sampling สัมภาษณ์ผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ในหมู่บ้านจากนั้นจึงขยายหรือกระจายออกไปตามระยะเวลาที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะไม่ทราบล่วงหน้าได้ว่าจำนวนตัวอย่างจะเป็นเท่าไร เพราะคนในชุมชนเป็นผู้กำหนด จนเมื่อข้อมูลที่ได้จากตัวอย่างเกิดความซ้ำซ้อนเป็นแบบแผนแน่นอนแล้ว จึงเป็นการเพียงพอสำหรับกลุ่มตัวอย่างนี้ (เบญจา ยอดคำเนิน-แอ็ดติง และ คณะ, 2541: 99 – 100) แต่อย่างไรก็ตามอาจกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลข่าวสารสำคัญได้ดังนี้

- ผู้อาวุโสหรือผู้นำในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำตามธรรมชาติ
- หัวหน้าครัวเรือน
- แม่บ้านหรือผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการเรื่องอาหารในครัวเรือน เป็นต้น

3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. หัวข้อคำถามหลักๆ ในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi – structured interviewing)
2. แบบจัดบันทึกของครัวเรือนในเรื่องการบริโภคและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหาร
3. แบบสอบถามทั่วไป

4. แผนที่

- แผนที่หมู่บ้านแสดงที่ตั้งครัวเรือน เขตการปกครอง ขอบเขต และที่ตั้งหมู่บ้าน
- แผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน 1:50,000

3.6 แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่ร่วมกันระหว่างการศึกษาในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนั้นการวิเคราะห์จึงได้กระทำเป็นสองส่วนที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันกล่าวคือ ในขั้นแรกของการวิเคราะห์ข้อมูลกระทำโดยนำข้อมูลในเชิงปริมาณอันได้แก่ ข้อมูลจากแบบบันทึกการบริโภคและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน มาอภิปรายถึงเรื่องระบบอาหารและ จุดยุทธศาสตร์ทางด้านอาหารของครัวเรือน จากนั้นนำผลที่ได้คือจุดยุทธศาสตร์ทางด้านอาหารของ ครัวเรือนที่กล่าวนี้ มาศึกษาต่อถึงเรื่องวิธีการหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างความมั่นคงทางอาหารใน ระดับครัวเรือน ซึ่งเป็นขั้นตอนของการศึกษาในเชิงคุณภาพจากการสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกรณีศึกษา ผลที่ได้จากการศึกษาในเชิงคุณภาพได้ถูกนำมาประมวลคุณ ลักษณะและประเภทของข้อมูล เปรียบเทียบเลือกเฟ้นเหตุการณ์ที่สำคัญที่เป็นกุญแจ จากนั้นจึงทำ การสร้างเป็นข้อสรุปในเชิงนามธรรมในท้ายสุด

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

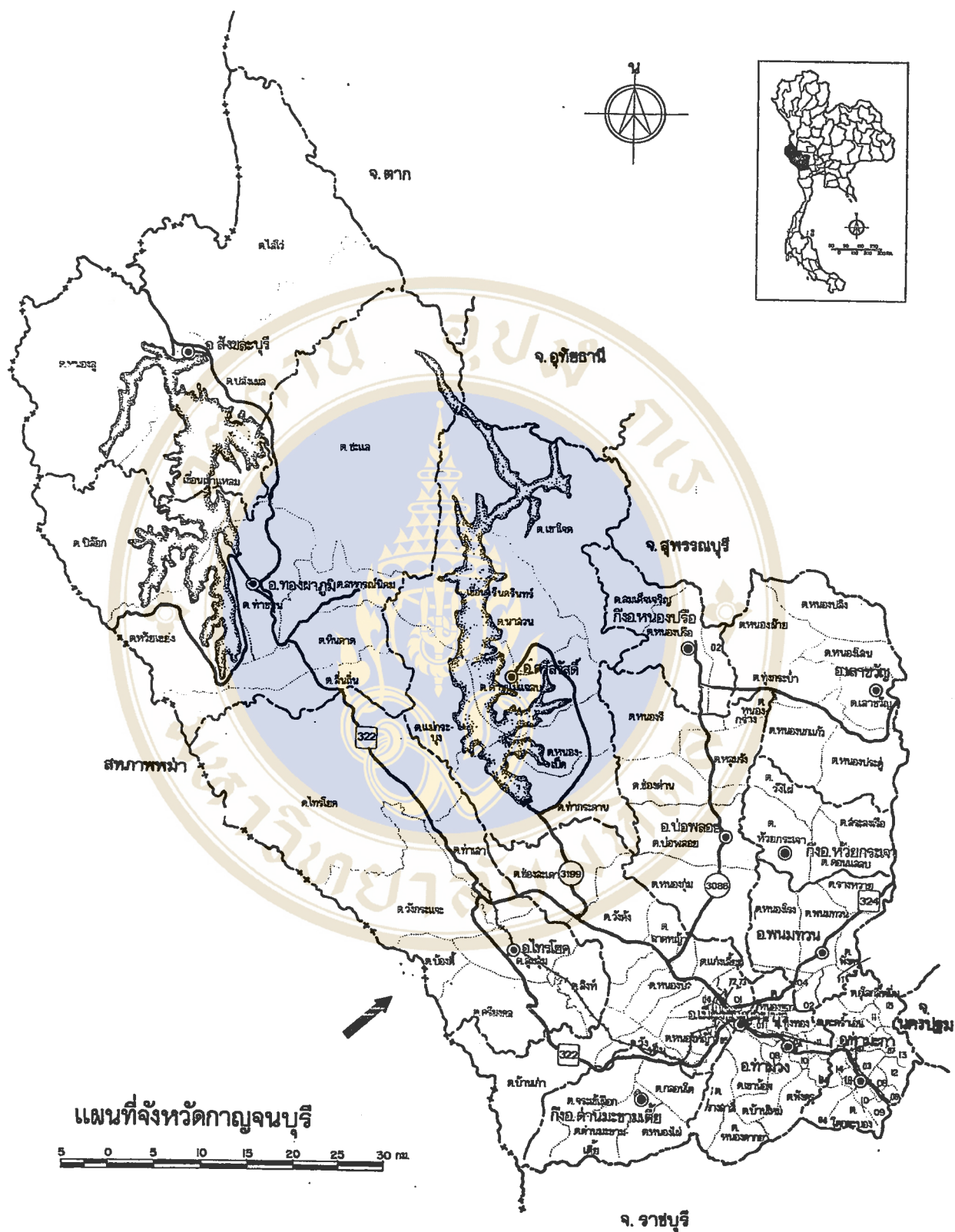
ได้กล่าวมาแล้วว่าการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยในเชิงคุณภาพ ศึกษาและทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์หรือสภาพความเป็นจริงของปัญหาที่เกิดขึ้น การเก็บรวบรวมข้อมูลจึงมีความจำเป็นต้องให้ได้ภาพรวมทั้งหมด และบริบทของปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษา ดังนั้นการนำเสนอในบทนี้จึงเป็นความพยายามที่จะฉายภาพรวมชุมชน และรวมถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในประเด็นการศึกษา โดยข้อมูลที่ได้ในบทนี้นั้นมาจากแหล่งปฐมภูมิ คือ การทำสำรวจข้อมูลพื้นฐานในครัวเรือนด้วยแบบสอบถามการเก็บรวบรวมด้วยแบบบันทึกการบริโภคของครัวเรือน การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง รวมทั้งข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิอื่น ได้แก่ กชช.2 ก และข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังได้แยกหัวข้อไว้เป็นรายละเอียดดังนี้

4.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

หากย้อนกาลเวลาให้ถอยหลังไปตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนแล้ว ก็จะทำให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวก้าวหน้าของชาวกะเหรี่ยงแห่งนี้ได้อย่างค่อนข้างชัดเจนขึ้นกล่าวคือ เมื่อประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา (ราวทศวรรษที่ 2460) กลุ่มบรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงที่นี้มีได้ตั้งรกรากอาศัยอยู่ในบริเวณแห่งนี้ หากแต่เป็นกลุ่มชนกะเหรี่ยงเชื้อสายสะกอว์กลุ่มเล็กๆ อาศัยเคลื่อนย้ายไปมาบนพื้นที่สูงในเขตป่าที่อกเขาตะนาวศรีข้ามไปมาในระหว่างเขตแดนของทั้งประเทศไทยและสหภาพพม่า

การตั้งถิ่นฐานและการอพยพเคลื่อนย้ายของบรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงบ้องตี้ในเขตป่าในช่วงแรกๆ นั้นผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนกล่าวว่าไม่สามารถระบุตำแหน่งไปได้อย่างแน่ชัด แต่หลังจากนั้นถัดมาอีกราวสองทศวรรษกล่าวคือช่วงประมาณทศวรรษที่ 2480 มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอายุเกิน 60 ปีหลายท่านได้กล่าวตรงกันว่าบรรพบุรุษในรุ่นพ่อ-แม่ ของพวกเขาทั้งหลายนั้นตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าวังโพ ทำมาหากินโดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำการผลิตการเกษตรแบบไร่หมุน

* วังโพ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตัวอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีระยะห่างจากหมู่บ้านบ้องตี้ประมาณ 27 กิโลเมตร (โปรดดูภาพที่ 4-1 ประกอบ)

ภาพที่ 4-1 แสดงที่ตั้งของ จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอไทรโยค และ ตำบลบ้องตี้

เวียน ปลุกข้าวไร่เป็นพืชอาหารหลักและปลูกพืชอาหารรองที่เป็นอาหารในชีวิตประจำวันอย่างครบถ้วนและหลากหลาย

แต่ในราวปลายทศวรรษเดียวกันนั้น ได้เกิดทุกขภาวะมิใช่โรคสาธิตระบาดขึ้นในชุมชน ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากจนไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ ตามความเชื่อเดิมของชาวกะเหรี่ยงแล้วเหตุการณ์เช่นนี้ถือเป็นลางร้ายและเป็นการถูกลงโทษจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทางแก้ไขมีทางเดียวนั่นคือต้องอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ไปกันทั้งชุมชน และในการอพยพครั้งนี้เล่ากันว่าได้เคลื่อนย้ายเดินทางไปทางทิศตะวันตกข้ามแม่น้ำแควน้อย จากนั้นลัดเลาะเดินเท้าเรื่อยไปตาป่าเขาเป็นเวลาประมาณ 1 วันเต็ม (กล่าวกันว่าออกเดินทางในตอนเช้ามีหมาหยุดการเดินทางเมื่อเวลาโพล้เพล้) จึงได้มาถึงชัยภูมิที่อยู่บริเวณเชิงเขาแดน^{*} หรือบริเวณที่เรียกกันว่าบ้องตี้^{**} ในปัจจุบัน ณ ที่แห่งนี้นัรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงบ้องตี้ได้หยุดการอพยพ และได้ปักหลักปักฐานตั้งบ้านเรือนกันขึ้น เนื่องจากเห็นว่าที่นี่มีความอุดมสมบูรณ์ในฐานะทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) เหมาะแก่การทำมาหากินตามวิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยง ทั้งยังมีทรัพยากรชีวภาพที่มีคุณภาพและปริมาณเป็นอย่างสูงอีกด้วย

การตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในระยะแรกๆ มีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนไม่กระจัดกระจาย เป็นชุมชนเล็กๆ ท่ามกลางป่าเขาประมาณกันว่าในขณะนั้นมีจำนวนบ้าน (เรือน) ไม่เกิน 16 หลังคาเรือนเท่านั้น ชีวิตความเป็นอยู่ขณะนั้นอาศัยพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเก็บหาของป่าล่าสัตว์ และผลิตอาหารหลักของชุมชนคือข้าวด้วยการทำไร่หมุนเวียนอยู่ในเขตป่า โดยมีรอบของการใช้ที่ดินประมาณ 6 – 7 ปี สำหรับลักษณะความเป็นอยู่ในมิติทางสังคมพบว่าเป็นสังคมที่ค่อนข้างปิด เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกน้อยมากจนแทบจะกล่าวได้ว่า ไม่มีพลวัตรการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากแรงกดดันจากภายนอกใดๆ เข้ามากระทบกับชุมชนเลย สังคมกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในระยะเริ่มแรกนั้นจึงยังคงไว้ซึ่งความเป็นสังคมชุมชนบรรพกาล (traditional society) อยู่อย่างชัดเจน

ความต่อเนื่องของสังคมที่ดำรงอยู่อย่างค่อนข้างคงที่ (static) ของบรรพบุรุษชุมชนชาวกะเหรี่ยงบ้องตี้ดำเนินต่อกันมายาวนาน จนถึงจุดที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือเมื่อสภาวะความกดดันทางประชากรภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น ทำให้ขนาดการใช้ที่ดินเพื่อการทำมาหากิน การผลิตทางการเกษตรขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้ว่ายังไม่มี ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินแต่ลักษณะการใช้ประโยชน์ก็เริ่มไม่ยืดหยุ่น ดังนั้นจึงเกิดพลวัตรการเปลี่ยนแปลงภายในขึ้นกล่าวคือ ในราว

* เขาแดน หรือ กิฮ์ จือฮ์ เปาะ เนาะฮ์ ศิริ ในภาษากะเหรี่ยงคือ เขาที่เป็นพรมแดนระหว่างดินแดนสองดินแดน ซึ่งก็หมายถึง เทือกเขาตะนาวศรีกันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสหภาพมา

** บ้องตี้ หรือเดิมในภาษามอญว่า บ่อตย ซึ่งแปลว่าบ่อน้ำขุ่น เป็นคำอุทานแปลว่า เมื่อยล้า ขาอ่อน

พุทธทศวรรษที่ 2510 เกิดมีการแตกตัวของกลุ่มประชากรซึ่งเป็นเครือญาติกันภายในชุมชน ประชากรจำนวนหนึ่งได้แบ่งกลุ่มโยกย้ายออกไปทั้งทางทิศเหนือและใต้เพื่อบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ โดยกลุ่มเครือญาติที่โยกย้ายไปทางทิศเหนือได้เรียกตัวเองว่า กลุ่มบ้านบ้องตี้ล่าง (เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่ต่ำกว่า) ส่วนกลุ่มที่โยกย้ายไปทางทิศใต้ที่มีภูมิประเทศสูงกว่านั้นยังคงเรียกตัวเองว่าเป็นกลุ่มกะเหรี่ยงบ้องตี้อยู่

อย่างไรก็ดีแม้จะมีการแตกตัวของชุมชนตามความกดดันทางประชากรที่เพิ่มมากขึ้นแต่ก็ยังคงวิถีชีวิตแบบเดิมไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ มากนัก จุดเปลี่ยนที่เห็นชัดเกิดขึ้นอีกครั้งคือเมื่ออำนาจของรัฐได้เข้ามาผนวกชุมชนไว้ในการปกครองกล่าวคือ รัฐได้ทำการยกฐานะบรรดากลุ่มบ้านทั้งหลายเหล่านี้ให้มีสถานภาพเป็นตำบล เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2519 และให้ ชุมชน หรือกลุ่มบ้าน ที่อยู่ดั้งเดิมเป็นหมู่ที่ 1 เรียกชื่อว่า บ้านบ้องตี้บน กลุ่มบ้านที่แตกตัวโยกย้ายไปทางทิศเหนือเป็นหมู่ที่ 2 บ้านบ้องตี้ล่าง กลุ่มบ้านทางทิศใต้ให้เป็นหมู่ที่ 3 ให้ชื่อว่า บ้านท้ายเหมือง ทำให้ต้องมีการแต่งตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการเพื่อรับนโยบาย โครงการพัฒนา กฎเกณฑ์ กติกา และการติดตามผลงานต่างๆ โดยตรงจากหน่วยงานส่วนท้องถิ่นของภาครัฐเป็นสำคัญ

ปัจจุบันชุมชนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปตามอิทธิพลของกระแสการพัฒนาจากภายนอก จากการสังเกตจะเห็นได้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไปจากการที่เคย ทำมาหากิน ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมาเป็นการ ทำมาค้าขาย ในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราด้วยการปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวหรือพืชเงินสดเป็นหลัก การสร้างถนนลาดยางในช่วงปี พ.ศ. 2533 และต่อมาการเดินสายไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านในราวปี พ.ศ. 2537 ทำให้การเดินทางติดต่อกับโลกภายนอกสะดวกรวดเร็ว สามารถส่งผลิตผลทางการเกษตรได้อย่างไม่ล่าช้า ผู้คนต่างถิ่นก็อพยพเข้ามา “ซื้อสิทธิ์” ในที่ดินทำกินมากขึ้น ขณะเดียวกันกระแสการบริโภคนิยมก็ปรากฏมีให้เห็นอย่างเด่นชัด ชาวบ้านมีเครื่องใช้ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกเกือบครบถ้วนตามฐานะและความต้องการของครัวเรือน อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ งานรับสัญญาณดาวเทียม เครื่องฉายภาพยนตร์วีซีดี ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า และเครื่องซักผ้า ฯลฯ เป็นต้น

* เหตุที่ใช้ชื่อนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะขณะนั้นมีการทำสัมปทานเหมืองแร่ดีบุกที่อยู่ไม่ไกลไปจากบริเวณนี้

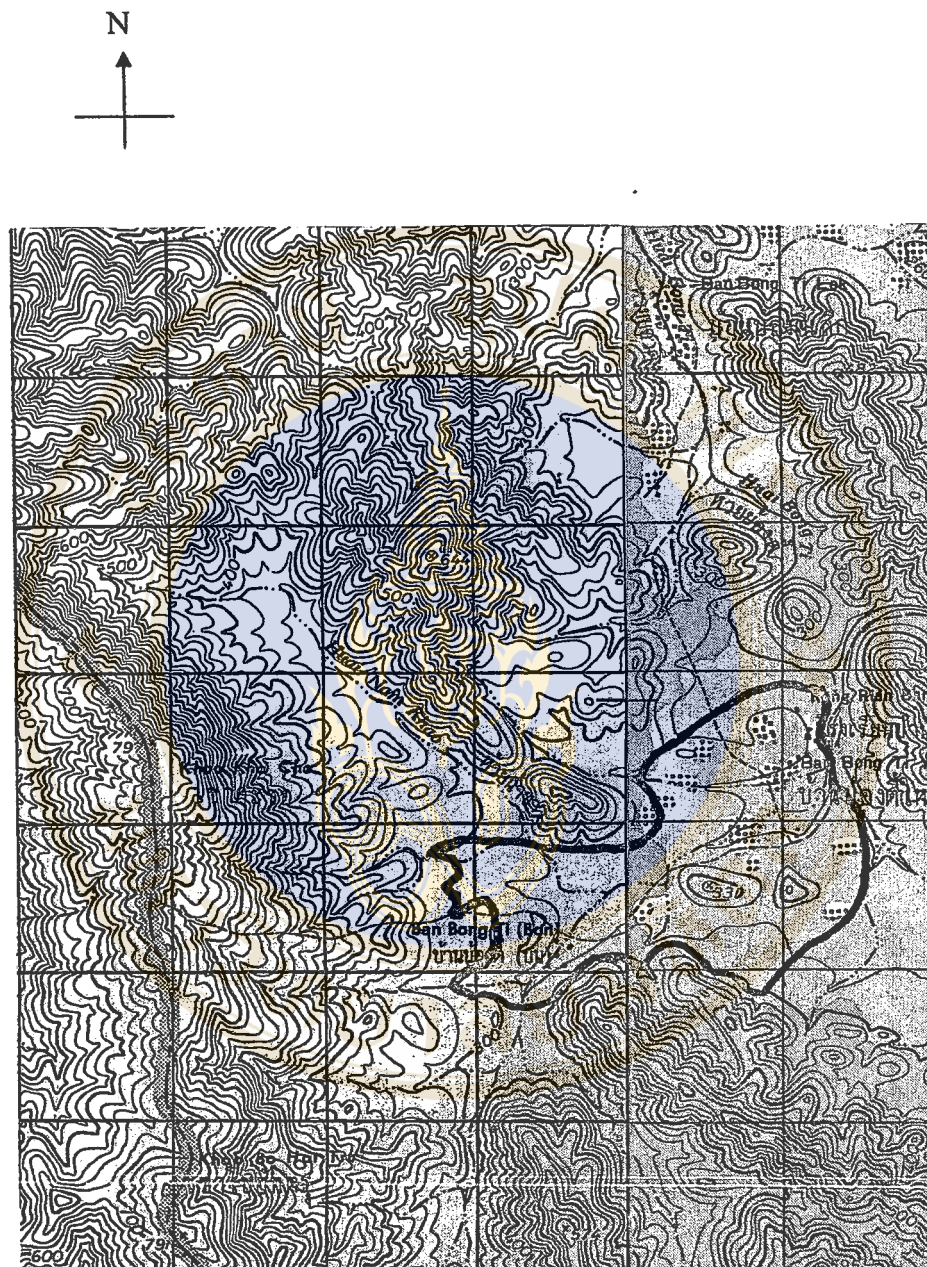
4.2 ที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน

จากพลวัตรของการตั้งถิ่นฐานตามประวัติชุมชนที่ผ่านมา ทำให้เห็นภาพของชุมชนกะเหรี่ยงบ้องตี้ที่มีการแตกกลุ่มขยายชุมชนตามความกดดันทางประชากรออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ได้อย่างน้อย 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มบ้านบ้องตึบน กลุ่มบ้านบ้องตึล่าง และกลุ่มบ้านท้ายเหมืองตามลำดับ ขอบเขตของชุมชนที่มีนัยตามความเป็นเครือญาติจึงแผ่ขยายกว้างขวางออกไปทั้งในเชิงประชากรและพื้นที่ทางกายภาพ อย่างไรก็ตามในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ศึกษาเป็นกรณีเฉพาะที่กลุ่มบ้านดั้งเดิมแรกเริ่มของชุมชนนั้นคือ กลุ่มบ้านบ้องตึบน หมู่ที่ 1 เท่านั้น ดังนั้นหากที่ตั้งของหมู่บ้านที่ศึกษาตามการแบ่งเขตการปกครองจึงอาจแสดงได้ดังนี้ (ดูภาพที่ 4-1 4-2 และ 4-3 ประกอบ)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 2 บ้านบ้องตึล่าง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลลุ่มสุม (ในอำเภอไทรโยค)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เขตแดนประเทศเมียนมาร์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 3 บ้านท้ายเหมือง

หรือกล่าวตามพิภพทางภูมิศาสตร์แล้ว หมู่บ้านแห่งนี้ก็จะตั้งอยู่บริเวณ ละติจูดที่ $14^{\circ}03'51''$ ถึง $14^{\circ}05'03''$ เหนือ และ ลองจิจูดที่ $98^{\circ}59'16''$ ถึง $99^{\circ}00'48''$ ตะวันออกตามลำดับ (ภาพที่ 4-2)

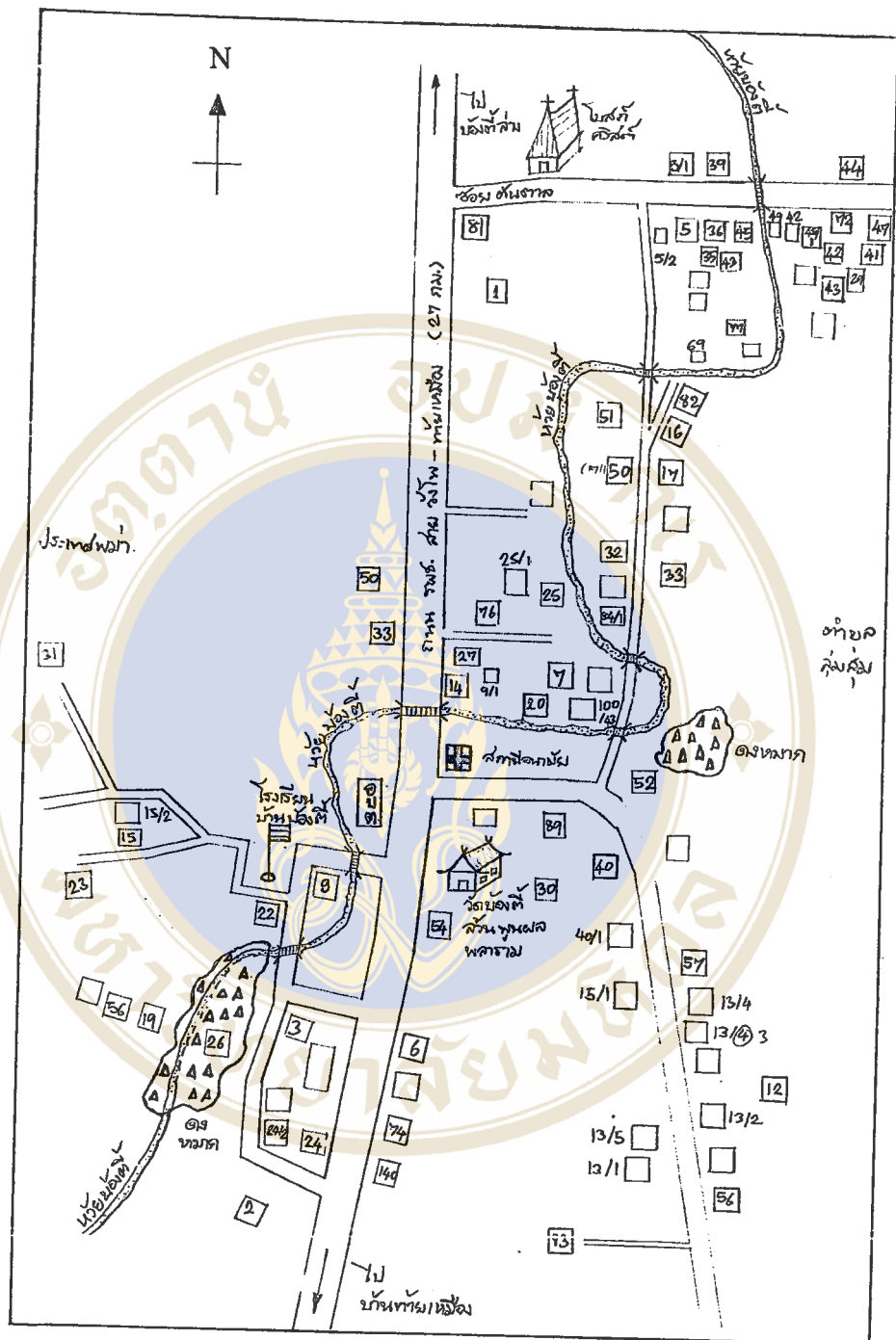
พื้นที่หมู่บ้านบ้องตึบนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่มีชื่อว่า “ป่าวังใหญ่และป่าแม่ น้ำน้อย” (ดูภาคผนวก ก หน้า 106) บนระดับความสูงประมาณ 260 – 300 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มีเนื้อที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน 1,254 ไร่ (กษช. 2 ค ปี พ.ศ. 2542) ลักษณะภูมิประเทศทางสัณฐานวิทยาโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นพื้นที่ลาดเชิงเขาและลูกคลื่นลอนตื้นและลอนตื้น อันเกิดจากกระบวนการที่ภูเขาถูกปรับระดับและการทับถมของวัตถุที่ถูกนำพามาจากตะกอนโดยแรงโน้มถ่วงของโลกผนวกกับการชะล้างของน้ำ บนฐานการรองรับทางธรณีวิทยาของหน่วยหิน (rock unit) คือ หินฟิลไลต์ หินฟิลไลติกไรต์ หินฟิลไลติกทอฟฟ์ หินควอทซ์ไชท์ หินดินดาน หินเชิร์ต หินเกย์แวก และหินปูน ลักษณะดังกล่าวทำให้ดิน วัตถุที่ปกคลุมพื้นผิวหน้าสัณฐานของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นดินสีน้ำตาลเข้ม มีค่าความเป็นกรด – ด่าง (pH) ประมาณ 5.5 – 7 มีอินทรีย์วัตถุปานกลาง ค่าประจุบวกที่

ภาพที่ 4-2 แสดงขอบเขตของหมู่บ้านบึงน้อย ตำบลบึงน้อย อำเภอไพร่ไทย จังหวัดกาญจนบุรี

มาตราส่วน 1: 50,000

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 4-3 แสดงแผนผังโดยสังเขปของ หมู่บ้านบึงดี
ตำบลบึงดี อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
ที่มา: จากการเดินสำรวจ (ภูมิภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

มวกเหล็ก ลากหญ้า และทำยาง การใช้ประโยชน์ของที่ดินตามคำแนะนำโดยภาพรวมคือให้ใช้เป็นพื้นที่ป่าและพื้นที่ปลูกพืชไร่ (กองสำรวจและจำแนกดิน, 2537: 31 – 36, 39, 44, 129 – 130, 132, 134, และ 173 – 174)

4.3 บ้านบ้องตี้กับบริบทยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจ

จากทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านในหัวข้อที่ผ่านมาจะเห็นได้ค่อนข้างชัดว่า นอกจากหมู่บ้านแห่งนี้จะเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับการพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติด้วยการทำไร่หมุนเวียนของบรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงแล้ว บริเวณนี้ยังนับว่ามีความสำคัญในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจกระแสหลักในยุคปัจจุบันอีกด้วย เนื่องจากเป็นเขตชายแดนที่สามารถเดินทางเชื่อมต่อเข้ากับประเทศเพื่อนบ้านได้โดยง่าย ขณะเดียวกันระยะทางระหว่างหมู่บ้านถึงเขตเมืองคือตัวอำเภอไทรโยค (หรือวังโพ) ก็ห่างกันแค่เพียง 27 กิโลเมตร ซึ่งในปัจจุบันเดินทางได้โดยสะดวกสบายเพราะมีเส้นทางคมนาคมถนนลาดยาง โดยใช้เวลาในการเดินทางระหว่างเมืองเข้าสู่หมู่บ้านบ้องตี้เพียงเพียงประมาณ 20 นาทีเท่านั้น

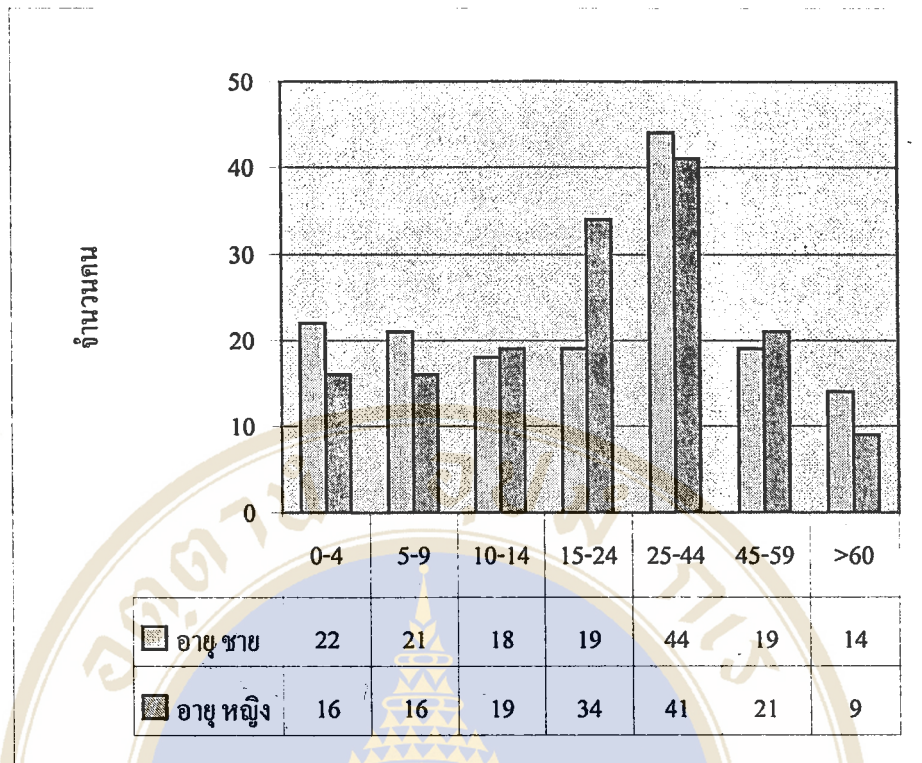
ด้วยจากเหตุผลที่กล่าวมา ในปี พ.ศ. 2539 ภาครัฐกิจการค้าที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นขณะนั้น จึงได้มียุทธศาสตร์ขยายเส้นทางเศรษฐกิจการค้าทางบกด้านชายแดนไทย-พม่า ริเริ่มสร้างเส้นทางคมนาคมจากหมู่บ้านบ้องตี้เข้าสู่ทวายในประเทศพม่า โดยมีชื่อของโครงการขยายเส้นทางยุทธศาสตร์นี้ว่า “บ้องตี้ประตูสู่อันดามัน” หมู่บ้านบ้องตี้ในฐานะจุดยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน และเป็นทางผ่านที่สำคัญจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบ อันเกิดจากผลของโครงการพัฒนานี้ สิ่งที่เห็นชัดในปัจจุบันจากผลกระทบของโครงการในระยะแรกนี้ก็คือ การขยายเส้นทางบางส่วนต่อทอดยาวออกไปสู่ทางประเทศพม่าเท่าที่จะกระทำได้ ความตื่นตัวของคน โดยเฉพาะจากภายนอกที่เข้ามาสำรวจเส้นทางในการทำมาหากินและสร้างความสัมพันธ์กับคนภายใน ซึ่งก็ได้พกพาวัฒนธรรมคนเมืองเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนภายใน ทำให้คนในหรือชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้มีพฤติกรรมที่เลียนแบบของคนเมืองมีความทันสมัย มีวิถีชีวิตแบบคนเมือง และมีการบริโภคินที่สูง เห็นได้ชัดทั้งจากรูปแบบการบริโภคอาหารที่มีความคล้ายคลึงกับคนเมืองเป็นอย่างมาก (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 5.1.2) การแต่งกายในชีวิตประจำวันแบบสมัยนิยม และเครื่องใช้อุปโภคบริโภค สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ของคนเมืองโดยทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ จานรับสัญญาณดาวเทียม ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ฯลฯ

4.4 ประชากร และลักษณะครอบครัว

จากการทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานในครัวเรือนพบว่า มีประชากรชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง ที่อยู่อาศัยจริง (สำรวจเมื่อ กุมภาพันธ์ 2545) จำนวนทั้งสิ้น 313 คน แยกเป็นชาย 157 คน หญิง 156 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 73 ครัวเรือน โครงสร้างประชากรระหว่างเพศหญิงกับเพศชายมีสัดส่วนตามช่วงอายุใกล้เคียงกันเกือบทุกช่วงอายุ (ภาพที่ 4-4) ยกเว้นช่วงอายุระหว่าง 15 – 24 ปี ที่มีสัดส่วนประชากรหญิงมากกว่าชาย ซึ่งอาจเป็นเพราะ โดยส่วนใหญ่แล้วประชากรเพศชายช่วงวัยนี้จะออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามประชากรช่วงวัยผู้ใหญ่ (อายุ 25 – 45 ปี) มีปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมากทั้งเพศชายและเพศหญิง จึงเป็นไปได้ว่าในอนาคตในหมู่บ้านจะมีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้นที่อาศัยอยู่เป็นประจำ

สำหรับลักษณะครอบครัวของชาวกะเหรี่ยงบ่งชี้จากการสังเกตพบว่า การเริ่มต้นชีวิตครอบครัวของหนุ่มสาวเป็นไปอย่างค่อนข้างเร็ว ชาย-หญิงจะเกี่ยวพาราสีและแต่งงานตกลงกันในราวช่วงอายุ 16 – 25 ปี หนุ่มสาวที่แต่งงานแล้วส่วนใหญ่จะพำนักอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงในช่วงแรกๆ กล่าวคือประมาณ 6 เดือน – ประมาณ 2 ปี เท่านั้น จากนั้นก็จะออกมาตั้งบ้านเรือนต่างหาก ครอบครัวของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในภาพรวมจึงมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ประเด็นตรงนี้ได้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานในครัวเรือนที่พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วจำนวนสมาชิกของครัวเรือนมีประมาณ 5 – 6 คน ซึ่งก็น่าจะมีน้อยถึงสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นพ่อ แม่ และลูก กันนั่นเอง

* จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการพบว่า ในพื้นที่หมู่บ้านบ้องตี้บน (และหมู่บ้านใกล้เคียง) มีประชากรที่เป็นผู้อพยพเชื้อสาย มอญ กะเหรี่ยงอิสระ และที่ไม่ปรากฏสัญชาติ หลังไหลเข้ามาพึ่งพิงอาศัยอยู่ตามหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 4-4 แสดงลักษณะประชากรของหมู่บ้านบ้องดี
ตำบลบ้องดี อำเภอไพร โขค จังหวัดกาญจนบุรี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

4.5 อาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ในการเดินสำรวจเบื้องต้นของผู้วิจัยเมื่อเข้าสู่ชุมชนเป็นครั้งแรกนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ปรากฏ โดยทั่วไปของหมู่บ้านเป็นพื้นที่เกษตรกรรมปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนมาก ผู้วิจัยจึงมีสมมุติฐานในเบื้องต้นว่าการอาชีพโดยภาพรวมของหมู่บ้านแห่งนี้ น่าจะต้องเป็นเรื่องของการทำไร่

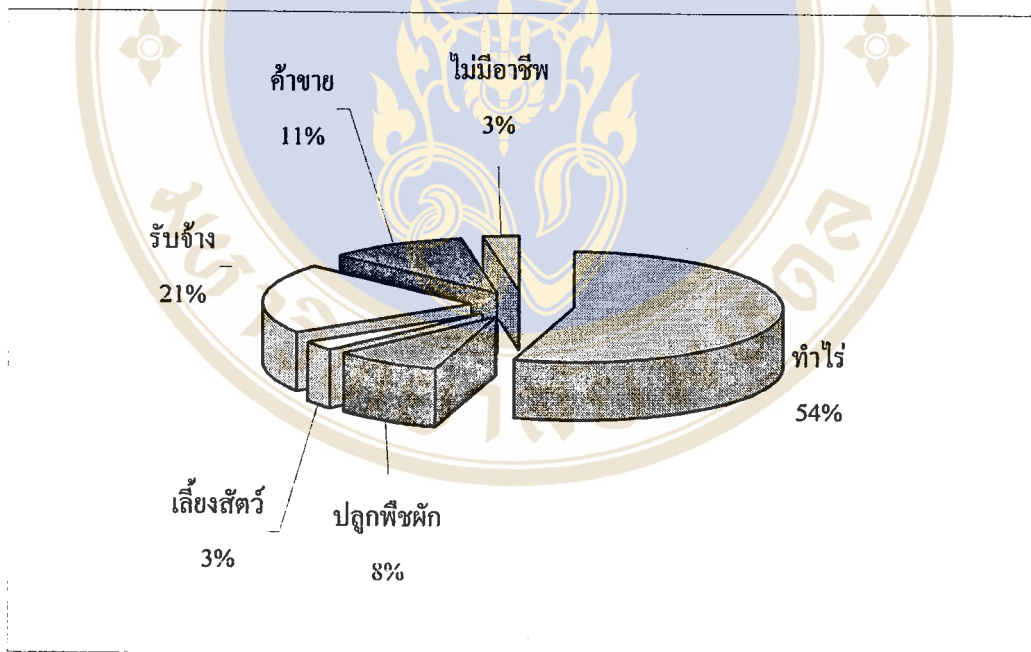
อย่างไรก็ดี เมื่อได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนแล้ว ทำให้ทราบแน่ชัดและยืนยันสิ่งที่ได้จากการสังเกตเป็นอย่างดีว่า ชาวชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีนั้นมีการประกอบอาชีพทางการเกษตรด้วยการปลูกพืชไร่เป็นส่วนมาก พบว่าชุมชนมีอาชีพหลัก* ด้วยการทำไร่ ซึ่งมีสัดส่วนมากกว่าครึ่งหนึ่งกล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 54 ของอาชีพที่ได้จากการสำรวจทั้งหมด (ดูภาพที่ 4-5) ที่เหลือเป็นอาชีพที่มีสัดส่วนน้อยกว่าหนึ่งในสี่ของอาชีพทั้งหมดกล่าวคือ รับจ้างร้อยละ 21 ค้าขายร้อยละ 11 ปลูกพืชผักร้อยละ 8 และเลี้ยงสัตว์ร้อยละ 3 นอกจากนี้ยังมีครัวเรือนที่ไม่ประกอบอาชีพ

* อาชีพหลัก คือ อาชีพที่ต้องใช้เวลาในการประกอบและการทำรายได้ให้กับครัวเรือนเป็นส่วนมาก

ใดๆ เลยอีกร้อยละ 3 ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า เป็นครัวที่ได้รับการสงเคราะห์การเงินจากทางราชการ กับครัวเรือนที่ถูกหลอกลวงซึ่งไปทำงานในเมืองแล้วส่งเงินกลับมาให้ใช้จ่าย

สำหรับอาชีพรอง** พบว่ามีครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่ได้มีการประกอบอาชีพรองเป็นจำนวนมากถึงร้อยละ 29 หรือประมาณหนึ่งในสี่ของครัวเรือนทั้งหมด อย่างไรก็ตามก็ได้อาชีพรองที่นิยมกระทำการกันในหมู่บ้านที่เห็นได้ชัดก็คือ การเลี้ยงสัตว์ (ร้อยละ 21) การรับจ้าง (ร้อยละ 19) หรือทั้งสองอย่างร่วมกัน (ร้อยละ 10) (ดูภาพที่ 4-6)

ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตื้นบนส่วนใหญ่มีฐานะที่ยากจน*** เนื่องจากพบว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้านหรือร้อยละ 58 มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 28 เป็นครัวเรือนที่มีฐานะปานกลางกล่าวคือมีรายได้ประมาณ 20,000 – 60,000 บาทต่อปี ที่เหลือเพียงร้อยละ 14 เท่านั้นที่มีฐานะดี (ดูภาพที่ 4-7 และตารางที่ 4-1 ประกอบ)

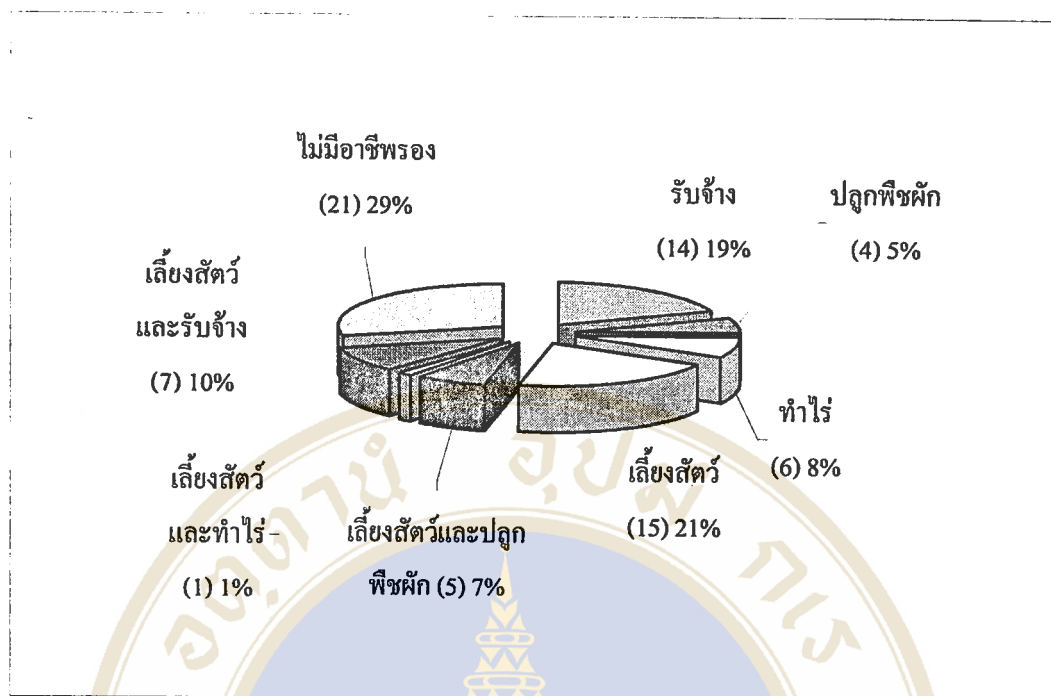

ภาพที่ 4-5 แสดงอาชีพหลักของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตื้น

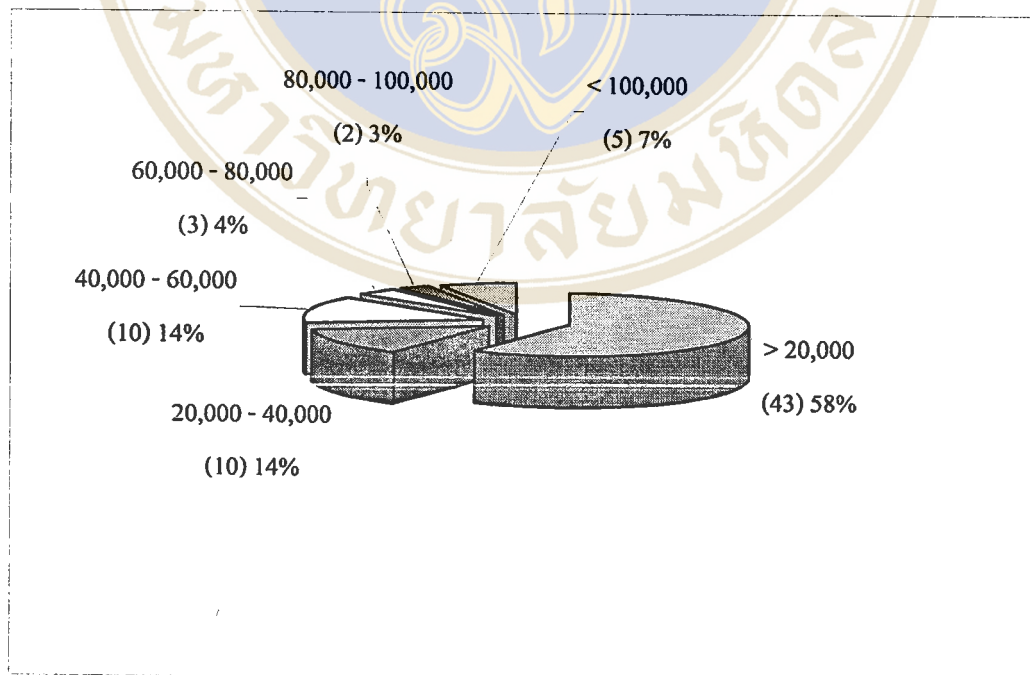
ตำบลบ้องตื้น อำเภอยะโฮรี จังหวัดกาญจนบุรี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

** อาชีพรอง คือ อาชีพที่ทำรายได้หนุนเสริมให้กับครัวเรือน

*** ความยากจน เป็นไปตามเกณฑ์แบ่งฐานะทางเศรษฐกิจของ จปฐ. ที่กำหนดว่าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี ให้ถือว่าเป็นครัวเรือนที่ยากจน

ภาพที่ 4-6 แสดงอาชีพรองของครัวเรือนหมู่บ้านบึงดี ตำบลบึงดี อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

ภาพที่ 4-7 แสดงสัดส่วนรายได้ของครัวเรือนหมู่บ้านบึงดี ตำบลบึงดี อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

รายได้ (บาทต่อปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
> 20,000	45	58
20,000 – 40,000	10	14
40,000 – 60,000	10	14
60,000 – 80,000	3	4
80,000 – 100,000	2	3
< 100,000	5	7
รวม	73	100

ตารางที่ 4-1 แสดงรายได้ต่อปีของครัวเรือนหมู่บ้านบ้องตี้

ตำบลบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

4.6 ศาสนาและความเชื่อ

จากการสัมภาษณ์ผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องศาสนาและความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ พบว่าเดิมชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่คอยปกป้องรักษา ดิน น้ำ ป่า และพืชพรรณธัญญาหาร การกระทำสิ่งใดต้องขออนุญาตต่อผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้นตามพิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยงเสียก่อนดังเช่น ความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องพิธีกินข้าวใหม่ก่อนการเดินสำรวจพื้นที่ป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ หรือพิธีขอบคุนส่งนกโกฟือคำร์เมื่อเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ธัญพืช เป็นต้น ทว่าในปัจจุบันความเชื่อดังเดิมต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจได้เลือนลางหายไปจนเกือบหมดสิ้นแล้ว จากการสังเกตของผู้วิจัยในช่วงของฤดูการเพาะปลูก (ราวเดือน พ.ค.) ก็ไม่พบเห็นถึงพิธีกรรมการกระทำเพื่อขออนุญาตต่อผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติใดๆ ดังกล่าวเลย

จากการสอบถามหัวหน้าครัวเรือนชาวกะเหรี่ยง ทำให้ได้ข้อมูลในเชิงปริมาณที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ว่า มีการนับถือศาสนาที่แตกต่างกันสองศาสนา กล่าวคือ พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 78 เป็นพุทธศาสนิกชน ส่วนที่เหลือร้อยละ 22 เป็นคริสต์ศาสนิกชน ตามลำดับ

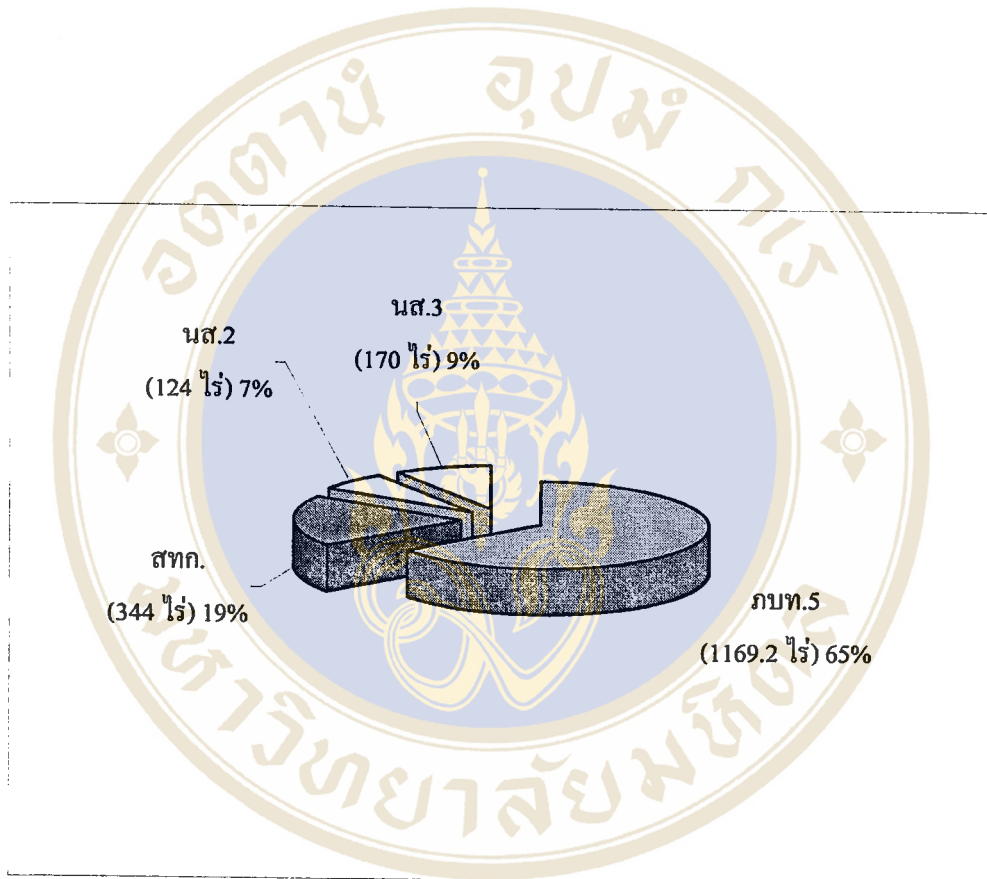
สำหรับการเผยแพร่ศาสนาพุทธเข้าสู่ชุมชนเริ่มในราวก่อนทศวรรษที่ 2500 เล็กน้อย โดยพระธรรมจาริก ซึ่งได้เดินทางเข้ามาสู่ชุมชนในขณะที่ชุมชนยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติกันอยู่ การเผยแพร่ธรรมะของพระธรรมจาริกเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยต่อเนื่องมากนัก เนื่องจากยังไม่มีวัดพระธรรมจาริกอยู่ในชุมชนได้ไม่นานนักก็จากไป บางช่วงบางจังหวะก็ไม่มีพระสงฆ์อยู่ในชุมชนเลย จะมีบ้างเป็นบางครั้งก็แต่พระพุทธรูปต่างถิ่นเข้ามาปักกลดอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตามในช่วงราวทศวรรษที่ 2510 วัดได้ถูกสร้างขึ้นเป็นเรือนไม้หลังเล็กที่อยู่บนเนินในท่ามกลางป่าเขา แต่ก็ยังไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำวัด หลังจากนั้นต่อมาราวปี พ.ศ. 2530 ได้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่มีการสร้างถาวรวัตถุ อาทิ โบสถ์วิหาร เมรุ และกุฏิ ฯลฯ ปัจจุบันมีเจ้าอาวาสอยู่ประจำวัด และมีพระลูกวัดจำพรรษาอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ส่วนศาสนาคริสต์นั้นได้เข้ามาเผยแพร่สู่ชุมชนเมื่อราวปี พ.ศ. 2511 โดยสองสามภรรยาครูสอนศาสนาชาวกะเหรี่ยงจากประเทศพม่า ในช่วงแรกๆ การเผยแพร่ศาสนายังไม่เป็นผลมากนัก ในบางครั้งก็ได้รับการต่อต้านจากผู้ที่นับถือศาสนาพุทธอยู่ก่อนแล้วด้วย หากแต่เมื่อวันเวลาผ่านไป การสอนการเผยแพร่ศาสนากลับได้ผลดียิ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะยุทธวิธีในการเผยแพร่โดยผ่านการจัดงานเฉลิมฉลองที่มีบรรยากาสนุกสนานในเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันคริสตมาส และวันอีสเตอร์ ขณะเดียวกันผู้นำคนสำคัญของชุมชนก็ได้เข้ามายอมรับนับถือในคริสต์ศาสนาด้วย (ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, 2542: 109) จึงทำให้การเผยแพร่ศาสนาเป็นไปอย่างรวดเร็วและสะดวกขึ้นมาก ในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจำนวนประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์จะเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากความสามารถและบทบาทที่ดีของผู้นำศาสนาในการชักจูงให้ชาวบ้านเข้ามารับนับถือศาสนาได้เป็นสำคัญ (หนึ่งฤทัย หงษ์พงษ์, 2544: 37)

4.7 สิทธิบนที่ดินทำกิน

ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 4.2 ว่า หมู่บ้านบ้องดิบเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นการถือสิทธิบนที่ดินทำกินจึงไม่สามารถแสดงเอกสารสิทธิเป็นสิทธิส่วนตัวหรือโฉนดที่ดินอย่างสมบูรณ์ได้ การแสดงสิทธิจึงเป็นเพียงเอกสารเพื่อแสดงถึงการใช้ประโยชน์บนที่ดินเท่านั้น (อาทิ ภาพท.5 สทก. และนส.2 แต่อาจจะมีส่วนเท่านั้นที่ได้ นส.3 เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบริมถนนลาดยางและหมดสิ้นซึ่งสภาพป่าแล้ว) อย่างไรก็ตามจากการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องที่ดินทำกินในหมู่บ้านพบว่า มีครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ไม่มีสิทธิบนที่ดินทำกินอยู่เลยถึงร้อยละ 27 หรือหนึ่งในสี่ของครัวเรือนทั้งหมด

สำหรับการถือสิทธิของครัวเรือนประมาณสามในสี่ หรือร้อยละ 73 นั้นปรากฏว่าส่วนใหญ่เป็นการเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท.5) 1,169.2 ไร่ หรือร้อยละ 65 รองลงมาเป็นสิทธิทำกิน (สทก.) 344 ไร่ หรือร้อยละ 19 หนังสือแสดงสิทธิ นส.3 170 ไร่ หรือร้อยละ 9 และหนังสือแสดงสิทธิ นส.2 124 ไร่ หรือร้อยละ 7 ตามลำดับ (ดูภาพที่ 4-8)

ภาพที่ 4-8 แสดงลักษณะการถือสิทธิในที่ดินทำกินของชุมชน (กุ่มภาพันธุ์ พ.ศ. 2545)

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านเกือบทั้งหมดได้สิทธิในที่ดินทำกินเพียงเพื่อประโยชน์การใช้ที่ดินบนหน้าดินเท่านั้น เนื่องจากมากกว่าร้อยละ 90 เป็นเอกสารสิทธิที่ไม่สามารถใช้ค้ำประกันกับสถาบันการเงินในระบบได้ จึงนับเป็นอุปสรรคหนึ่งของชาวบ้านในการแสวงหาแหล่งเงินทุน

4.8 พัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรของชุมชน

หัวข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพลวัตร โดยภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่เกิดขึ้นภายในชุมชนชาวกะเหรี่ยงบ้านบึงด้าย ซึ่งถือเป็นบริบทที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา เนื่องจากโดยพื้นฐานแล้วในสังคมเกษตรกรรมระบบการผลิตการเกษตรกับระบบทรัพยากรอาหารย่อมมีความเชื่อมโยงต่อกันมิโดยทางตรงก็ทางอ้อม การศึกษาในครั้งนี้ได้แบ่งพลวัตรระบบการผลิตของชุมชนออกเป็นยุคสมัยตามช่วงเวลาที่เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในระบบการผลิตของชุมชน กล่าวคือ

- ยุคการผลิตแบบดั้งเดิม
- ยุคการก่อและขยายตัวโครงสร้างการผลิตใหม่
- ยุคปัจจุบัน

4.8.1 ยุคการผลิตแบบดั้งเดิม

ยุคการผลิตแบบดั้งเดิมของชุมชนมีจุดเริ่มต้นเมื่อใดไม่มีผู้ใดในชุมชนสามารถตอบได้ เพียงแต่กล่าวกันสั้นๆ ว่า “ก็เห็นทำมาตั้งแต่ครั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย แล้ว” เท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อตั้งคำถามย้อนกลับไประยะเวลาหนึ่งแล้วระบบการผลิตที่เห็นทำมาตั้งแต่ครั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย นั้นเป็นอย่างไร? ชุดคำตอบที่ได้จากความทรงจำของผู้อาวุโสหลายท่านก็กล่าวไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ดังเช่น

“เรื่องทำมาหากินเมื่อก่อนไม่มีอะไรมาก คนที่นี้เข้าไปทำข้าวในป่า พันป่าโน้นที่ ป่านี้นี้ วกไปวนมาอยู่อย่างนั้น ป่าก็เคยตามพ่อแม่ไปช่วยทำนะเข้าไปปลูกข้าว กินกันอย่างเดียวไม่ขายเลย” (สัมภาษณ์)

“ปลูกข้าวไร่กันนะ.. ผมก็จำได้นะเราเคยทำกันมานานแล้ว มันไม่ได้ปลูกบนที่ไถ (เช่นที่ ภบท.5; สุวัจย) แบบนี้หอรก (ซึ่งไปที่ไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของตนเอง) ไร่! เวลาทำข้าวเหนียวมากๆ ทิศรู้มัยว่าเค้าต้องเผาป่าก่อนนะ ก็เผามันไปเรื่อยๆ จนกว่าจะดับจะมอดไป เสร็จแล้วก็รอไร่พอให้โล่งมันถึงจะลงข้าวได้ พวกพริก พวกมะเขือ ฟักทอง ข้าวโพด แดง ก็หวานต่อจากข้าวมันแหละ พวกนี้เรากินได้หมดดอกกินอะไรก็ปลูกมันลงไปที่ไร่ทั้งหมดเลย เวลาเก็บเราก็ไปนอนกันที่กระต๊อบในไร่ในป่า ทำกับข้าวกินกันริมห้วย มันก็เหนื่อยด้วย สนุกด้วย แต่เราก็มีข้าวกินนะ” (สัมภาษณ์)

“ตะกอนทำไร่หมุนเวียนประมาณ 5 – 6 ปี ก็กลับมาทำที่เดิม ไม่มีใครหวงที่กันหรอกครับ ใครจะมาทำก็ได้ ไม่มีใครว่าอะไรกัน” (สัมภาษณ์)

“ตอนนั้นโซ่มัย.. ก่อทำข้าวในป่ากัน มันพอกินไปทั้งปี สมัยเด็กๆ ตามพ่อแม่ไป แต่พอโตลงทำเองเลย เมื่อก่อนแข็งแรงเหนื่อยก็สู้ไหว ปลุกมันไปสารพัดอย่าง มีข้าว มีผักกินไม่อดเลย ข้าวเจ็งงามมาก ไอ้พวกแมลงโรคเลืกอะไรนั้นนะ ไม่เคยมีให้เห็นหรอก” (สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าระบบการผลิตในยุคดั้งเดิมของชุมชนก็คือ การทำไร่หมุนเวียนอันเป็นระบบการผลิตในแบบดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงโดยทั่วๆ ไปนั่นเอง ทั้งนี้จากงานการศึกษาหลายผลงาน^{*} ก็ได้รายงานสอดคล้องกันว่า ระบบการผลิตรูปแบบนี้เป็นระบบการปลูกพืชที่ต้องมีการตัด ฟัน โคน และเผา (slush and burn cultivation) ในเขตป่า มีการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียนโดยใช้เวลารอบละประมาณ 5 – 10 ปี การปลูกพืชเป็นแบบผสมโดยมีพืชหลักคือ ข้าวไร่ และพืชอาหารรองที่หลากหลาย อาทิ พริก มะเขือ แตง บวบ และข้าวโพด เป็นต้น การทำไร่หมุนเวียนในเขตป่าของชาวกะเหรี่ยงบึงดีได้ผลดีเพราะในเขตพื้นที่ป่านั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง โรคแมลงจึงไม่สามารถระบาดหรือแพร่ขยายพันธุ์อย่างรวดเร็วได้ ขณะเดียวกันดินได้ถูกพักการใช้ประโยชน์ (ใน 1 รอบ) เป็นเวลานานถึง 5 – 6 ปี ความอุดมสมบูรณ์ก็ได้กลับคืนมาผลผลิตที่ได้ไม่ว่าจะเป็นพืชอาหารหลักอันได้แก่ ข้าว หรือพืชอาหารรองอื่นๆ จึงมีคุณภาพและปริมาณที่สูงจนสามารถหล่อเลี้ยงครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามหากย้อนคำนึงถึงจุดเริ่มต้นที่แน่นอนของยุคสมัยที่มีการผลิตแบบนี้ ก็อาจเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลยที่จะระบุให้ชัดเจน เราะระบบการผลิตชนิดนี้ถือเป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น แต่ทั้งนี้หากจำกัดขอบเขตโดยยึดเอาพื้นที่การศึกษาเป็นหลักแล้ว ก็อาจสามารถระบุได้ว่าระบบการผลิตแบบดั้งเดิมทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านบึงดีนี้ เริ่มต้นมีมาตั้งแต่การอพยพเข้ามาในพื้นที่บริเวณนี้คือ ราวทศวรรษที่ 2460 นั่นเอง

* โปรดดูเช่น

จันทบูรณ์ สุทธิ (2528) ระบบการปลูกพืชบนที่สูง. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา, 8 (2), 42 – 48.,

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2534) องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า,

Kulvadee Boonpinon (1997) Institutional Arrangement in Communal Resource Management, และ

Kunstadter, P. (1978) Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand. เป็นต้น

การทำมาหากินภายใต้ระบบการผลิตแบบไร้หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ดำเนินต่อเนื่องมาอย่างยาวนานไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ จนกระทั่งเมื่อมีเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญสำหรับการผลิตชนิดนี้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนด้วยดังจะได้อธิบายต่อไป

4.8.2 ยุคการก่อและขยายตัวโครงสร้างการผลิตใหม่

สังคมชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ทำมาหากินบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ดิน น้ำ ป่า ด้วยระบบภูมิปัญญาการทำไร้หมุนเวียน และอยู่อย่างค่อนข้างปิดตัวเองจากโลกภายนอกมาเป็นเวลานานประมาณราว 3 – 4 ทศวรรษ ก็ได้เริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกเมื่อมหาสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้น บ้องตี้นับเป็นจุดยุทธศาสตร์หนึ่งในมหาสงครามครั้งนั้น เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีช่องเขาสามารถเดินเท้าผ่านเข้าไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านได้โดยง่าย กองกำลังทหารญี่ปุ่นหลังไหลเข้ามาตั้งที่ปักในบริเวณหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันทางการไทยก็ได้ส่งกำลังพลเข้าไปร่วมรบด้วยเช่นกัน การหลังไหลเข้ามาของผู้คนภายนอกอันเนื่องมาจากภาวะสงคราม ทำให้เป็นการสร้างความคุ้นเคยให้กับชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามเมื่อสงครามยุติลงผลกระทบที่เห็นชัดประการหนึ่งก็คือ ดูเหมือนว่าบริเวณที่เรียกว่าบ้องตี้ได้ถูกรับรู้และสนใจรวมทั้งเอาใจใส่จากทางการไทยเพิ่มมากขึ้น รัฐไทยได้เริ่มส่งข้าราชการและหน่วยงานที่คิดว่ามีความจำเป็นต่อพื้นที่ที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ทางชายแดนต่อความมั่นคงและการปกครองดังเช่น ได้มีการสร้างโรงเรียนประถมขึ้นในราวปี พ.ศ. 2480 เพื่อให้การศึกษาและการรวมชาติ และเพื่อความมั่นคงภายในของหมู่บ้านกองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนก็ได้ถูกส่งเข้ามาประจำการในทศวรรษถัดมาอีกด้วย

การที่คนภายนอกเข้ามาปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่การงานในชุมชนนั้น แม้ว่าดูเหมือนจะไม่เกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบใดๆ ต่อชุมชนกะเหรี่ยงบ้องตี้ที่อยู่มาก่อนเลยก็ตาม แต่ในสถานการณ์ความจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะนอกจากจะมีการเชื่อมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในระดับปัจเจกก็มีการแต่งงานระหว่างข้าราชการที่มาจากภายนอกกับหญิงสาวชาวกะเหรี่ยงแล้ว เหตุการณ์ที่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นพลิกผันในวิถีชีวิต และระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชุมชนกะเหรี่ยงบ้องตี้ก็ได้อุบัติขึ้นเมื่อเริ่มเข้าสู่พุทธทศวรรษที่ 2510 กล่าวคือ มีข้าราชการชายที่มีความคิดก้าวหน้าผู้หนึ่ง^{*} ได้ริเริ่มนำการผลิตทางการเกษตรแผนใหม่เข้ามาในหมู่บ้าน ชายผู้นี้ได้ทำการปลูกข้าวโพด

* ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) ผู้อาวุโสท่านนี้ยังคงมีชีวิตอยู่ ผู้วิจัยพบท่านครั้งแรกโดยบังเอิญขณะเดินสำรวจพื้นที่ในเบื้องต้นเพื่อทำความรู้จักกับผู้คนภายในหมู่บ้าน ซึ่งขณะนั้นท่านได้กล่าวกับผู้วิจัยไปในเชิงที่ว่าท่านเป็นคนแรกที่นำการเกษตรแผนใหม่ (คือการปลูกพืชไร่) เข้ามาในหมู่บ้านแห่งนี้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังไม่ปักใจเชื่อจนเมื่อได้มีการทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (methodological triangulation) จากผู้นำชุมชนและผู้เป็นญาติผู้มีความรู้ซึ่งก็ได้

เลี้ยงสัตว์ซึ่งให้ผลผลิตดีมาก เนื่องจากดินเป็นดินป่าเปิดใหม่จึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง และยังไม่มีการไถพรวน ประกอบกับความสามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรบางประเภทซึ่งชาวบ้านท้องถิ่นต่างๆ ไม่สามารถหามาใช้ได้ นั่นคือยานพาหนะขนส่งผลผลิตเข้าสู่เมืองหรือแหล่งรับซื้อสินค้าเกษตร มาคแม้ว่าจะยังไม่สะดวกมากนัก แต่ก็ถือว่าได้เปรียบกว่าการ แยกทาง ไร่ และเดินเท้าตามแบบฉบับของชาวกระเหรี่ยงเป็นอย่างมากทีเดียว ดังที่รายละเอียดบางส่วนซึ่งผู้อาวุโสท่านนี้ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า

“ผมเกิดที่ชัยภูมิ แต่มาอยู่บึงดี่นี้ได้ 50 กว่าปีแล้ว ตอนย้ายมาอยู่ที่นี่ใหม่ๆ กำนันยังไม่โตเลย ยังเห็นเป็นนักเรียนที่ศึกษาสงเคราะห์อยู่เลย ที่มีไม่มีใครเค้ายากมากกันหรอก แต่พอถูกคำสั่งย้ายก็ต้องมา”

“เรื่องการเกษตรที่นี้ผมเป็นคนนำเอง รู้จักกับเกษตรอำเภอ เขาก็พาไปอบรมให้ยาฟรี อะไรก็ฟรี มาปลูกข้าวโพดครั้งแรกตอนลูกชายอายุได้ 5 ขวบแล้ว (ปี พ.ศ. 2512) ปลูกอยู่ 200 ไร่ ได้ผลดีมาก ๆ ผมขนขึ้นรถจิป๊อออกไปขายในเมือง วิ่งไปตามทางดินนั้นแหละ มันก็พอไปได้นะ แต่ต้องเตรียมวันชัไปด้วย เพราะถ้าโชคไม่ดีเจอฝนเข้าละก็ไปแค่วังโพก็สองวันเต็ม ๆ เลย”

“ตอนนั้นขายได้กำไรมากอยู่ ก็ถึงกับปลูกบ้านหลังใหม่ ยกพื้นเป็นสองชั้น ชั้นบนปลูกพื้นไม้กระดาน มีนอกชานแล้วใส่ลูกกรงไม้ลายสลักได้สบายๆ” (สัมภาษณ์)

จากการริเริ่มจนเห็นผลเชิงบวกในฐานะทางเศรษฐกิจของข้าราชการที่มาจากภายนอกผู้นี้ ได้สร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนเริ่มอยากที่จะหันมาเปลี่ยนระบบการผลิตเพาะปลูกพืชไร่มากขึ้น แต่ทว่าการประกอบกิจการผลิตชนิดนี้ยังต้องใช้ทุนค่อนข้างสูง ผู้ที่จะหันมาปลูกพืชไร่ในระบะนั้นจึงต้องเป็นครัวเรือนที่มีฐานะ มีทรัพยากรพื้นฐานที่จำเป็นเช่น ทุน และแรงงาน มากพอสมควร ซึ่งขณะนั้นก็คือผู้นำที่มีอำนาจและมีคนสำคัญของชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะเริ่มมีการก่อตัวของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ขึ้นมาในชุมชนบ้างแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่ใช่ที่แพร่หลายมากนัก เพราะการผลิตรูปแบบใหม่นอกจากจะต้องการปัจจัยการผลิตที่เพียงพอแล้ว ปัจจัยด้านการคมนาคมขนส่งก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นอุปสรรคอยู่เอง จนเมื่อเวลาผ่านไปราวครึ่งทศวรรษ คือในราวปี พ.ศ. 2516 – 2517 ได้มีโครงการจาก กรป. กลาง ให้ตัดถนนลูกรังเข้า

ข้อมูลตรงกันว่า ผู้อาวุโสที่มาจากภายนอกหมู่บ้านท่านที่กล่าวถึงนี้เป็นคนแรกที่นำเข้าเทคโนโลยีทางการเกษตรแผนใหม่เข้ามาจริง

ผู้ชุมชนกะเหรี่ยงบ่งชี้การคมนาคมจึงสะดวกขึ้น นายทุน (เจ้าแก่) จากต่างถิ่น อาทิ จากวังโพ เมืองกาญจนบุรี และนครปฐม สามารถเดินทางเข้ามาสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเพื่อชักจูงให้บุกเบิกพื้นที่ป่าทำการเกษตรกรรมปลูกพืชไร่เพื่อขายผลผลิตให้กับตนได้ง่ายขึ้น ช่วงเวลานี้จึงน่าจะเป็นจุดเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งของชุมชน เนื่องจากมีชาวกะเหรี่ยงบ่งชี้จำนวนมากได้เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจในครัวเรือนของตนเองหันมาปลูกพืชไร่หรือพืชเงินสด โดยได้รับการสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิตจากเจ้าแก่ต่างถิ่น ระยะนี้จึงถือเป็นยุคเฟื่องฟูของพืชไร่โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กับฝ้ายอย่างเด่นชัด

“ตอนนั้นแถวๆ หมู่ 1 นี่ทั้งข้าวกันหมด ไปทำพืชเงินกันทั้งนั้น ไม่มีใครทำข้าวกันเลย มีแต่คนเอาข้าวโพดไปขายแล้วเอาเงินไปซื้อข้าวกินแทน” (สัมภาษณ์)

“จริงๆ แล้วไม่มีใครมีสตางค์กันหรอก คนบ่งชี้ไม่มีทุนก็ต้องพึ่งเจ้าแก่เขานั้นแหละ แต่จะว่าไปตอนนั้นมันก็คุ้ม ที่จะบอกให้เขาเปิดใหม่ๆ นะดินดีมากปลูกอะไรก็งาม ขายก็ได้ราคา แล้วจะไปทำข้าวให้เหนื่อยทำไม ผู้ทำข้าวโพดไม่ได้ ไม่เหนื่อย เจ้าแก่ก็เอาของมาให้หมด เวลาเก็บก็จ้างคนนอก มาทำค่าจ้างก็ถูก ไม่ต้องใช้ปุ๋ยใช้ยาอะไรทั้งนั้น ข้าวโพดก็งามได้ผลดี” (สัมภาษณ์)

จะเห็นแบบแผนโดยภาพรวมได้ว่า ในยุคแห่งการเฟื่องฟูนี้ชาวกะเหรี่ยงบ้านบ่งชี้ได้หันมาทำการเกษตรกระแสหลักกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ทั้งนี้เป็นเพราะแรงจูงใจในเรื่องของค่าตอบแทนจากการขายผลผลิตให้กับเจ้าแก่ที่สามารถทำกำไรให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเบื้องหลังนั้นเป็นผลมาจากการที่สภาพนิเวศทางการเกษตรยังไม่เสื่อมโทรม ดินยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่สูงเนื่องจากเป็นดินใหม่ โรคแมลงยังไม่มารบกวนเพราะยังไม่ถึงจุดเสื่อมสลายของความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นแม้เจ้าแก่จะคิดอัตราดอกเบี้ยสูงเพียงใด หากตราบเท่าที่ผลผลิตที่ได้ยังมีคุณภาพและปริมาณที่สมบูรณ์อยู่ เมื่อขายผลผลิตให้เจ้าแก่ก็ยังคงมีกำไรเหลือ นอกจากนี้ปัจจัยที่เอื้อต่อการขยายพื้นที่การปลูกพืชไร่อีกประการหนึ่งก็คือ ถนนลาดยางของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ที่ตัดเข้ามาในหมู่บ้านในราวปี พ.ศ. 2533 ซึ่งทำให้การติดต่อกับโลกภายนอกรวดเร็วขึ้นเป็นทวีคูณด้วยนั่นเอง

การศึกษาถึงพัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรของหมู่บ้านบ่งชี้ในครั้งนี้ ได้มีการนำข้อมูลที่ได้จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศเข้ามาประกอบเพื่อเป็นข้อมูลในเชิงปริมาณด้วย ซึ่งจากการ

* คนนอก หมายถึง ชาวพม่า มอญ และกะเหรี่ยงอิสระที่อพยพเข้ามาอยู่ตามหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน

ภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1:15,000 บนพื้นที่ทั้งสิ้น 7,500 ไร่ ตามพิกัดภูมิศาสตร์ละติจูดที่ $14^{\circ}03'27''$ ถึง $14^{\circ}05'06''$ เหนือ และลองจิจูดที่ $98^{\circ}58'53''$ ถึง $99^{\circ}01'06''$ ตะวันออก ซึ่งครอบคลุมทั้งหมดบ้าน (หมู่บ้านบึงตื้นมีพื้นที่ 1,254 ไร่ บนพิกัดภูมิศาสตร์ระหว่างละติจูดที่ $14^{\circ}03'51''$ ถึง $14^{\circ}05'03''$ เหนือ และ ลองจิจูดที่ $98^{\circ}59'16''$ ถึง $99^{\circ}00'48''$ ตะวันออก) (ดูภาพที่ 4-2 ประกอบ) ใน 3 ช่วงเวลา คือในปี พ.ศ. 2510 ปี พ.ศ. 2517 และ ปี พ.ศ. 2540 พบว่า

ใน พ.ศ. 2510 พื้นที่ป่ามีสภาพเป็นป่ารกชัฏเกือบสมบูรณ์ทั้งพื้นที่ที่กล่าวคือมีพื้นที่ป่า 7,348.8 ไร่ หรือร้อยละ 98 ของพื้นที่ มีพื้นที่ไร่ซากที่ใช้ปลูกข้าวไร่ในเขตป่าอยู่ 151.2 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 2 ของพื้นที่ ไม่พบว่ามีมีการปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวหรือไม้เศรษฐกิจขึ้นต้นเลย กระทั่งจำแนกพื้นที่ที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงบึงตื้นก็ยังไม่สามารถทำได้อีกด้วย

ปี พ.ศ. 2517 ในบริเวณเดิมพบว่ามีพื้นที่ป่า 6,690.4 ไร่ หรือร้อยละ 89.2 ของพื้นที่ (ลดลงไปประมาณร้อยละ 8.8) พื้นที่ไร่ซากปลูกข้าวลดลงไปประมาณครึ่งหนึ่งคือเหลืออยู่ 77.3 ไร่ หรือมีอยู่ประมาณร้อยละ 1 ของพื้นที่ ยังไม่พบว่ามีมีการปลูกไม้เศรษฐกิจขึ้นต้น แต่กลับพบว่ามีมีการปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวเป็นจำนวนถึง 645.1 ไร่ หรือร้อยละ 8.6 ของพื้นที่ และมีพื้นที่ที่อยู่อาศัย 87.2 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 1.2 ของพื้นที่

สำหรับในปี พ.ศ. 2540 (หรือ 3 ทศวรรษจากปี พ.ศ. 2510) กลับพบว่ามีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียง 2,805.5 ไร่ หรือร้อยละ 37.4 ของพื้นที่ หมายความว่าช่วง 30 ปีจากปี พ.ศ. 2510 ที่ผ่านมามีพื้นที่ป่าหายไปมากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่าที่มีอยู่เดิมทั้งหมดทั้งหมดคือประมาณ 4,543.3 ไร่ หรือลดลงเฉลี่ย 151.4 ไร่ต่อปี ขณะที่พื้นที่ปลูกพืชไร่มีประมาณ 4,202.3 ไร่ (ร้อยละ 56 ของพื้นที่) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ามีขนาดใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าที่หายไปเป็นอันมาก ส่วนพื้นที่ที่อยู่อาศัยและการปลูกไม้เศรษฐกิจขึ้นต้นมีสัดส่วนที่พอๆ กันคือประมาณ 246.1 ไร่ หรือร้อยละ 3.3 ของพื้นที่ทั้งหมด สำหรับพื้นที่ไร่ซากปลูกข้าวในปี พ.ศ. 2540 นี้กลับไม่ปรากฏว่ามีอยู่อีกเลย ดังได้สรุปไว้ในตารางที่ 4-2

จะเห็นได้ว่าทั้งจากข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลเชิงปริมาณอันได้มาจากการภาพถ่ายทางอากาศนั้น ได้ผลสอดคล้องสนับสนุนซึ่งกันและกันกล่าวคือนับตั้งแต่เมื่อที่มีการนำเข้าทางเทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่โดยคนภายนอกชุมชนแล้ว พื้นที่ปลูกพืชไร่ก็เริ่มขยายตัวอย่างเห็นได้ชัด และเมื่อมีโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญคือเส้นทางคมนาคมตัดผ่านเข้าสู่

* สาเหตุน่าจะเป็นเพราะว่าในขณะนั้นมีจำนวนหลังคาเรือนของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่มีน้อยมาก อีกทั้งชาวกะเหรี่ยงนิยมสร้างบ้านจากไม้ไผ่หลังเล็กๆ ทำให้ถูกกลืนกับธรรมชาติของพื้นที่จึงยากแก่การจำแนกได้อย่างชัดเจน

ช่วงปี พ.ศ.	พื้นที่ป่า (ไร่)	พื้นที่ปลูกไม้ เศรษฐกิจยืนต้น (ไร่)	พื้นที่ อยู่อาศัย (ไร่)	พื้นที่ไร่ซาก ปลูกข้าวไร่ (ไร่)	พื้นที่ปลูก พืชไร่เชิงเดี่ยว (ไร่)	พื้นที่รวม ทั้งหมด (ไร่)
2510	7,348.8	-	จำแนกไม่ได้	151.2	-	7,500.0
2517	6,690.4	-	87.2	77.3	645.1	7,500.0
2540	2,805.5	246.1	246.1	ไม่ปรากฏ	4,202.3	7,500.0

ตารางที่ 4-2 แสดงลักษณะการใช้ที่ดินบริเวณบางส่วนของตำบลบึงดีจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1:15,000 ของกรมแผนที่ทหาร

หมู่บ้านแล้ว ยิ่งทำให้นายทุนต่างถิ่นเข้ามาสร้างความสัมพันธ์แสวงหาผลประโยชน์โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชไร่เพื่อขายให้กับตนเองมากยิ่งขึ้น ขณะที่การทำการเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านคือการเพาะปลูกข้าวไร่เพื่อเป็นอาหารยังชีพค่อยๆ หายไปจากชุมชน จนกระทั่งเข้าสู่ยุคเฟื่องฟูของการเกษตรแบบพืชไร่ ซึ่งจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่ามีการขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตรออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง

ในขณะปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) การเกษตรกรรมปลูกพืชไร่ได้เป็น “เกษตรกระแสหลัก” และเป็นอาชีพหลักของประชากรโดยส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ดีหลังจากที่ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์อย่างมีและไม่มีส่วนร่วมกับคนในชุมชนแล้วกลับพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจที่มาจากมุมมองของคนภายใน (emic view) อันเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตการเกษตรของตนเองเกิดขึ้น ซึ่งอาจสะท้อนได้ว่าการทำการผลิตของหมู่บ้านบึงดีบนในขณะปัจจุบันนี้นั้นได้เข้ามาสู่ถึงยุคที่เป็น “จุดเปลี่ยน” อีกครั้งแล้ว

4.8.3 ยุคปัจจุบัน

ดังได้กล่าวในหัวข้อ 4.4 ในเรื่องการประกอบอาชีพของชาวกะเหรี่ยงบ้านบึงดีบนแล้วว่า ประชากรมากกว่าครึ่งหนึ่งของทั้งหมู่บ้านมีอาชีพหลักคือการทำไร่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และทำฝ้าย การสังเกตการณ์เบื้องต้นของผู้วิจัยขณะทำการศึกษาค้นคว้าก็พบว่าทุกวันในช่วงฤดูการเพาะปลูก (ประมาณเดือน พ.ค. – ต.ค.) ชาวบ้านจะ “เข้าไร่” เพื่อไปทำกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการเพาะปลูก อาทิ คายหญ้า ฉีดยาปราบศัตรูพืช หว่านปุ๋ย ตลอดจนเก็บเกี่ยวผลผลิต ภาพที่ผู้วิจัยเห็นในมิติที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของชาวบ้านก็คือ เป็นผู้ที่ขยันขันแข็งในการทำงาน และน่าจะพอ

ใจกับสิ่งที่ตนได้กำลังกระทำอยู่คือ “การทำไร่” เพราะทุกคน (เกือบทั้งหมดบ้าน) ต่างก็ยึดทำมาหากินในอาชีพนี้

อย่างไรก็ดีเมื่อผู้วิจัยได้สร้างความสนิมสนมคุ้นเคยกับชาวบ้านมากขึ้น จนรับรู้ได้ว่าชาวบ้านมีต้องระมัดระวังในคำพูดที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตนเองในด้านการทำมาหากินแล้ว ผู้วิจัยจึงได้พบว่าข้อมูลที่ได้จากการสนทนาในระดับลึกอันเกี่ยวเนื่องกับการทำมาหากินในอาชีพทำไร่นั้น เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับภาพที่ดูประหนึ่งว่าชาวบ้านขยันขันแข็งและพอใจกับการอาชีพของตนที่กำลังประกอบกำลังกระทำอยู่

“ในบ้องดินนี้ผมว่าผมเป็นคนสู้ชีวิตนะ ผมทำข้าวโพดในที่โล่งอยู่ยี่สิบไร่ เพิ่งหว่านเมื่อเดือนที่แล้วนี่เอง ตอนนี้อย่ามาหาหญ้าไปสองครั้ง ลงปุ๋ยไปหนึ่งครั้งแล้ว ผมต่อสู้กับพวกแมลงโรคอะไรต่ออะไร แต่บางครั้งก็ไม่ไหวนะ ก่อนลงข้าวโพดนี้ผมก็ลงฟักทองมาทีหนึ่งแล้ว ไม่ได้เรื่องเลยหงิกหมด หายอะไรมาคิดก็ไม่หาย ขายก็ไม่ได้ เลยไถกลบมันทิ้งไปเลยไม่เก็บไว้หรรอกโมโหมัน ข้าวโพดนี้ก็ไม่รู้ว่าจะยังงัยเลยรอดไม่รอดก็ต้องลงดู ถ้าเจอแล้งก็แย่อีก ปีก่อนยังติดลบแล้วแถมอยู่เกือบสี่พันอยู่เลย นายมียาอะไรดีๆ ก็บอกผมบ้างนะ” (สัมภาษณ์)

“ก็ทำมันไปอย่างนั้น ไม่รู้ว่าไอ้ที่ตรงนี้ถ้าไม่ปลูกข้าวโพดแล้วจะเอาไปทำอะไรได้ ปีนี้ก็จับแล้วแถมอีก จับมันมาทุกปีแหละไม่เคยว่างเลย แล้วก็ไม่เคยกำไรด้วย เดี่ยวหญ้าเดี๋ยวแมลงต้องใช้ยาตลอด แล้งแถมก็คิดแพงแล้ว หยั่งไถ่ตัวนี้ (หยิบขวดยาฆ่าแมลงให้ดู) ถ้าซื้อที่วังโพก็แปดร้อยห้าสิบ แต่เอากับแล้งแถมมันคิดพันกว่าแล้วจะไปเหลืออะไร ไอ้จะซื้อเองก็ไม่มีทุน ก็ต้องทนมันไป” (สัมภาษณ์)

“ไม่รู้ว่ามันมาจากไหน ในไร่ฝ้ายไร่ข้าวโพดของลุงก็หนักจริงๆ ตะกอนไม่มีนะ มันเพิ่งเห็นมานี้ก็แค่สี่ห้าปีที่ผ่านมานี่เอง แมลงโรคเต็มไปหมด ตอนที่บ้องดินก็มีหญ้าตัวใหม่แล้วนะเห็นเค้าเรียกกันว่าไถ่ต้นสะบูก มันทนจริงยาอะไรต่ออะไรก็เอามันไม่อยู่ฆ่าไม่ตาย ไอ้ที่ตายบางทีจะเป็นเรา เคยลมจับเหมือนกันลำบากจริงๆ นี่ถ้าถูกหอยใหญ่ก็เลิกทำแล้วไม่เอาแล้ว ฝ้ายฝ้ายข้าวพวงข้าวโพดอะไรเนี่ยะ” (สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าภาพที่เห็นว่าชาวบ้านบ้องดินส่วนใหญ่ยึดอาชีพทำไร่ และขยันขันแข็งกับการอาชีพไปเข้าไร่วันกับความเป็นจริงที่อยู่ในการรู้สึกนึกคิดในหัวจากมุมมองภายในของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องดินนั้นเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันเอง อาชีพการทำไร่นับแต่ราวปี พ.ศ. 2540 มานี้ ไม่ใช่อาชีพในอุดมคติของคนกะเหรี่ยงบ้องดีพอใจและใฝ่ฝันอีกต่อไป เพราะการประกอบอาชีพนี้ต้อง

ผจญกับหนี้สินภายใต้เงื่อนไขแห่งความเป็นลูกไร่กับเจ้าแม่ไร่ และความเสื่อมโทรมทางนิเวศเกษตรอันได้แก่ โรคแมลงและความอุดมสมบูรณ์ของดินที่เสื่อมสลายไปการหวังผลกำไรจากการทำอาชีพนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและเป็นไปได้ยาก อาชีพการทำไร่จึงเป็นการกระทำที่ไร้ความหมายกระทำกันไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น

หากกล่าวสภาพโดยทั่วไปในมิติที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับระบบการผลิตการเกษตรในปัจจุบันของหมู่บ้านบ้องตึบนี่ แม้ว่าคนจะมีความขยันขันแข็งและต่อสู้กับอุปสรรคอันได้แก่ โรคแมลง และความเสื่อมโทรมสภาพของดิน ด้วยเทคโนโลยีทางการเกษตรแผนใหม่เพียงใด แต่ก็ไม่สามารถที่จะยกระดับในเชิงคุณภาพให้กับนิเวศเกษตรในท้องถิ่นได้ สถานการณ์ตรงนี้จึงอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เรียกว่า “จุดเปลี่ยน” อีกครั้งหนึ่งในขั้นตอนของพัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งเป็น “พัฒนาการ” ที่อาจเรียกได้ว่า “ไม่พัฒนา” ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะไม่มีเทคโนโลยี (ดังจะเห็นได้จากการแนะนำให้ใช้ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชสูตรใหม่ๆ เป็นเนืองนิจ) แต่หากทว่าน่าจะเป็นเพราะถึงจุดที่เกิด “ทางตันของเทคโนโลยี” ที่นำเข้ามาจากภายนอกนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปพัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตึบนั่น เริ่มมาจากการผลิตเพื่อการยังชีพ ทำไร่หมุนเวียนในเขตป่าตามภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง ต่อมาเมื่อชุมชนได้ติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น จึงได้มีคนที่มีมาจากนอกชุมชนนำระบบการผลิตแผนใหม่เข้ามาประกอบการแต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก จนเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นนายทุนต่างถิ่นก็ได้เข้ามาให้กู้ยืมการผลิตต่างๆ ทำให้ชุมชนหันมาทำการเกษตรแผนใหม่กันมากจนถึงขั้นเฟื่องฟูทำให้ชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตึได้ละทิ้งระบบการผลิตที่เป็นภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมของตนเองไป อย่างไรก็ตามในระยะท้ายของยุคแห่งการเฟื่องฟูต่อเนื่องมาถึงยุคปัจจุบันได้เกิดปรากฏการณ์ปัญหาหนี้สินจากความไม่เท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ทางการผลิตและวิกฤตทางนิเวศเกษตร ซึ่งโดยภาพรวมแล้วนับได้ว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นคือทางตันทางเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้นั่นเอง ดังแสดงภาพลำดับเหตุการณ์ไว้ในภาพที่ 4-9

ภาพที่ 4-9 แสดงภาพรวมพัฒนาการระบบการผลิตการเกษตรของหมู่บ้านบ้องดี
ตำบลบ้องดี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

บทที่ 5

ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

จากบทที่ 4 ที่ผ่านมามาดูเห็นว่า ในปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ได้เปลี่ยนระบบการผลิตของตนเองจากเดิมที่มีระบบการผลิตแบบพึ่งพาตนเองทำไร่หมุนเวียนปลูกข้าวในเขตป่า มาเป็นระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพิงนายทุน (เจ้าแก่) จากต่างถิ่นปลูกพืชไร่เงินสดเพื่อการพาณิชย์ ซึ่งในระยะแรกก็ได้ผลดีเนื่องจากปัจจัยทางนิเวศเกษตรที่เอื้อต่อการผลิต หากแต่ในปัจจุบันนิเวศทางเกษตรในท้องถิ่นได้เสื่อมโทรมลง ดินขาดความอุดมสมบูรณ์โรคและแมลงต่างๆ เขามารบกวน ทำให้ผลผลิตที่ได้ตกต่ำทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ครัวเรือนมากกว่าครึ่งหนึ่งของทั้งหมดบ้าน (ร้อยละ 58) มีฐานะยากจน (ภาพที่ 4-7) มีรายได้ตลอดทั้งปีไม่ถึง 20,000 บาท หรือโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 1,600 บาทต่อเดือนเท่านั้น (กุมภาพันธ์ 2545)

ในบทนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงแบบแผนพฤติกรรม การตอบสนองต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีรายได้น้อยฐานะยากจน ซึ่งถือเป็นกลุ่มที่เสี่ยงต่อการเกิดภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารสูงมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในทางสังคมทั้งหมด (FAO, 1998: 4) การวิเคราะห์ในบทนี้ได้ใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ เก็บข้อมูลในเชิงปริมาณโดยใช้แบบบันทึกในครัวเรือนในเรื่องการบริโภคอาหารและค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน เพื่อให้เห็นถึงระบบอาหารและทิศทางการบริโภคในปัจจุบัน และเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยการสังเกตการณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อวิเคราะห์ถึงแบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่ยากจนในยุคร่วมสมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 ระบบอาหารของครัวเรือน

5.1.1 นิยามของอาหาร

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “อาหาร” คนโดยทั่วไปอาจจะนึกถึงเครื่องบริโภคต่างๆ ที่มีให้เห็นกันอยู่อย่างหลากหลาย อาทิ อาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว ข้าวผัด ต้มยำ อาหารกระป๋อง หรือบะหมี่สำเร็จรูป ฯลฯ ทว่าสำหรับคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้แล้วเมื่อถามถึงเรื่อง “อาหารในชีวิตประจำวัน” อาจไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจนนัก เพราะจะเกิดความสับสนว่า สิ่งใดเป็นอาหาร สิ่งใดไม่ใช่อาหาร หรือสิ่งใดถึงระดับที่ควรได้รับการยอมรับว่าเป็นอาหาร

เพื่อเป็นการขจัดความสับสนที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการสืบค้นการให้นิยามของคำว่า “อาหาร” จากมุมมองของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ หรือทักษะของคนในเสียก่อนเป็นอันดับแรก จาก

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับแม่บ้านและหัวหน้าครัวเรือนทำให้ทราบว่า คนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ให้นิยามคำว่า “อาหาร” ไว้ในสองส่วนที่เกี่ยวข้องกันนั่นคือสิ่งที่เรียกว่า “ข้าว” และ “กับข้าว” ซึ่งมีความชัดเจนในตัวเองอยู่แล้ว ฉะนั้นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอาหารดังที่จะกล่าวต่อไปนี้จะยึดถือความหมายของคำว่าอาหารจากมุมมองคนในอันหมายถึง ข้าวและกับข้าว เป็นสำคัญ

5.1.2 อาหารของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

จากการสังเกตการณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วมในขั้นต้นพบว่า อาหารในชีวิตประจำวันของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ มีลักษณะไม่แตกต่างไปจากอาหารประจำวันในปัจจุบันของคนพื้นราบ ทุกๆ วันสังเกตได้ว่าครัวเรือนกะเหรี่ยงจะมีข้าวและกับข้าวที่คุ้นตา เช่น น้ำพริกผักจิ้ม แกงส้ม ไข่ต้ม และ ผัดเผ็ด ฯลฯ

เมื่อร้องขอให้แม่บ้านและ/หรือผู้ช่วย (ได้แก่ ลูก หลาน) ทำแบบบันทึกการบริโภคอาหารของครัวเรือนในจำนวนทั้งสิ้น 11 ครัวเรือน ภายในระยะเวลา 1 สัปดาห์ ซึ่งรวมมื้ออาหารได้ทั้งหมด 206 มื้อ^{๖๖} แล้วทำให้ได้ข้อมูลที่ประจักษ์ชัดและสนับสนุนว่า คนกะเหรี่ยงบริโภคข้าวสวยทุกมื้อ โดยกับข้าวที่ครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้บริโภคนั้นแทบไม่มีความแตกต่างไปจากการอาหารของคนพื้นราบเลย เห็นได้จากแบบบันทึกในส่วนที่เกี่ยวกับ “กับข้าว” ซึ่งปรากฏว่าในปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้บริโภคอาหารที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคยเป็นอย่างดี อาทิ แกงเผ็ด แกงส้ม น้ำพริกผักจิ้ม ไข่ทอด ปลาเค็มทอด ผักพริก ผัดเผ็ด ต้มจืด ขำปลากระป๋อง ไข่ตุ๋น หลนปลาร้า และส้มตำ ฯลฯ (รายละเอียดดูในภาคผนวก ข) โดยมีเครื่องปรุงรสได้แก่ น้ำปลา น้ำมันพืช เกลือ กระเทียม น้ำตาลทราย น้ำตาลปี๊บ ชูรส มะนาว เต้าเจี้ยว ฯลฯ (รายละเอียดดูในภาคผนวก ข) และจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมด้วยการ “ชิม” รสอาหารของครัวเรือนตัวอย่างและครัวเรือนที่ผู้วิจัยได้พักพิงอาศัยพบว่า ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตียนิยมรับประทานอาหารที่มีรสจัดกล่าวคือ มีรสเค็มนำและมีรสเผ็ดตาม

^{๖๖} อาหาร หมายถึง ของกิน เครื่องค้ำจุนชีวิต เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 หน้า 608)

^{๖๗} ปกติการบริโภคอาหารคือ 3 มื้อในหนึ่งวัน แต่มีบางครัวเรือนที่นิยมบริโภคอาหารเพียงวันละ 2 มื้อคือเช้าและเย็นเท่านั้น

5.1.3 แหล่งที่มาของอาหารในครัวเรือน

ในการศึกษาถึงแหล่งที่มาของอาหารครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดการให้นิยามของคำว่า “อาหาร” ตามมุมมองของคนในพื้นที่เป็นหลัก ฉะนั้นจึงได้แบ่งแหล่งที่มาของอาหารออกอย่างกว้างๆ เป็น 2 ประเภทตามวิธีการได้มา กล่าวคือ

- 1) แหล่งที่มาของกับข้าว
- 2) แหล่งที่มาของกับข้าว

1) แหล่งที่มาของกับข้าว

จากการศึกษาในเชิงปริมาณโดยวิธีการทำแบบสำรวจการบันทึกอาหารของครัวเรือน ได้แบ่งแหล่งที่มาของกับข้าวออกเป็น 4 แหล่งคือ

- แหล่งที่มาจากการปลูกเองหรือเลี้ยงเอง
- แหล่งธรรมชาติ
- แหล่งที่มาจากการซื้อหา
- ญาติหรือเพื่อนบ้านนำมาให้

อย่างไรก็ดีก่อนที่จะกล่าวถึงแหล่งที่มาของกับข้าวควรทำความเข้าใจก่อนว่า กับข้าวชนิดหนึ่งๆ มักประกอบขึ้นมาจากส่วนประกอบมากกว่าหนึ่งอย่าง ดังนั้นในการศึกษาเรื่องแหล่งที่มาของกับข้าวจึงจำเป็นต้องแบ่งแยกกับข้าวออกเป็น ส่วนประกอบของกับข้าว เสียก่อน จากนั้นจึงจะได้จัดแบ่งส่วนประกอบของกับข้าวออกไปตามแหล่งที่มาที่ได้กำหนดไว้แล้วข้างต้น กล่าวคือ

1.1) ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากแหล่งการเพาะปลูกหรือเลี้ยงไว้เอง

ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากแหล่งการเพาะปลูกหรือเลี้ยงไว้เองนี้ โดยภาพรวมแล้วเป็นพืชผักสวนครัวเป็นส่วนใหญ่ อาทิ พริก ใบมะกรูด กระชาย ตะไคร้ มะเขือ ข่า จิง ผักชี กส่าย มะละกอ มะม่วง กล้วย และหนุ ฯลฯ (รายละเอียดดูภาคผนวก ข หน้า) สำหรับแหล่งที่มาได้แก่ การทำสวนบริเวณรอบบ้าน การปลูกไว้ในไร่ และการทำปศุสัตว์ในบริเวณบ้าน ทั้งนี้จากการทำสำรวจด้วยแบบบันทึกการบริโภคอาหารของครัวเรือน พบว่าส่วนประกอบของกับข้าวจากแหล่งที่มาชนิดนี้รอบ 1 สัปดาห์เท่ากับ 562 ครั้ง หรือร้อยละ 26 หรือประมาณหนึ่งในสี่จากแหล่งที่มาทั้งหมด (ตารางที่ 5-1 และภาพที่ 5-1)

1.2) ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากแหล่งธรรมชาติ

จากการบันทึกในแบบสำรวจการบริโภคอาหารของครัวเรือนพบว่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติของครัวเรือนกะเหรี่ยงในพื้นที่นี้ได้แก่ ห้วยบ้องดี ป่า และบริเวณรอบที่อยู่อาศัย โดยที่ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากแหล่งนี้ ส่วนใหญ่เป็นพืชอาหารที่เจริญเติบโตได้เองตามธรรมชาติ อาทิ กระถิน มะขาม ตำลึง พักข้าว ผักบุ้ง ชีเหล็ก เป็นต้น หรือไม้กัสดัวประจำถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นมาก่อนแล้ว เช่น หอยกาบ ปลาไหล ปลาช่อน หรือค่าง เป็นต้น (รายละเอียดดูภาคผนวก ข หน้า) จากการสำรวจโดยแบบบันทึกการบริโภคอาหารพบว่า สมาชิกในครัวเรือนได้เข้าไปเก็บหาส่วนประกอบของกับข้าวจากแหล่งธรรมชาติเป็นจำนวน 154 ครั้งใน 1 สัปดาห์ หรือเพียงร้อยละ 7 เท่านั้น (ตารางที่ 5-1 และภาพที่ 5-1)

1.3) ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากการซื้อหา

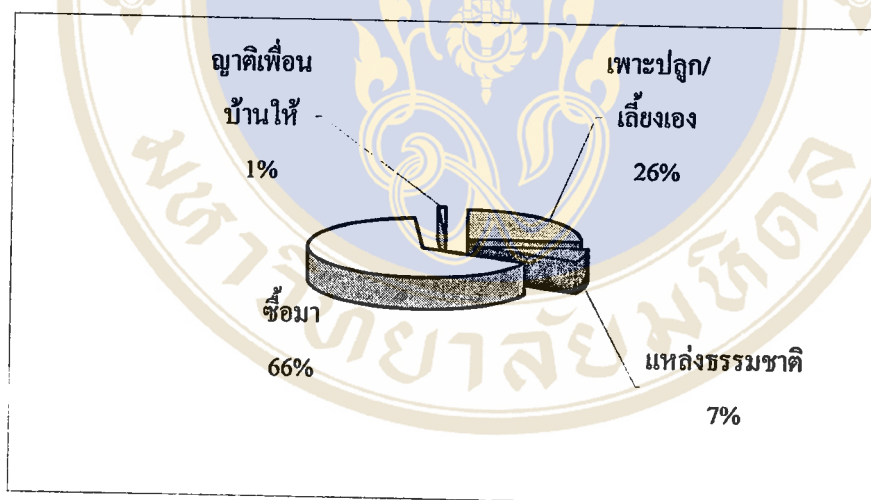
แหล่งที่มาของอาหารในส่วนนี้ได้แก่ ตลาดนัด ร้านค้าในหมู่บ้าน และพ่อค้าเร่ ส่วนประกอบของกับข้าวที่ได้มาจากแหล่งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเอง หรือมีขั้นตอนในการกระทำที่ย่างยากซื้อหามาจะสะดวกกว่า เช่น เกลือ น้ำปลา กะปิ น้ำมันพืช ผงชูรส น้ำตาลทราย น้ำตาลปี๊บ ปลาทุบ ปลากระป๋อง น้ำพริกแกงเผ็ด วนเส้น ตลอดจนไข่ไก่ และเนื้อหมู เป็นต้น (รายละเอียดดูภาคผนวก ข หน้า) จากการทำสำรวจพบว่าครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีพึ่งพิงแหล่งอาหารประเภทนี้มากที่สุดกล่าวคือ มีการใช้จ่ายซื้อหาส่วนประกอบของกับข้าวเพื่อนำมาบริโภคนี้เป็นจำนวนถึง 1,464 ครั้งต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 66 หรือมากกว่าครึ่งหนึ่งของแหล่งอาหารที่เป็นส่วนประกอบของกับข้าวทั้งหมด (ตารางที่ 5-1 และภาพที่ 5-1)

1.4) ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากญาติหรือเพื่อนบ้านนำมาให้

ส่วนประกอบของกับข้าวที่ญาติหรือเพื่อนบ้านนำมาให้นั้น พบว่าส่วนใหญ่คือ พืชผักพื้นบ้าน เช่น พริก ถั่วฝักยาว มะเขือ มะขาม หรือไม้ที่เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยได้พบเห็นกันมากนัก เช่น ลูกสะเนียง เนื้อแก้ง เป็นต้น แหล่งที่มาของอาหารประเภทนี้มีสัดส่วนที่น้อยที่สุดกล่าวคือ ใน 1 สัปดาห์มีจำนวนครั้งที่ญาติหรือเพื่อนบ้านนำส่วนประกอบของกับข้าวมาให้กับครัวเรือนตัวอย่างเพียง 23 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 1 เท่านั้น (ตารางที่ 5-1 และภาพที่ 5-1) ซึ่งอาจสะท้อนได้ถึงลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนที่นับวันจะห่างเหินกันออกไป

แหล่งที่มา	จำนวนการบริโภคส่วนที่เป็นกับข้าว (ครั้ง)	ร้อยละ
ปลูกเองหรือเลี้ยงเอง	562	26
แหล่งธรรมชาติ	154	7
การซื้อหา	1,464	66
ญาติหรือเพื่อนบ้านนำมาให้	23	1
รวม	2,203	100

ตารางที่ 5-1 แสดงแหล่งที่มาส่วนประกอบของกับข้าวของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์
(กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

ภาพที่ 5-1 แสดงสัดส่วนแหล่งที่มาของส่วนประกอบที่เป็นกับข้าวใน 1 สัปดาห์
(กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

2) แหล่งที่มาของข้าว

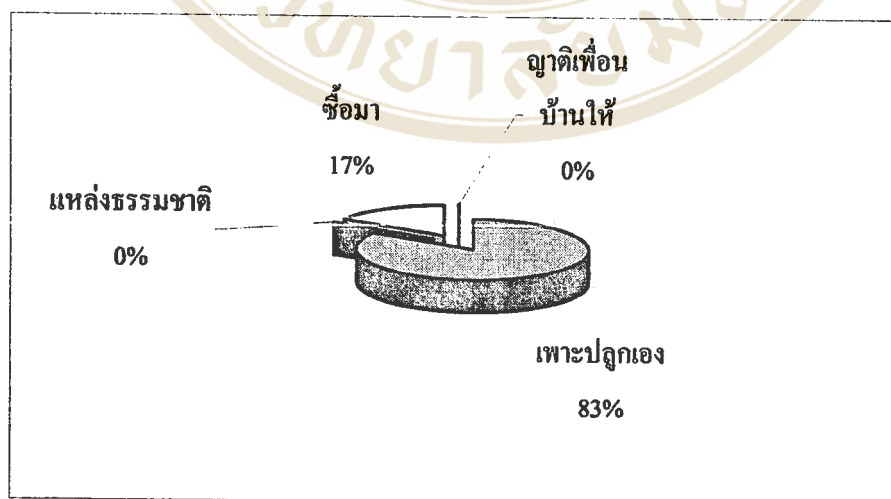
ผลสำรวจเชิงปริมาณจากแบบบันทึกการบริโภคอาหารของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์พบว่า แหล่งที่มาของข้าวมาจาก 2 แหล่งเท่านั้นคือ การเพาะปลูกเองกับการซื้อหา โดยที่การบริโภคข้าวจากการเพาะปลูกเองตลอด 1 สัปดาห์มีจำนวนถึง 172 ครั้งหรือร้อยละ 83 ขณะที่การบริโภคข้าว

ของครัวเรือนที่ซื้อข้าวรับประทานใน 1 สัปดาห์มีเพียง 34 ครั้งหรือร้อยละ 7 เท่านั้น (ภาพที่ 5-2 และ ตารางที่ 5-2)

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับผลในเชิงปริมาณหัวข้อนี้ก็คือ จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมกับครัวเรือนที่ซื้อข้าวรับประทานพบว่า ที่จริงแล้วได้ทำการเพาะปลูกข้าวรับประทานในครัวเรือนกันเอง หากแต่ช่วงเวลาที่ทำการบันทึก (กุมภาพันธ์ 2545) เป็นช่วงเวลาที่ผลผลิตข้าวที่ได้จากการเพาะปลูกเองได้หมดไปจากยุ้งจึงจำเป็นต้องซื้อจากภายนอกมารับประทาน

แหล่งที่มา	จำนวนการบริโภคส่วนที่เป็นข้าว (ครั้ง)	ร้อยละ
เพาะปลูกเอง	172	83
แหล่งธรรมชาติ	0	0
การซื้อหา	34	17
ญาติหรือเพื่อนบ้านนำมาให้	0	0
รวม	206	100

ตารางที่ 5-2 แสดงแหล่งที่มาของข้าวของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์ (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

ภาพที่ 5-2 แสดงสัดส่วนแหล่งที่มาของข้าวใน 1 สัปดาห์ (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

5.1.4 รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน

ในหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอถึงเรื่องค่าอาหารที่ครัวเรือนตัวอย่างได้จ่ายออกไปตลอดระยะเวลา 1 สัปดาห์ ในช่วงเวลาเดียวกันที่มีการทำแบบบันทึกการบริโภคอาหาร อย่างไรก็ตามการศึกษานี้หัวข้อได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) การศึกษารายจ่ายของครัวเรือนที่มีการเพาะปลูกข้าวเอง และ 2) การศึกษารายจ่ายของครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวรับประทาน ทั้งนี้เนื่องจากในหัวข้อที่ผ่านมาได้พบว่าในช่วงสัปดาห์ของการทำบันทึก (กุมภาพันธ์ 2545) มีครัวเรือนที่รับประทานข้าวจากแหล่งของการเพาะปลูกเองอยู่ถึงร้อยละ 83 (ภาพที่ 5-2) ซึ่งถือเป็นสัดส่วนที่สูงมาก ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพการใช้จ่ายในเรื่องอาหาร (ข้าวและกับข้าว) รวมทั้งจ่ายแก่แขกแขวะเพื่อทำความเข้าใจจึงได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนดังกล่าวข้างต้น โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวเอง

จากการสำรวจใน 11 ครัวเรือนตัวอย่าง พบว่ากลุ่มครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวรับประทานเองมีอยู่ถึง 8 ครัวเรือนหรือร้อยละ 72.7 ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (ตารางที่ 5-3) ซึ่งหากไม่คิดต้นทุนในการผลิตข้าวอันได้แก่ แรงงานของครัวเรือนและแลกกับรำข้าวที่ชาวกระเหรี่ยงต้องยกให้แก่โรงสีแล้ว การเพาะปลูกข้าวได้เองของครัวเรือนชาวกระเหรี่ยงที่ปากจนบ้านบึงดี นับเป็นหนทางที่สำคัญในการลดรายจ่ายทางด้านอาหารลงไปได้อย่างมาก เพราะครัวเรือนจะมีค่าใช้จ่ายเฉพาะค่ากับข้าวเท่านั้น โดยจากข้อมูลในแบบบันทึกค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือนพบว่าโดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนตัวอย่างมีผู้อาศัยประมาณ 5 คน และมีค่าใช้จ่ายในเรื่องกับข้าวตลอดระยะเวลา 1 สัปดาห์เฉลี่ยเท่ากับ 228 บาท (ตารางที่ 5-4)

2) รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวรับประทาน

ข้อมูลจากตารางที่ 5-3 บ่งบอกว่าในช่วงเวลาที่ทำการบันทึกการบริโภคอาหาร (กุมภาพันธ์ 2545) ใน 11 ครัวเรือนตัวอย่างนั้น มีอยู่เพียง 3 ครัวเรือนเท่านั้นที่ต้องซื้อข้าวมารับประทาน (ที่จริงเป็นครัวเรือนที่เพาะปลูกข้าวเองได้ทั้งหมด หากแต่ไม่พอรับประทานตลอดทั้งปี) ผลการบันทึกในส่วนของการจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนกลุ่มนี้ปรากฏว่า เฉลี่ยแล้วครัวเรือนกลุ่มนี้มีผู้อาศัยเท่ากับกลุ่มแรกคือ 5 คน มีค่าใช้จ่ายเรื่องกับข้าวในระยะเวลา 1 สัปดาห์เฉลี่ยเท่ากับ 203 บาท (ใกล้เคียงกับกลุ่มแรก) และมีค่าใช้จ่ายในส่วนของการกับข้าวเท่ากับ 270 บาท รวมค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารตลอดทั้งสัปดาห์เฉลี่ย 473 บาท (ตารางที่ 5-5)

แหล่งที่มาของข้าว	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
เพาะปลูกเอง	8	72.7
ซื้อข้าวรับประทาน จากตลาดนัด/ร้านค้า	3	27.3
รวม	11	100

ตารางที่ 5-3 แสดงจำนวนครัวเรือนที่ เพาะปลูกข้าวเอง และ ซื้อข้าวรับประทาน

ครัวเรือนที่	จำนวน ผู้อยู่อาศัย	รายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์		รวมรายจ่ายค่าอาหาร ใน 1 สัปดาห์ (บาท)
		ข้าวสาร (บาท)	กับข้าว (บาท)	
1	5	0	122	122
2	7	0	131	131
3	6	0	272	272
4	4	0	146	146
5	6	0	375	375
6	5	0	211	211
7	5	0	186	186
8	3	0	153	153
รวม	41	0	1,596	1,596
เฉลี่ย	5	0	228	228

ตารางที่ 5-4 แสดงรายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์ของครัวเรือนที่มีการเพาะปลูกข้าวรับประทานเอง

ครัวเรือนที่	จำนวน ผู้อยู่อาศัย	รายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์		รวมรายจ่ายค่าอาหาร ใน 1 สัปดาห์ (บาท)
		ข้าวสาร (บาท)	กับข้าว (บาท)	
1	6	300	145	445
2	4	240	261	501
3	5	270	203	473
รวม	15	810	609	1,419
เฉลี่ย	5	270	203	473

ตารางที่ 5-5 แสดงรายจ่ายค่าอาหารใน 1 สัปดาห์ของครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวรับประทาน

5.1.5 อภิปรายผลในเชิงปริมาณ

ในหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลในเชิงปริมาณประกอบกับบางส่วนของข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ได้นำเสนอจากหลายหัวข้อที่ผ่านมาแล้ว มาทำการอภิปรายในระบบอาหารของชาวกะเหรี่ยงทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบและทิศทางในการบริโภคอาหารในครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ ซึ่งเชื่อว่าสิ่งที่ได้จากการอภิปรายจะสามารถนำไปสู่ประเด็นการวิเคราะห์เรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงผู้มีฐานะยากจนได้ ในระดับและหัวข้อต่อไป

จากการนำเสนอที่ผ่านมามะเห็นได้ว่าระบบอาหารในความคิดของเกษตรกรหญิงนั้นหมายถึงการที่ได้มี “ข้าว” และ “กับข้าว” ไหลเวียนมาจากแหล่งที่มาจนกระทั่งเข้าสู่ปากท้องของคน ในแง่ของกับข้าว ปัจจุบันพบว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้มีการรับประทานกับข้าวที่ร่วมสมัย กล่าวคือ ไม่มีความแตกต่างไปจากคนพื้นราบโดยทั่วไปมากนัก สำหรับ ข้าว ยังคงความเป็นอาหารหลัก (staple food) ในวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงมาอย่างต่อเนื่องอยู่นั่นเอง เนื่องจากพบว่าทุกครัวเรือนมีการรับประทานข้าวทุกมื้อโดยมิได้ขาด (ดูหัวข้อ 5.1.2 และ ตารางที่ 5-2 ประกอบ) ชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องซื้ออาหารที่หลากหลายชนิด (ดูหัวข้อที่ 5.1.3 และภาพ 5-1) เช่น เกลือ น้ำมันพืช กะปิ น้ำปลา ผงชูรส ปลาเค็ม วนเส้น น้ำตาล และน้ำพริกแกงเผ็ด ฯลฯ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือ ไม่สามารถผลิตอาหารหรือส่วนประกอบของอาหารเหล่านี้ได้ ประกอบกับความสะดวกสบายในการใช้เงินแลกเปลี่ยนที่มีต้องผ่านขั้นตอนการผลิตอันซับซ้อน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในยุคร่วมสมัยนี้ยังคงทำการเพาะปลูกข้าวไว้รับประทานเอง (ดูตารางที่ 5-2 และภาพที่ 5-2) ซึ่งแม้ว่า 3 ใน 11 ครัวเรือนตัวอย่างต้องซื้อข้าวรับประทาน (ตารางที่ 5-3) ในช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้ ก็เป็นเพราะว่าไม่สามารถ

ผลิตข้าวได้พอรับประทานตลอดทั้งปี หากว่ามิได้ทำการเพาะปลูกข้าวในรอบปีที่ผ่านมาแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามเมื่อได้พิจารณาในส่วนของรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน ก็อาจสะท้อนข้อสังเกตในเรื่องของการปลูกข้าวของครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ได้เป็นอย่างดีว่ามีความจำเป็นที่จะต้องกระทำเช่นนี้กล่าวคือ

จากตารางที่ 5-4 และ 5-5 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกข้าวและมีข้าวพอรับประทานตลอดทั้งปีจะมีรายจ่ายค่าอาหารเพียงแต่ค่ากับข้าวเท่านั้นครัวเรือนเหล่านี้มีค่าอาหารโดยเฉลี่ยต่อสัปดาห์เพียง 228 บาท หรือ 912 บาทต่อเดือน ขณะที่ครัวเรือนที่ปลูกข้าวแต่ไม่พอรับประทานไปตลอดทั้งปีจำเป็นต้องซื้อข้าวมาเพิ่มเติม จะมีรายจ่ายค่าอาหารทั้งในส่วน of ข้าวและกับข้าวรวมกัน โดยเฉลี่ยต่อสัปดาห์ครัวเรือนต้องมีรายจ่ายค่ากับข้าวเป็นเงิน 203 บาท และมีรายจ่ายค่าข้าวเป็นเงิน 270 บาท ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่าครึ่งหนึ่งของรายจ่ายทั้งหมดของค่าอาหารตลอดทั้งสัปดาห์ที่รวมกันเท่ากับ 473 บาท หรือ 1,892 บาท ต่อเดือน

เมื่อพิจารณาในแง่ของรายได้เฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ที่ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี หรือต่ำกว่า 1,600 บาทต่อเดือนแล้ว ก็จะทำให้เห็นภาพชัดขึ้นมาอีกว่าการเพาะปลูกข้าวเองและรับประทานพอเพียงในตลอดทั้งปีนั้น ช่วยลดรายจ่ายทางด้านอาหารลงไปได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของรายจ่ายค่าอาหารทั้งหมด ดังนั้นการปลูกข้าวรับประทานได้เองจึงเป็นช่องทางที่สำคัญในครัวเรือนที่จะสร้างความมั่นคงทางอาหารให้เกิดขึ้นได้ พิจารณาได้จากถ้านำรายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่อยู่ในเกณฑ์ไม่สูงไปกว่า 1,600 บาท มาเทียบกับรายจ่ายค่าอาหารตลอดเดือนของครัวเรือนที่ต้องจ่ายทั้งค่ากับข้าวและค่าข้าวซึ่งคิดเป็นเงินโดยเฉลี่ย 1,892 บาท แล้ว ก็จะพบว่าไม่พอเพียงแก่การใช้จ่ายยังติดลบหรือขาดเงินไปอีกเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 292 บาทต่อเดือนทีเดียว ซึ่งตรงจุดนี้เป็นสาเหตุหนึ่งของการมีหนี้สินในหมู่บ้านด้วย ขณะที่ครัวเรือนที่มีข้าวพอเพียงรับประทานโดยตลอดทั้งปีนั้น จะมีรายจ่ายค่าอาหารโดยเฉลี่ยเพียง 912 บาทต่อเดือน ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ยังพอมีเงินเหลือไว้ออมหรือเก็บค่าใช้จ่ายในส่วนอื่นๆ อีกประมาณเดือนละ 600 – 700 บาท

กล่าวโดยสรุปในระบบอาหารของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ ข้าว นับเป็นจุดยุทธศาสตร์ในระบบอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจน เนื่องจากเป็นอาหารหลักรับประทานกันทุกวันทุกมื้อและต้องซื้อหาในราคาที่สูงมากกว่าค่ากับข้าวทั้งหมด การเพาะปลูกข้าวได้เองและมีข้าวพอรับประทานไปตลอดทั้งปีนับเป็นหลักประกันที่ดีได้ว่า ครัวเรือนเหล่านี้จะมีความมั่นคงทางอาหารได้ในระดับที่เพียงพอหล่อเลี้ยงชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างเป็นปกติสุข ซึ่งประเด็นตรงนี้ก็ถือเป็นจุดเชื่อมต่อสู่ประเด็นหลักในการวิเคราะห์ของบทนี้ เนื่องจากสภาพความเป็นจริงทางนิเวศเกษตรในท้องถิ่นนั้นได้เสื่อมโทรมลงไปแล้วเป็นอย่างมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับเกษตรกรในพื้นที่ได้รับคำตอบในแนวทางเดียวกันว่า ปัจจุบันสภาพดินในท้องถิ่นเริ่มหมดความอุดมสมบูรณ์

เนื้อดินแข็งแรงทนทาน ขณะเดียวกันมีโรคและแมลงต่างๆ เข้ามารบกวนเป็นจำนวนมาก การทำการเกษตรบนพื้นที่นี้พอเห็นผลก็ต่อเมื่อมีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรอย่างเข้มข้น ต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชชนิดต่างๆ เข้าแลกมากมาย โดยภาพรวมแล้วอาจไม่เหมาะหรือคุ้มทุนที่จะปลูกข้าวเพียงเพื่อรับประทานในครัวเรือน ดังนั้นการที่จะปลูกข้าวให้ได้พอรับประทานตลอดทั้งปี ครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจนเหล่านี้จะต้องมียุทธศาสตร์ในการทำการผลิตอย่างลุ่มลึก ซึ่งการทำความเข้าใจในยุทธศาสตร์ดังกล่าวก็คือการตอบโจทย์การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ที่ได้ตั้งไว้ว่า “ชาวกะเหรี่ยงจะมีการสร้างแบบแผนความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไรในบริบทที่เปลี่ยนไป ณ ยุคปัจจุบัน” นั่นเอง

5.2 ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

การศึกษาในหัวข้อนี้เป็นการวิเคราะห์ถึง แบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ ซึ่งก็หมายถึงแบบแผนในการผลิตข้าวให้พอเพียงรับประทานไปตลอดทั้งปีบนเงื่อนไขข้อจำกัดของทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางนิเวศเกษตรในท้องถิ่น การศึกษาในหัวข้อนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาในเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างและผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้เป็นหลัก โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 ป่า : ฐานทรัพยากรและฐานชีวิตของครัวเรือน

ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 ว่าด้วยสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาแล้วว่า สภาพนิเวศเกษตรในท้องถิ่นปัจจุบันนี้ได้เสื่อมโทรมลงไปทุกขณะ เห็นได้จากการทำการเกษตรปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวในพื้นที่ที่ถูกจับจองใช้ทำการเกษตรแล้วหรือ “ที่ไถ” (เช่นที่ ภบท.5) ในปัจจุบันต้องใช้ต้นทุนในการผลิตที่สูง เพราะต้องใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรแผนใหม่เข้ามาจัดการกับสภาพความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น ดินต้องถูกบำรุงด้วยปุ๋ยเคมี โรคและแมลงต้องได้รับการบำบัดจากยาปราบศัตรูพืชอย่างเข้มข้น ความเสื่อมโทรมทางนิเวศเกษตรในท้องถิ่นเช่นนี้ นับเป็นปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการผลิตข้าวเพื่อการยังชีพของครัวเรือน

“ที่ไถหญ้ามันเยอะมาก ทดลองไปดูชีก่อนที่เขาจะลงข้าวโพดกัน ไอ้หญ้าพวกคอมมูนิสต์มันขึ้นเต็มไปหมด จะทำข้าวในที่ไถไม่ได้หรอกไม่คุ้มค่ายา ไอ้ครั้นจะมานั่งขายหญ้ามันก็หมดเวลากันพอดี” (สัมภาษณ์)

“ที่เคยทำอยู่ 2 ไร่ในที่ไถครั้งนึงนะเมื่อสัก 2 – 3 ปีที่ผ่านมาแล้ว มันไม่ได้ข้าวกินเลย ก็ดินมันจืดไปหมดแล้ว สู้หญ้าก็ไม่ไหวด้วย ข้าวโตแข่งสู้กับหญ้าไม่ทันกันเลย” (สัมภาษณ์)

เมื่อ “ที่ใด” หรือพื้นที่ทางการเกษตรในปัจจุบัน ไม่ใช่คำตอบของการผลิตข้าวเพื่อบริโภค เช่นนี้แล้ว ชาวกะเหรี่ยงร่วมสมัยที่ยังคงอยู่ใกล้จิตฐานทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องหวนกลับเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ “ป่า” แหล่งทำมาหากินของบรรพบุรุษตัวเองอีกครั้ง ซึ่งหากกล่าวในแง่ของความจำเป็นที่จะต้องหาอาหารแล้ว การปลูกข้าวในพื้นที่ป่าที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อชาวกะเหรี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับครัวเรือนเป็นอันมาก เพราะป่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ สูงจึงไม่มีโรคและแมลงเข้ามาระบาด อีกทั้งดินในป่าเป็นดินใหม่เปี่ยมล้นไปด้วยธาตุอาหารที่พืชต้องการ ดังนั้นการปลูกข้าวในพื้นที่ป่าจึงให้ผลผลิตที่สูงครัวเรือนสามารถเก็บข้าวไว้รับประทาน ได้ตลอดทั้งปี ถ้ากล่าวของแม่บ้านผู้หนึ่งที่หัวหน้าครัวเรือนเข้าไปปลูกข้าวในป่าสะท้อนเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

“ทำข้าวในป่านั้นดีกว่ากันเยอะ ดินก็ดีอะไรก็ดีไม่มีแมลงมากวนเลย บ้านพี่มีข้าวกินไม่
เคยขาดเลย” (สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าที่ไม่ใช่พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและอนุญาตให้ทำการเกษตรตามกำหนดของทางราชการได้นั้น ถือเป็นความผิดตามกฎหมายว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ซึ่งมีอยู่หลายฉบับในปัจจุบัน

5.2.2 ภูมิปัญญาเดิม : การดิ้นรนในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคงทางอาหารของ ครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจน

ตามความเป็นจริงแล้ว การเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ป่าของชาวกะเหรี่ยงหาใช่เป็นเรื่องใหม่ คนกะเหรี่ยงรู้จักการเพาะปลูกข้าวในเขตป่ามาอย่างยาวนานแล้ว การทำไร่แบบหมุนคือภูมิปัญญาดั้งเดิมและองค์ความรู้ทางนิเวศวิทยาในท้องถิ่น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2534: 1) ที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพียงเพื่อผลิตอาหารหลักอันได้แก่ ข้าว หล่อเลี้ยงชีวิตให้แก่ชาวกะเหรี่ยงชุมชนในยุคเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ในเขตป่าเขา

ในหัวข้อข้อย่อยนี้จะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึง วิธีการในการผลิตข้าวในเขตป่าของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ เนื่องจากการได้มาซึ่งข้าวที่เพาะปลูกเองและพอรับประทานได้ตลอดทั้งปีนั้นย่อมหมายถึงการมีหลักประกันทางอาหารที่มั่นคงสำหรับครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจน (รายละเอียดในหัวข้อ 5.1.5) นั่นเอง

การนำเสนอในหัวข้อข้อย่อยนี้จะเป็นการถอดประสบการณ์ของบุคคลในลักษณะที่เป็นกรณีศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ การทำมาหากิน การปลูกข้าวในเขตป่า และผลประโยชน์ที่ได้รับ บุคคลที่จะทำการวิเคราะห์ถอดประสบการณ์ต่อไปนี้เป็นหญิงแม่บ้านชาวกะเหรี่ยงของครัวเรือนที่มีฐานะยากจนผู้หนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันได้อาศัยพึ่งพิงฐานทรัพยากรป่าในการแสวงหาอาหารทำการเพาะปลูกข้าวไร่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

• แรกเริ่มของชีวิต

พี่ฟ้า (นามสมมุติ) ปัจจุบันอายุ 42 ปี เป็นลูกหลานชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้โดยกำเนิด เธอเติบโตและถูกกล่อมเกลามาแบบหญิงชาวกะเหรี่ยงทั่วๆ ไปที่ต้องช่วยเหลือพ่อแม่ในงานบ้านงานเรือน และการทำมาหากิน เธอเล่าว่าก่อนที่จะแต่งงานอาศัยอยู่กับพ่อกับแม่นั้น ไม่เคยได้ทำข้าวโพดหรือปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวกันเลย สมัยที่ยังเป็นสาวต้องเข้าไปช่วยพ่อกับแม่ปลูกข้าวไร่ในป่าที่อยู่ห่างไม่ไกลจากบ้านมากนัก การทำข้าวไร่ของครอบครัวนอกจากจะพอรับประทานไปทั้งปีแล้วยังเหลือเก็บไว้ในยุ้งฉางที่บ้านมาโดยตลอดไม่เคยที่จะขาดข้าวรับประทาน

• จุดเริ่มเปลี่ยนผันครั้งแรกในชีวิต

จนเมื่อแต่งงานออกเรือน (พ.ศ. 2526) กับชายหนุ่มชาวกะเหรี่ยงอิสระ* ก็คิดว่าน่าจะถึงเวลาที่ต้อง “หาเงิน” ไว้ใช้จ่ายและเก็บสะสมในครัวเรือนแล้ว จึงได้ไปปรึกษากับสามีของเธอที่จะเปลี่ยนอาชีพของครอบครัวตนเองซึ่งก็ได้มีความเห็นตรงกัน พี่ฟ้าจึงเลิกทำข้าวไร่หมุนเวียนมาตั้งแต่นั้น เธอหันมาปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวโดยมีพืชที่ปลูกคือข้าวโพดสลับกับไปฝ้ายบนเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ของป่าเปิดใหม่ พี่ฟ้ากล่าวว่าเธอและครอบครัวจำเป็นต้องพึ่งนายทุน (เจ้าแก่) ที่มาจากในเมืองเพราะไม่มีทุนและไม่เคยรู้จักใช้เงินมาก่อนเลยในชีวิต

“ตอนนั้นเห็นเพื่อนบ้านเขามีเงินก็อยากได้บ้าง แรกๆ ก็ดี ดินมีปุ๋ย (ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ, ผู้วิจัย) มาก ไม่ต้องใช้ปุ๋ย (ปุ๋ยเคมี, ผู้วิจัย) เลย ที่ก็เป็นพื้นที่ใหม่เพิ่งจะเปิดครั้งแรก ฝนฟ้าตกเป็นฤดู ปลูกอะไรก็ดีไปหมด แต่ทำครั้งแรกตอนนั้นที่ไม่มีดั่งค์เลย ไม่เคยซื้อของมาก่อน พวกตลาดไม่มีในบ้องตี้ พี่ก็ไปจับเจ้าแก่เหมือนกับพวกเพื่อนบ้านเขา ไป

* หมายถึง ชาวกะเหรี่ยงที่ถูกเรียกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย อาศัยอยู่บริเวณตะเข็บชายแดนไทย - สหภาพพม่า

เอาพันธุ์ เอายา เอาเงิน จากเขา (เจ้าแก่) มาลงทุน ตอนนั้นได้ผลดีมากเลย ข้าวโพดฝักใหญ่เท่าแขน ตอนเวลาเก็บแป๊บเดียวก็เต็มกระสอบ ค่าจ้างตอนนั้นก็ถูกแค่กระสอบละ 10 บาทเท่านั้นเอง” (สัมภาษณ์)

จากปัจจัยที่เอื้อต่อการทำการเกษตรกรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสภาพอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและค่าจ้างแรงงานที่มีราคาถูกทำให้พี่ฟ้าได้รับผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า เธอสามารถมีสิ่งของที่มีความจำเป็นในชีวิตเพิ่มมากขึ้นหลายอย่าง รวมทั้งมีเงินเก็บออมเล็กๆ น้อยๆ สำหรับครัวเรือนด้วย

การทำการเกษตรปลูกข้าวโพดสลับกับฝ้ายของพี่ฟ้าดำเนินต่อเนื่องเป็นอย่างดีไปได้ประมาณ 9 ปี ทว่าเมื่อเข้าสู่ปีที่ 10 (ประมาณ พ.ศ. 2537) เธอรู้สึกเล้าให้ฟังว่าที่ดิน 40 ไร่ที่ได้บุกเบิกในพื้นที่ป่าไว้่นั้นเริ่มมีปัญหา พื้นดินเริ่มแข็งแน่นทึบขึ้นมากจนต้องจ้างรถไถ ในการปลูกข้าวโพดก็จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงบำรุงดินและต้องฉีดยาฆ่าหญ้า โดยเฉพาะในไร่ฝ้ายแล้วยังต้องฉีดยาฆ่าแมลงอย่างเข้มข้นอีกด้วย และสิ่งของบริการทั้งหมดนี้เธอต้องไปรับเอามาจากเจ้าแก่ไร่ซึ่งได้คิดดอกเบี้ยจากปัจจัยการผลิตทุกชนิดที่เธอ (และลูกไร่ทุกคน) ไปขอรับการอุปถัมภ์

- การกลับมาทบทวนคิดและการเปลี่ยนผันอีกครั้งในชีวิต

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พี่ฟ้าเริ่ม “เป็นหนี้” กับเจ้าแก่ไร่ โดยในปีแรกของการเป็นหนี้ (10 ปีหลังจากได้ทำเกษตรกรรมพืชไร่) เธอบอกว่ามีหนี้สินกับเจ้าแก่อยู่ 2,000 บาท แต่ก็ไม่ต้องทยอยยังผู้ต่อไปจนเข้าสู่ปีที่สอง (11 ปีของการทำพืชไร่) เธอกลับพบว่านอกจากจะไม่สามารถใช้หนี้สินที่มีอยู่เดิมได้แล้วยังต้องรับภาระหนี้ที่เพิ่มขึ้นมาอีก เพราะปรากฏว่าปีที่สองนี้เธอเป็นหนี้เจ้าแก่อยู่ 5,000 บาท ความมานะพยายามของเธอยังไม่หมด เธอคิดว่าในปีถัดไปราคาพืชผลอาจจะดีขึ้นฝนฟ้าก็น่าจะเป็นใจให้กับเธอบ้าง แต่จนแล้วจนรอดความคาดหวังกลับไม่เป็นดังคิด เธอเป็นหนี้เจ้าแก่ในปีที่สาม (12 ปีของการทำพืชไร่) รวมดอกเบี้ยและเงินต้นทั้งหมดแล้วเท่ากับ 7,000 บาท

การเป็นหนี้ 3 ปีติดต่อกันของพี่ฟ้าทำให้เธอเริ่ม หุุดคิดและตระหนักรู้ ว่าหากเธอทำไร่ข้าวโพดและฝ้ายในปีต่อไป เธอก็คงยังเป็นลูกไร่ที่มีหนี้สินเรื้อรังต่อเนื่องตลอดไปเป็นแน่ พี่ฟ้าจึงหยุดทำพืชไร่ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นไร่ข้าวโพดหรือฝ้ายมาตั้งแต่นั้น

“พี่กลัวมากๆ เลย ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยคิดหนีแบบนี้ ตอนที่พ่อตายไปพี่ก็อยู่กับแม่กับน้องก็ไม่เคยเป็นหนี้มาก่อน คิดว่าไม่เอาแล้วไม่ปลูกแล้วพวกข้าวโพดพวกฝ้าย ปลูกต่อไป

ก็เป็นหนี้มากขึ้น ถ้าไม่มีตั้งค์ใช้กินเขาแล้วจะทำยังไง เลยไปบอกขอร้องเจ้าแก้วว่าจะเลิกทำ แล้วปีต่อไปไม่มาเป็นลูกไร่แล้ว ขอให้เจ้าแก้วพักหนี้สินเอาไว้ก่อนแล้วจะค่อยๆ ผ่อนให้ทีหลังทีละงวด เจ้าแก้วก็ใจดียอมที่ พี่ก็ค่อยๆ ใช้เงินเขาคือ ก็ 3 – 4 ปีได้ก็ว่าจะหมด แต่ก็จะไม่ทำแบบนี้อีกแล้ว” (สัมภาษณ์)

สิบสองปีของการทำพืชไร่ปลูกข้าวโพดสลับกับฝ้ายของพี่ฟ้า ทำให้เธอได้มีประสบการณ์เรียนรู้ในชีวิตการเป็นเกษตรกรและลูกไร่ได้เป็นอย่างดี เธอรู้ว่าครอบครัวของเธอไปไม่รอดแน่ถ้ายังขึ้นทำพืชไร่และเป็นลูกไร่อยู่ เพราะต้องใช้ปัจจัยการผลิตที่มีดอกเบี้ยบวกอยู่ในนั้นสูงมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ดินกลับเสื่อมสภาพลง โรคแมลงวัชพืชเพิ่มปริมาณมากขึ้น สิ่งที่ได้ทำต่อหลังจากหยุดการทำพืชไร่แล้วก็คือ ในปีถัดมา (พ.ศ. 2540)^{*} เธอได้หารี้อกับสามีและลงความเห็นกันว่าสามีเธอและญาติที่อยู่ใกล้เคียงกันนั้นจะเข้าไปในป่าบุกเบิกพื้นที่บางส่วนเพื่อปลูกข้าว

“คิดไปคิดมาก็ตกลงกันว่าจะทำข้าวกินกัน ทำแบบพ่อแม่เราทำกันมา เข้าป่าไปฟันป่า เล็กป่าน้อยป่าไผ่ แล้วก็เผา แล้วก็ปลูกข้าวไร่...” (สัมภาษณ์)

- **คืนรณหวนสู่ภูมิปัญญาเดิมเพื่อสร้างฐานอาหารในครัวเรือน**

การทำข้าวไร่ในป่าของครัวเรือนพี่ฟ้ามีวิธีการปฏิบัติที่ “เกือบเหมือน” กับการทำไร่หมุนเวียนของบรรพบุรุษเธอ ซึ่งเริ่มการปฏิบัตินับตั้งแต่การฟันป่า (ไร่ซาก) เผาที่ หวานข้าว เก็บเกี่ยว และนวดข้าว (ตารางที่ 5-6)

^{*} เป็นที่น่าสังเกตว่า ปีที่ “ฟ้า” หยุดการทำการเพาะปลูกพืชไร่นั้น เป็นปีเดียวกับที่ผู้เป็นภรรยาเจอความรู้หลายท่านกล่าวตรงกันว่า เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นแห่งวิกฤตทางนิเวศเกษตร ในท้องถิ่น (รายละเอียดใน 4.7.2)

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
	ฟันป่า			ลงข้าว		คายหญ้า		เก็บเกี่ยว			
		เผา									
		รื้อไร่					ข้าวตั้งท้อง				
										นวดข้าว	

ตารางที่ 5-6 แสดงปฏิทินการเพาะปลูกข้าวไร่ของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้
(กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

“พี่ให้แฟนเข้าไปทำข้าว ตอนแรกก็ต้องฟันป่าก่อน เสร็จก็เผาให้โล่ง ๆ พวกไม้เล็กไม้น้อยเผาให้หมดมันจะได้ทำข้าวง่ายขึ้น แล้วก็รื้อไร่นี้เหนื่อยมากต้องขนไม้ที่เผาแล้วออกไป ต้องช่วยๆ กัน พอประมาณเดือนหกฝนเริ่มตกก็ลงข้าวกันเลยเก็บอีกทีก็เดือนสิบเอ็ดโน่น” (สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 5-6 และถ้อยคำกล่าวของเธอแล้วจะเห็นได้ว่า การเพาะปลูกข้าวในป่าของครอบครัวเรานั้น มีลักษณะการเพาะปลูกที่คล้ายคลึงกับวิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงในยุคก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก (โปรดดูเปรียบเทียบกับตารางที่ 2-1) ประหนึ่งว่าการทำการเพาะปลูกข้าวในป่าของเธอเป็นการนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่ อย่างไรก็ตามในความคล้ายคลึงกันนี้ก็กลับมีประเด็นที่แตกต่างสำคัญอยู่ประการหนึ่งก็คือ เธอ (และครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจนอื่นๆ ผู้ซึ่งปลูกข้าวในเขตป่า) ไม่สามารถทำการผลิตด้วยวิธีการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียน (land rotation) ได้อีกต่อไป

“ที่ทำได้นี้ก็เพราะทำตามพ่อตามแม่ละ พี่ว่าทำไมคนเราจะปลูกข้าวกินต้องมาห้ามกันด้วย ตอนปู่ตายยายพ่อแม่เราไม่เห็นมีอะไรเลย ทำกินกันดี แต่ป่าไม้เขาบอกว่ามันผิดกฎ มีคนโดนจับบ้างหนีได้ไหมโดนจับบ้างเดือดร้อนกันมาก แต่ตอนหลังนี้เราให้ทางกำนันทางผู้ใหญ่ไปคุยกับป่าไม้เรื่องความเดือดร้อนของชาวบ้าน ตอนแรกเขาก็ไม่ยอมแต่ชาวบ้านก็ต้องทำข้าว คุยไปคุยมาพอหลังๆ เขาบอกว่าให้ทำได้ในไร่ซากที่เคยทำ ไม่ให้ฟันป่าเพิ่มไม่ให้ย้ายที่ แต่พี่จะบอกให้นะว่าพอเขาเข้าใจจริงๆ เขาไม่ได้ทำอย่างที่เราคิดกันหรอก แฟนพี่ต้องทิ้งจอบมีดไว้แล้ววิ่งหนีหนามคำเท้าเลือดไหลมาแล้ว ก็เขายังป็นขี้ขี้ฟันก่อนแล้วใครจะไปอยู่ละ” (สัมภาษณ์)

สิ่งที่สะท้อนจากถ้อยคำของพี่ฟ้าตรงนี้ก็คือ เธอพยายามนำข้าวกลับมาให้พอกินในครัวเรือนด้วยการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยสืบทอด (enculturation) ต่อกันมาคือการทำข้าวไร่ในเขตป่า แต่ภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ได้สร้างความขัดแย้งกับบริบทที่เปลี่ยนไปนั่นก็คือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าดูเหมือนว่าจะใช้หลักรัฐศาสตร์ตกลงกันได้ในระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้วความขัดแย้งระหว่างภูมิปัญญาเดิมกับกฎระเบียบที่ออกมาใหม่ก็ยังคงเผชิญหน้ากันอยู่นั่นเอง

หากกล่าวถึงในแง่ของผลผลิตข้าวที่สร้างขึ้นมาก็เพื่อหล่อเลี้ยงครัวเรือนแล้ว ก็ปรากฏว่าครัวเรือนของเธอซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 6 คน สามารถมีข้าวบริโภคพอกินตลอดทั้งปี พี่ฟ้าทำข้าวไร่ในป่าบนพื้นที่ประมาณ 4 ไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวและนวดข้าวแล้ว จะได้ผลผลิตประมาณ 2 เกวียน หรือ 3,000 กิโลกรัม (ข้าวเปลือก) ซึ่งสามารถหล่อเลี้ยงชีวิตของครัวเรือนให้อยู่อย่างเป็นปกติสุขได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามถ้าถามว่าในเมื่อเธอไม่ทำพืชไร่ปลูกข้าวโพดหรือฝ้ายแล้ว ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของเธอนั้นมาจากไหน? คำตอบที่ได้จากพี่ฟ้าก็พบว่าเงินโดยส่วนใหญ่ นั้นมาจากไร่ข้าวในป่าของเธอ กล่าวคือ ตามภูมิปัญญาเดิมของชาวกะเหรี่ยงการทำไร่หมุนเวียนในเขตป่านอกจากจะปลูกข้าวเป็นพืชอาหารหลักแล้วยังมีการปลูกพืชอาหารเสริมอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ พริก มะเขือ บวบ แตง ฟัก ฯลฯ พี่ฟ้าเองก็เช่นกันเธอปลูกผักสวนครัวดังที่กล่าวมาข้างต้นในไร่ของเธอด้วย สิ่งซึ่งสามารถเป็นรายได้หลักของครัวเรือนก็คือ การขายผักสวนครัวอันได้แก่ พริก และมะเขือให้กับพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน

“ในไร่จะปลูกของกันพวกพริก มะเขือ ถั่วฝักยาว กระเจียบ บวบ อะไรๆ ที่กินได้ก็ปลูกมันหมดพี่ชายแต่พริกกับมะเขือให้กับบรรณ (พ่อค้าคนกลาง: นามสมมติ, ผู้วิจัย) แล้วเขาก็ใส่รถเมล์ไปขายต่อในเมืองกาญจน์ ปีหนึ่งๆ นี่ก็เก็บพริกได้ 3 – 4 ครั้ง ครั้งแรกๆ ก็เยอะหน่อย พอครั้งหลังๆ นี่ไม่ค่อยได้เท่าไร แต่มะเขือนี่เก็บเล็กเก็บน้อยได้เรื่อยๆ” (สัมภาษณ์)

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เก็บพริก # 3		ลงเมล็ดพันธุ์ผัก							เก็บพริก # 1		
										เก็บพริก # 2	
เก็บมะเขือ										เก็บมะเขือ	

ตารางที่ 5-7 แสดงปฏิทินการเพาะปลูกพืชผักในไร่นาของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบึงดี (กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545)

จากตารางที่ 5-7 เธอได้ประมาณรายได้จากการขายพริก 3 ครั้งและมะเขือที่ออกผลผลิตในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ ดังนี้

- ขายพริกครั้งที่หนึ่ง 80 กิโลกรัม ๆ ละ 50 บาท	= 4,000 บาท
- ขายพริกครั้งที่สอง 60 กิโลกรัม ๆ ละ 40 บาท	= 2,400 บาท
- ขายพริกครั้งที่สาม 45 กิโลกรัม ๆ ละ 30 บาท	= 1,350 บาท
- ขายมะเขือระหว่างเดือน พ.ย. - ก.พ. 60 กิโลกรัม ๆ ละ 10 บาท	= 600 บาท
รวม	= 8,350 บาท

นอกจากนี้ครัวเรือนของเธอยังมีรายได้เสริมจากการเก็บของป่าสัตว์อีกประมาณเดือนละ 100 – 200 บาท ตามแฝกขายปีละประมาณ 5,000 บาท อีกด้วย ดังนั้น เมื่อคำนวณโดยประมาณแล้ว ฟ้าจะมีรายได้หลักของครัวเรือนจากการปลูกพริกและมะเขือในไร่นาเป็นเงิน 8,350 บาทต่อปี และมีรายได้เสริมอีกประมาณปีละ 6,200 – 7,400 บาท รวมรายได้ของครัวเรือนประมาณ 14,550 - 15,750 บาทต่อปี หรือประมาณ 1,200 – 1,300 บาทต่อเดือน

กล่าวโดยสรุปจากประสบการณ์ของฟ้าทำให้เห็นว่า ในยุคปัจจุบันการทำพืชไร่เชิงเดี่ยวในพื้นที่ศึกษานี้ไม่น่าจะเป็นคำตอบสำหรับคนในชุมชนโดยเฉพาะครัวเรือนที่มีฐานะยากจน เนื่องจากต้องต่อสู้กับความไม่แน่นอนของราคาพืชผล ความแปรปรวนของสภาพอากาศ ความเสื่อมโทรมทางนิเวศเกษตร และความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการผลิตระหว่างเกษตรกร (ลูกไร่) กับนายทุน (เจ้าแก่ไร่) ซึ่งผลลัพธ์จากการมีอาชีพนี้ในกรณีของฟ้าก็คือ เป็นหนี้เพิ่มพูนขึ้นทุกปี สถานะความเป็นหนี้สินและความยากจนในท้องถิ่นดังที่กล่าวนี้ นับเป็นเรื่องที่เสี่ยงอย่างยิ่งต่อความ

มั่นคงทางอาหารของครัวเรือน เนื่องจากการปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์หรือฝ้าย เป็นพืชที่ไม่ใช่อาหารของครัวเรือน อาหารหลักและเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางอาหารของครัวเรือนในขณะเดียวกันด้วยนั้นคือข้าว ซึ่งต้องใช้ “เงิน” ซื้อรับประทาน ในขณะที่การทำพืชไร่เชิงเดี่ยวกลับทำให้ครัวเรือนยากจนและมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

แบบแผนในการดิ้นรนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนที่ยากจนชาวกะเหรี่ยงนั้นก็คือ การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่เพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่า ซึ่งหากคิดเฉพาะเจาะจงในมิติเชิงเดี่ยวของสถานะแห่ง “ความมั่นคงทางอาหาร” ตามกรอบความคิดที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล เช่น ขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO.) ที่กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร ต้องประกอบไปด้วย การมีกินมีใช้ การเข้าถึง และความมีเสถียรภาพในอาหาร (FAO. In Revathi, B. 2000: 50) แล้วก็อาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ นั้น สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อยู่เช่นกัน เนื่องจากครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ยากจนบ้านบ้องตี้สามารถเข้าถึงซึ่งอาหารหลักคือข้าวได้อย่างมีเสถียรภาพ การผลิตข้าวในเขตป่าให้ผลผลิตมากพอเพียงสำหรับการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ดีแม้ว่ายุทธศาสตร์การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่จะสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนได้ก็ตาม แต่ในบริบทของยุคปัจจุบันที่มีทั้งกระแสการอนุรักษ์ที่ล้นหลามเข้ามาในระดับโลก และกฎระเบียบต่างๆ ในระดับชาตินั้น ได้ขัดแย้งสวนทางกับยุทธศาสตร์การใช้ภูมิปัญญาเดิมของครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ เห็นได้จากการที่ต้องหลบหนีเจ้าหน้าที่รัฐในขณะที่กำลังเพาะปลูกข้าวไร่อยู่ในป่า ซึ่งตรงจุดนี้นับว่าเป็นเงื่อนไขเฉพาะเจาะจงที่สำคัญ ต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ ดังจะได้กล่าวต่อไป

5.3.3 ยุทธศาสตร์ภูมิปัญญาเดิมกับความขัดแย้งและข้อจำกัดบนบริบทใหม่

ในระบบการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงที่ผ่านมา รัฐได้ใช้มุมมองของคนภายนอกเน้นศาสตร์ทางนิเวศวิทยาธรรมชาติใช้ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (econo - centrist) ทำความเข้าใจธรรมชาติโดยแยกระบบทางสังคมมนุษย์กับระบบธรรมชาติออกจากกันอย่างเด็ดขาด (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543:7) ทำให้กฎระเบียบต่างๆ ที่ออกมาบังคับใช้มีความลึกลับขัดแย้งกับทุกๆ กิจกรรมของมนุษย์อันเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศบนพื้นที่สูงในท้องถิ่นนั้นๆ

ความขัดแย้งสวนทางระหว่างชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่ใช้ภูมิปัญญาเดิมผลิตอาหารหลักคือข้าว เพื่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนของตนเอง กับการเข้ามาบังคับใช้กฎระเบียบของเจ้าหน้าที่รัฐ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นอยู่เป็นเนืองนิจ ดังเห็นได้จากกรณีของคนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่ต้อง “หลบๆ ซ่อนๆ” เข้าไปปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ป่า หรือแม้กระทั่งต้องยอม

“เสี่ยงตาย” เพียงเพื่อให้ได้ข้าวมาบริโภคกันภายในครัวเรือน ดังเช่นในกรณีศึกษาที่ยกมา ครัวเรือนมีสมาชิก 6 คน หัวหน้าครัวเรือนเข้าไปทำข้าวไร่ 4 ไร่ ในเขตป่าเพื่อต้องการข้าวเปลือก 3,000 กิโลกรัมมาหล่อเลี้ยงสมาชิกครัวเรือนให้มีข้าวบริโภคตลอดทั้งปี แต่หัวหน้าครัวเรือนต้องเสี่ยงตายจากการยิงปืนข่มขู่ของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ ซึ่งถ้าคิดในแง่ของการได้ข้าวกับความเสี่ยงที่ต้องแลกกันแล้ว ก็พบว่าหากในระยะเวลา 1 ปี คนกะเหรี่ยง 6 คนบริโภคข้าวเปลือก 3,000 กิโลกรัม คนกะเหรี่ยง 1 คนจึงบริโภคข้าวเปลือกเท่ากับ 500 กิโลกรัม ฉะนั้นความเสี่ยงที่อาจต้องแลกด้วยชีวิตของคนหนึ่งคนจึงเท่ากับข้าวสารที่ไม่ถึง 5 กระสอบ ยุทธศาสตร์ภูมิปัญญาเดิมการเพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่าของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้จึงต้องควบคู่ไปกับ “ความเสี่ยง” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากนี้ในการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่า ยังไม่สามารถที่จะมีรูปแบบการใช้ที่ดินให้เหมือนดังภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษตนเองได้โดยสมบูรณ์ที่มีการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียนเป็นเวลาประมาณ 7 – 10 ปี (Kunstadter; 1978, จันทบูรณ์ สุทธิ; 2528, จันทรเพ็ญ ชูติมา เทวินทร์; 2541, และ วราลักษณ์ อธิพิล โอบาร; 2541) หากแต่การเลียนแบบภูมิปัญญาเดิมปลูกข้าวไร่ในเขตป่าของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ในปัจจุบัน จำต้องปลูกอยู่ในไร่ซากที่เดิมซ้ำต่อกันไปทุกๆ ปีโดยไม่มีการหมุนเวียน เนื่องจากถูกเจ้าหน้าที่รัฐ “ห้ามอย่างเด็ดขาด” ไม่ให้เคลื่อนย้ายที่ทำการเพาะปลูกตัดฟันป่าเพิ่มเติมเพื่อการหมุนเวียนการใช้ที่ดินอีก

จะเห็นได้ว่า แม้ยุทธศาสตร์การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ จะสามารถเรียกได้ว่าเป็นแบบแผนของการสร้างความมั่นคงทางอาหารสำหรับครัวเรือนที่ยากจนได้ก็ตาม แต่เป็นไปได้ในขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น กล่าวคือในสถานการณ์ความเป็นจริงชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ยังคงต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่อการได้มาซึ่งการผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ขณะเดียวกันการเพาะปลูกข้าวไร่ซ้ำอยู่ในที่เดิมโดยไม่มีการเคลื่อนย้ายที่เพาะปลูกนั้น ก็ไม่เป็นผลดีต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน ธาตุอาหารในดินมีแนวโน้มที่จะจะถูกใช้ไปเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นเสื่อมโทรม ฉะนั้นในขณะปัจจุบันแม้เป็นความจริงที่ว่า ครัวเรือนที่ยากจนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ยังคงมี “เสถียรภาพ” ในอาหารหลักคือข้าวที่มีเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปีการผลิต แต่ในระยะยาวแล้วกลับไม่พบถึง “ความยั่งยืน” ในเรื่อง ข้าว อาหารหลักสำหรับครัวเรือนให้พอมีพอบริโภคโดยปราศจากความเสี่ยงอันเป็น ความมั่นคงทางอาหาร และ ความมั่นคงของมนุษย์ ได้อย่างสมบูรณ์

บทที่ 6

สรุป อภิปราย และ
ข้อเสนอแนะในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ตั้งอยู่บนข้อถกเถียงเบื้องต้น ในเรื่องของการพัฒนากระแสหลักกับผลกระทบต่อชุมชนชายขอบของสังคม ซึ่งในการศึกษานี้ได้กำหนดขอบเขต (scope) ไปที่ผลกระทบของการพัฒนาทางเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ที่มุ่งเพื่อการค้าพึ่งพิงระบบตลาด ระบบปัจจัยภายนอกมากกว่าการพึ่งพิงตนเอง จนทำให้ชุมชนชายขอบของสังคมในที่นี้คือชุมชนชาวกะเหรี่ยงต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตและโครงสร้างการผลิต จากที่เคยมีระบบการผลิตแบบพออยู่พอกินปลูกข้าวไร่หมุนเวียนในเขตป่า ไปเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้าปลูกพืชไร่เงินสดที่พึ่งพิงตนเองไม่ได้ ต้องตกอยู่ในสถานะความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการผลิตเป็นลูกไร่ของเจ้าเก่าไร่ ขณะที่ผลผลิตของตนเองตกต่ำเนื่องจากความเสื่อมโทรมทางนิเวศเกษตรที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมาหลายปีจนทำให้เกิดภาวะความยากจนและหนี้สินในครัวเรือน และขณะเดียวกันได้ถูกรุกคืบของกระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) จากการสร้างเส้นทางคมนาคมสายเศรษฐกิจไปสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ประเด็นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้มุ่งไปที่เรื่องของความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจนดังกล่าว ซึ่งปีนกลุ่มที่เสี่ยงต่อการเกิดสถานะความไม่มั่นคงทางอาหารมากที่สุด เนื่องจากการอำนาจในการซื้อมีน้อยขณะเดียวกันพืชที่ปลูกไม่ใช่พืชอาหารเหมือนเช่นเคย โจทย์ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ตั้งคำถามไว้ว่า ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงร่วมสมัยที่ยากจนจะมีแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไร บนบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในการศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาในเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ โดยมีขั้นตอนการศึกษา คือ เริ่มจากการศึกษาในเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน เพื่อคุณภาพรวมของชุมชนที่ศึกษาและกำหนดกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นได้ทำแบบสำรวจบันทึกการบริโภคอาหารของครัวเรือนเพื่อศึกษาถึงรูปแบบและทิศทางในการบริโภคอาหารของครัวเรือน สำหรับการศึกษาในเชิงคุณภาพได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วม เพื่อค้นหาแบบแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงร่วมสมัยที่ยากจน ซึ่งผลการศึกษารูปได้ดังนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

6.1.1 ผลสรุปจากข้อมูลในเชิงปริมาณ

ในหัวข้อข้อย่อยนี้จะเป็นการสรุปผลการศึกษาจากข้อมูลในเชิงปริมาณที่ได้มาจากการทำแบบบันทึกของครัวเรือนทั้งที่เป็นแบบบันทึกการบริโภคอาหารและแบบบันทึกค่าใช้จ่ายในครัวเรือน จากการศึกษาใน 11 ครัวเรือนตัวอย่างตลอดระยะเวลา 1 สัปดาห์ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 พบว่าแหล่งที่มาของอาหารในส่วนที่เรียกว่า “กับข้าว” นั้น มาจากการซื้อหาจากตลาดนัดหรือร้านค้าโดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66 ของแหล่งที่มาของอาหารทั้งหมด) รองลงมาเป็นการทำเพาะปลูกหรือเลี้ยงไว้เอง (ร้อยละ 26) และ เก็บหามาจากแหล่งธรรมชาติ (ร้อยละ 7) ตามลำดับ สำหรับแหล่งที่มาของอาหารในส่วนที่เป็น “ข้าว” พบว่าโดยทั้งหมด (ร้อยละ 100) ของครัวเรือนตัวอย่างชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีที่มีฐานะยากจนกระทำการผลิตข้าวไว้เพื่อบริโภคเองภายในครัวเรือน หากแต่ขณะช่วงเวลาที่ทำการสำรวจ (กุมภาพันธ์ 2545) ปรากฏว่ามี 3 ใน 11 ของครัวเรือนตัวอย่างที่ข้าวจากการทำการผลิตเองได้หมดลงไม่เพียงพอต่อการบริโภคให้ครบตลอดทั้งปี

ข้อมูลในเชิงปริมาณจากการทำแบบบันทึกภายในครัวเรือนในเรื่องแหล่งที่มาของอาหารข้างต้นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะที่ยังคงมีการพึ่งพิงฐานทรัพยากรในท้องถิ่นของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีได้อย่างดี เนื่องจากถึงแม้ว่าชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีจะได้ถูกการรวมพวงและการรุกเข้ามาของความเป็นเมืองโดยเส้นทางคมนาคม ทำให้วิถีชีวิตประจำวันของชุมชนต้องเปลี่ยนเป็นแบบคนพื้นราบที่มีการบริโภคนิยมอย่างค่อนข้างสูง มีวิธีการได้มาซึ่งอาหารจากแหล่งที่ต้องซื้อหาเสียเป็นส่วนใหญ่แล้วก็ตาม แต่ก็ยังพบว่าสมาชิกในครัวเรือนมีการหาอาหารโดยวิธีการเก็บหาตามแหล่งธรรมชาติและเลี้ยงหรือเพาะปลูกไว้เองอยู่ไม่น้อย การกระทำเพื่อการได้มาซึ่งอาหารทั้งสองวิธีการที่กล่าวมานี้ เป็นปรากฏการณ์ที่สื่อออกมาอย่างชัดเจนเรื่องของการพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นในระดับครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจน ซึ่งในแง่มุมนี้เป็นผลเชิงบวกในมิติทางเศรษฐกิจของครัวเรือนด้วยนั่นก็คือ เป็นการลดค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารให้กับครัวเรือนลงได้เป็นอย่างมาก (รายละเอียดในตารางที่ 5-4 และ 5-5)

ข้อมูลในเชิงปริมาณบ่งบอกได้เพิ่มเติม ในเรื่องของระบบอาหารของคนชายขอบที่อาศัยใกล้ชิดอยู่กับฐานทรัพยากรป่า เปรียบเช่นครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ยากจนบ้านบ้องดีในยุคปัจจุบัน ซึ่งพบว่าชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีมีอาหารหลักในชีวิตประจำวันคือ ข้าว อันเหมือนกับอาหารหลักของคนที่ย้ายมาอยู่บนพื้นราบ หรือคนโดยทั่วไปทางภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ (Hank, 2527: 4 – 6) อย่างไรก็ตามสำหรับกลุ่มคนที่ถูกผลักให้อยู่ตรงชายขอบของสังคมดังเช่นชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องดีนั้น ข้าวยังมีความสำคัญมากไปกว่าคำว่า “อาหารหลัก” ของครัวเรือน ทั้งนี้เป็นเพราะจากการทำแบบบันทึกใน

ครัวเรือนกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจน 11 ครัวเรือนตัวอย่างในเรื่องของค่าใช้จ่ายทางด้านอาหาร พบได้ชัดเจนว่า แต่ละวันที่สมาชิกในครัวเรือนกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้บริโภคอาหารนั้นมีนัยถึงข้าวและกับข้าว นั่น สัดส่วนค่าอาหารระหว่าง ค่ากับข้าว และ ค่าข้าว มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือครัวเรือนตัวอย่างที่มีข้าวเพียงพอรับประทานตลอดทั้งปีนั้น หากไม่คิดคำนวณถึงต้นทุนเศรษฐกิจทางด้านแรงงานในครัวเรือนและค่าแลกเปลี่ยนกับไร่ที่ต้องให้แก่โรงสีข้าวแล้ว พบว่าจะไม่มีค่าใช้จ่ายในเรื่องของข้าวเลย คงจะมีก็แต่ค่าใช้จ่ายในเรื่องของค่ากับข้าวเท่านั้น ขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างที่มีข้าวไม่พอกับการบริโภคในรอบปี จำเป็นจะต้องจ่ายค่าอาหารในส่วนที่เป็นค่าข้าว ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงถึงมากกว่าครึ่งหนึ่งของค่าอาหารทั้งหมด (รายละเอียดในตารางที่ 5-4 และ 5-5) การเพาะปลูกข้าวได้เองของครัวเรือนที่ยากจนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ จึงเท่ากับเป็นการสร้างฐานอาหารที่สำคัญให้กับครัวเรือน ทำให้ลดรายจ่ายทางด้านอาหารและรวมถึงรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนได้ลงไปได้เป็นจำนวนมากเกือบถึง 3 ใน 4 ของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนที่มีฐานะยากจน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยตลอดทั้งปีไม่เกิน 20,000 บาท เลหะเตี๋ย (รายละเอียดในหัวข้อ 5.1.5)

จากที่กล่าวมาบนพื้นฐานของข้อมูลในเชิงปริมาณทั้งหมด จะเห็นได้ว่า “ข้าว” นับเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางอาหารของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่มีฐานะยาก เพราะสามารถเป็นจุดการจัดในระบบอาหารทั้งหมดให้เกิดซึ่งความมั่นคงหรือไม่มั่นคงทางอาหารได้ แบบแผนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ก็คือแบบแผนพฤติกรรมในการผลิตข้าวเพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปีนั่นเอง ซึ่งผลสรุปที่ได้จากข้อมูลในเชิงปริมาณตรงจุดนี้จะได้นำไปสู่ประเด็นการวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพดังจะได้กล่าวในข้อสรุปต่อไป

6.1.2 ผลสรุปจากข้อมูลในเชิงคุณภาพ

การศึกษาในเชิงคุณภาพเป็นการตอบโจทย์ประเด็นการวิจัยหลักในเรื่องที่ว่า หลังจากเมื่อชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ได้ถูกรวมพวกให้เป็นคนพื้นราบ และถูกรุกรุกคืบเข้ามาของกระบวนการกลายเป็นเมืองตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเส้นทางเศรษฐกิจ และทำการผลิตการเกษตรในกระแสหลักปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยว แต่ก็ต้องตกเป็นลูกหนี้ของเจ้าแก่ไร่ ในขณะที่ฐานทรัพยากรทางเกษตรในกระแสหลักกลับเสื่อมโทรมลงทุกขณะนั้น ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้จะมีแบบแผนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีนัยถึงข้าว (จากผลสรุปของข้อมูลในเชิงปริมาณ) ได้อย่างไร

จากข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วมพบว่า แบบแผนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่มีฐานะยากจนนั้นก็คือ การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่ด้วยการเพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่า การกระทำเช่นนี้หากมองเพียงแต่มิติเชิงเดี่ยวของบริษัทแห่ง “ความมั่นคงทางอาหาร” แล้วพบว่า

สามารถสร้างหลักประกันทางด้านอาหารได้จริง เนื่องจากสามารถเข้าถึงและมีเสถียรภาพ (FAO. In Revathi, B. 2000: 50) ในยุคยุทธศาสตร์ทางอาหารคือข้าวได้ จากกรณีศึกษาพบได้ชัดเจนว่าการเข้าไปทำการเพาะปลูกข้าวในเขตป่า สามารถนำผลผลิตข้าวกลับมาสู่ครัวเรือนได้สูงมากจนพอเพียงที่จะหล่อเลี้ยงสมาชิกให้รับประทานกันได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามยุทธศาสตร์การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ด้วยการเพาะปลูกข้าวในเขตป่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนนั้น กลับเป็นวิธีที่สวนทางหลักกับบริบทใหม่ที่ได้เปลี่ยนไป นั่นคือเรื่องของกฎระเบียบข้อบังคับในเรื่องของการจัดการบนพื้นที่สูงจากภาครัฐซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย ในกรณีของหมู่บ้านบ้องตี้ได้ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย (ดูภาคผนวก ก) การเข้าไปทำการเพาะปลูกข้าวไว้ในเขตป่าของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ จึงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายของรัฐ ชาวบ้านต้องเสี่ยงต่อการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ และยิ่งไปกว่านั้นยังอาจต้องเสี่ยงต่อชีวิตของตนเอง จากการใช้อาวุธปืนยิงข่มขู่ของเจ้าหน้าที่ที่ออกตรวจพื้นที่ป่าอยู่อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันการทำการเพาะปลูกข้าวไว้ในเขตป่า ณ ยุคปัจจุบันนั้นก็ไม่สามารถหมุนเวียนเหมือนดังการใช้ภูมิปัญญาเดิมของบรรพบุรุษได้อีกต่อไป ความอุดมสมบูรณ์ของดินและสภาพนิเวศทางการเกษตรโดยรวมจึงมีแนวโน้มที่ค่อยๆ เสื่อมโทรมลงทุกขณะ ยุทธศาสตร์การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่ยากจนนั้น จึงเป็นแบบแผนการกระทำที่สามารถสร้าง “ความมีเสถียรภาพ” ทางอาหารได้ แต่ก็เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ในขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น หากทว่าในระยะยาวโดยคำนึงถึง “ความยั่งยืน” เป็นสำคัญแล้ว ยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารด้วยการนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ใหม่ โดยไม่มีการเรียนรู้ปรับปรุงให้มีความเหมาะสมกับบริบทใหม่ที่เกิดขึ้นไปแล้วนี้ จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่ยังไม่ใช่คำตอบโดยเที่ยงแท้ในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

6.2 อภิปรายการศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชนชายขอบ

จากผลการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น เห็นได้ชัดเจนว่าการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ที่มีฐานะยากจนก็คือ การผลิตข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนตลอดทั้งปี โดยมีแบบแผนของการผลิตข้าวให้พอเพียงได้แก่การนำภูมิปัญญาเดิมของบรรพบุรุษตนเองกลับมาใช้ใหม่ ปลูกข้าวไว้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งในระยะยาวแล้วก็มีแนวโน้มที่เด่นชัดว่าไม่เหมาะสมกับบริบทใหม่ที่ได้เปลี่ยนไปแล้วอย่างสิ้นเชิง

ปรากฏการณ์ข้างต้นนับเป็นภาพสะท้อนที่ดี ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ ในสังคมไทย กล่าวคือ เมื่อมีกล่าวถึงเรื่องของ “ความมั่นคงทางอาหาร” แล้ว การให้ความหมายโดยทั่วไปมักหมายถึงเรื่อง “ความปลอดภัยในการบริโภคอาหาร” “ความปลอดภัยทางด้านอาหาร” หรือ สถานะการประเมินสารอาหารภายในชุมชนว่าได้รับอย่างครบถ้วนหรือไม่ อย่างไร” เป็นสำคัญ ในความหมายทางสากลได้กล่าวถึงเรื่องความมั่นคงทางอาหารไว้เช่นกันว่า ต้องมีองค์ประกอบขึ้นมา จากองค์ 3 ประการคือ 1) การมีใช้ 2) การเข้าถึง และ 3) ความเสถียรภาพทางด้านอาหาร (FAO. In Revathi, B. 2000: 50) ที่โดยนัยแล้วการให้ความหมายในระดับสากลนี้ก็มีความหมายไปในทางแห่ง ความพอเพียงในอาหารเช่นกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นความหมายที่ถูกนิยามไว้กับคนชั้นกลางในเมืองเป็นหลัก

อย่างไรก็ดีหากกล่าวถึงคนชายขอบในชนบทของสังคมไทย กลับพบความเป็นจริงจากฐาน รากว่าการนิยามความหมายแห่ง “ความมั่นคงทางอาหาร” ที่กล่าวข้างต้นนั้นยังไม่ถูกต้องครบถ้วน ทั้งหมด เพราะจากการศึกษาในครั้งนี้ที่มีกลุ่มประชากรการศึกษาอยู่กับคนชายขอบของสังคมอันได้ แก่ คราวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่มีฐานะยากจนบ้านบ้องตี้ อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี นั้น พบว่าการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชายขอบแห่งนี้ได้แก่ การนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ผลิตข้าวไร่ใน เขตป่าให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี ซึ่งตรงจุดนี้ถือเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารของ ชุมชนชนบทชายขอบในสังคมไทย ที่แตกต่างและก้าวข้ามพรมแดนแห่งนิยามหรือองค์ประกอบ ทางสากลที่จำกัดอยู่ในเรื่องของ “การเข้าถึงอาหาร” (access to food) หากแต่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบคราวเรือนกะเหรี่ยงที่ศึกษานี้ได้มีนัยสำคัญที่โยงใยไปถึงเรื่องของ “การ เข้าถึงฐานทรัพยากรในท้องถิ่น” (access to resources) ด้วย อย่างไรก็ตามจากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยการนำภูมิปัญญาเดิมกลับมาใช้ของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้ นี้ ได้เกิดความถกเถียงสวนทางกับบริบทใหม่ที่เกิดขึ้นมาภายหลัง แต่นั่นก็เป็นเพราะผลกระทบที่มา จากการวางนโยบายในการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างไม่รอบด้าน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนมาตั้งแต่ แรกเริ่ม รัฐได้ใช้มุมมองของคนภายนอกมีฐานคิดทางนิเวศวิทยาธรรมชาติเป็นศูนย์กลางเข้ามาจัด การกับระบบนิเวศบนพื้นที่สูง โดยมีได้คำนึงถึงระบบสังคมมนุษย์ที่ในความเป็นจริงแล้วพบว่า

* โปรดดูงานวิจัยทางด้านนี้ เช่น

Household Food Security and Nutrition The Case Study of Farmer and Wage – Earners in Kan Nang Ruay Village, Ubon Ratchathani Province; Aryastami, Ni Ketut., 1991.

Study of Food Security in Jantanoan Village, Ubon Ratchathani Province; Sari, Rani Mila., 1993. และ

Food Security of Seasonal Migrant, Commuting and Non – Moving Household of School Children in a High Migrant Village in Northeast Thailand; Rosalie, Daniella G., 1993. เป็นต้น

สังคมที่อาศัยอยู่ใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรมาอย่างยาวนานเช่นสังคมคนกะเหรี่ยงนี้ มีการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมในเชิงสถาบันภายในสังคมของตนเองมาแล้ว เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ กฎระเบียบ และวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดต่อกันมาภายในชุมชน (กุลวดี บุญภินันท์, 2540: 21)

6.3 ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ยากจนบ้านบ้องตี้สามารถสร้างแบบแผนในความมั่นคงทางอาหารให้กับสมาชิกในครัวเรือนได้ โดยการใช้ภูมิปัญญาเดิมทำการเพาะปลูกข้าวไร่ในเขตป่า ซึ่งให้ผลผลิตมากจนพอเพียงแก่การบริโภคภายในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามก็ตีพบว่าแบบแผนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารนี้ไม่สอดคล้องกับบริบทใหม่ที่เปลี่ยนไป เช่น กฎระเบียบทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรบนพื้นที่สูง การรุกคืบเข้ามาของกระบวนการกลายเป็นเมืองและความทันสมัย ดังนั้นข้อเสนอแนะเพื่อเป็นทางเลือกจากการวิจัยในครั้งนี้ก็คือ

6.2.1 ข้อเสนอแนะในทางนโยบาย

จากการศึกษาจะเห็นว่า ความยากจนอันเป็นต้นเหตุของความไม่มั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนนั้นเกิดขึ้นจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง และการเรียนรู้ได้ไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกล่าวคือ เมื่อก่อนชุมชนเคยอยู่เคยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นในลักษณะของทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (collective property) และมีการจัดการในเชิงสถาบันกับทรัพย์สินส่วนรวมที่กล่าวนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินบนทรัพย์สินส่วนรวมในอดีตที่ผ่านมาคือการทำไร่หมุนเวียนผลิตข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่ในปัจจุบันสิทธิบนที่ดินได้เปลี่ยนไปกรรมสิทธิ์แบบส่วนรวมไม่ถูกยอมรับจากทางการ กรรมสิทธิ์ในรูปแบบใหม่ที่เป็นทางการคือกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือการจับจองสิทธิในลักษณะของปัจเจก การใช้ที่ดินถูกส่งเสริมให้มีการปลูกพืชไร่เพื่อส่งออก โดยไม่มองถึงบริบทและความเหมาะสมในท้องถิ่นทั้งที่เป็นคนและฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการส่งเสริมที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการเร่งใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรแบบใหม่เข้าจัดการกับสิ่งที่ป็นอุปสรรคในสภาพทางนิเวศเกษตร ผลที่ออกมาก็คือไม่สามารถทำให้ระบบนิเวศทางการเกษตรดีขึ้น ขณะเดียวกันชุมชนก็ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ได้เท่าทันกับสิ่งที่ภาครัฐได้ส่งเสริม แต่กลับทำให้เพิ่มความเสี่ยงในเรื่องของการมีข้าวพอกินตลอดทั้งปี ในที่สุดก็เกิดภาวะวิกฤตทั้งทางธรรมชาติและวิถีชีวิต ในบางพื้นที่มีการย้ายชุมชนบนพื้นที่สูงลงมาอยู่บนพื้นราบเพื่อเหตุผลในการอนุรักษ์นิเวศบนที่สูง การทำเช่นนี้จำเป็นต้องระมัดระวังให้มากเป็นพิเศษ เพราะ

เมื่อบังคับให้คนลงมาและนำเข้าสู่ระบบการพัฒนาแล้ว การทำการเกษตรในกระแสหลักก็ไม่ใช่ว่าหลักประกันที่ดีสำหรับชุมชนในเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจรายได้ของครัวเรือน ดังเช่นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษาพื้นที่นี้ ซึ่งเมื่อหากเกิดปัญหาเรื่องหนี้สินและความเสื่อมโทรมทางระบบนิเวศเกษตรขึ้นมาแล้ว ก็จะทวีความรุนแรงหนักขึ้นกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่บ้านบึงดีแห่งนี้เสียอีก เพราะนอกจากจะต้องเสี่ยงกับภาวะหนี้สินจากการทำการเกษตรในกระแสหลักแล้ว ยังต้องเสี่ยงมากขึ้นไปอีกในเรื่องของความมั่นคงปลอดภัยทางอาหาร ที่เรียกได้ว่าไม่มีฐานทรัพยากรใดๆ สามารถเข้ามารองรับได้อีกเลย

ดังนั้นนโยบายการพัฒนาชุมชนชนบทที่ควรจะเป็นก็คือต้องเชื่อในศักยภาพของคนในท้องถิ่นว่าสามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้ การกระทำการพัฒนาใดๆ ต้องให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีส่วนร่วมตัดสินใจตั้งแต่เริ่ม เช่นการปรับตัวในการปรับปรุงนำภูมิปัญญามาใช้อย่างเหมาะสม เพราะ “คนใน” เท่านั้นที่รู้เรื่องของตนเองดีที่สุด ซึ่งจะทำให้เกิดความสมดุลในบริบทต่างๆ ได้ในท้ายที่สุด

6.2.2 ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

นอกจากข้อเสนอในทางนโยบายที่ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมและกำหนดทิศทางเดินของตนเองแล้ว ในแง่ของการพัฒนาจะเห็นว่า ที่จริงแล้วมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีมาโดยตลอดเห็นได้จากการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ในท้องถิ่นด้วยตัวยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีชนิดต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำได้ ลักษณะเช่นนี้จึงน่าจะเรียกได้ว่า “เกิดทางตันทางเทคโนโลยี” กล่าวคือไม่ใช่ว่าไม่มีเทคโนโลยีหากแต่เทคโนโลยีที่ใช้นั้นไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงทางนิเวศ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากสำหรับท้องถิ่นนี้ อย่างไรก็ตามการนำเทคโนโลยีลงไปสู่ชุมชนโดยที่ชุมชนยังไม่พร้อมนั้นเป็นเรื่องอันตรายมาก สิ่งจำเป็นประการแรกสุดสำหรับการพัฒนาในพื้นที่นี้ก็คือ ต้องเปลี่ยนวิธีคิดของคนให้มีคุณภาพใหม่ทั้งหมดเสียก่อน เช่นการพาไปดูงานในพื้นที่ที่ประสบปัญหาเดียวกันนี้แต่สามารถแก้ปัญหาด้วยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยเกษตรกรทางเลือก เกษตรแบบพอเพียงสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรือการสร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในให้เกิดขึ้นด้วยการสร้าง “ผู้นำ” หรือ “แกนนำการเปลี่ยนแปลง” เพื่อเป็นหน่ออ่อนคอยเคลื่อนไหวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนขึ้นในชุมชน

6.2.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ผลการศึกษาทางวิธีเชิงคุณภาพพบว่าแบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงที่ยากจนนั้นก็คือ การเข้าไปทำข้าวไร่ในเขตป่าเพราะได้ผลผลิตมาก จากครัวเรือนกรณีศึกษาพบว่าสามารถผลิตข้าวเปลือกได้ถึงประมาณ 3,000 กิโลกรัม ในพื้นที่เพียง 4 ไร่ หรือเฉลี่ยไร่ละ 750 กิโลกรัมข้าวเปลือก อย่างไรก็ตามก็ต้องคอยหลบซ่อนและเสี่ยงภัยกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องมีการศึกษาวิจัยทางเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม ปลูกข้าวไร่ใน “ที่ใด” (ที่จับจองทำการเกษตรแล้ว แต่ปัจจุบันสภาพของดินและนิเวศการเกษตรได้เสื่อมโทรมลง) ให้สามารถปลูกข้าวไร่ได้และมีผลผลิตประมาณ 750 กิโลกรัมข้าวเปลือก โดยใช้ระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เช่น เกษตรอินทรีย์ ผสมผสานกับจุดเด่นที่ดีของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเน้นที่เรื่องของการไม่เพิ่มต้นทุนการผลิตให้กับครัวเรือน ซึ่งหากทำได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นอย่างมาก ไม่เฉพาะแต่ที่หมู่บ้านแห่งนี้แต่ยังมีขจรไปถึงชุมชนชายขอบอีกหลากหลายชุมชนบนพื้นที่สูง ที่ยังจำเป็นต้องพึ่งพิงฐานทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อความอยู่รอด และขณะเดียวกันการมีทางออกที่ดีก็จะเป็นการลดความความขัดแย้งลงระหว่างชุมชนชายขอบ กับบริบทภายนอกอันได้แก่กฎระเบียบเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่สูงของภาครัฐ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กุลวดี บุญภินันท์ (2540). การจัดการทรัพยากรส่วนรวม: กลไกในการรักษาของชาวกะเหรี่ยงบ้าน
สะเนพ่อง. วารสารนิเวศวิทยา, 3 (24), 21-23.

เกษม จันทรแก้ว ประชุม สันตติการ และนิพนธ์ ตั้งธรรม.(2517). ผลจากการทำไร่เลื่อนลอยต่อการ
เปลี่ยนแปลงสมบัติทางฟิสิกส์บางประการของดินป่าดิบเขา. การวิจัยลุ่มน้ำที่ห้วยคอกม้า
เล่มที่ 1. พระนคร: ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ขจัดภัย บุญพัฒน์. (2518). ชนกลุ่มน้อยในไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา.

ขจัดภัย บุญพัฒน์.(2526). ชาวเขา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ.

จันทบูรณ์ สุทธิ. (2528)ระบบการปลูกพืชบนที่สูง. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา, 8 (2), 42 - 48.

จันทรเพ็ญ ชุตินาเทวินทร์.(2541). ผลกระทบจากการปลูกข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงต่อการชะล้างพัง
ทลายของดิน กรณีศึกษา: บ้านมะริดป่าแก่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยา
นิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

เฉลิมศักดิ์ ชัดติยะ. (2541). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต
ด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
ศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (ม.ป.ป.). นิเวศวิทยาวัฒนธรรม.

ชูพนิจ เกษมณี.(2527). รักสามเ้าของชาวเขา ผืนและพืชส่งเสริม: นโยบายที่ควรทบทวน. ข่าวสาร
สถาบันวิจัยชาวเขา, 8 (3), 21 - 22 และ 42 - 45.

ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์.(2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ. ใน อำนาจ การอุจน์ พันธุ์, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า135 – 137). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

คารุพัสต์ สำราญวงษ์.(2529). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเทือง นรินทรากุล ณ อยุธยา. (2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรที่ดินภาคเหนือ. ใน อำนาจ การอุจน์ พันธุ์, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 87). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. (1999). เกษตรกรรม ประวัติศาสตร์คริสตจักรภาคที่ 16. ฝ่ายประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย. เชียงใหม่.

ประเสริฐ ตรีการสุกร.(2540). การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิทยาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ((2534). องค์ความรู้ในวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์. (2540). เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพฯ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ:

พ่อเลป่า. (2536). คนป่ากะญอ. (กัลยา – วีระศักดิ์ ขอดระบำ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ:ปัจจุบัน.

พัฒนบุรี ชันธกาญจน์. (2532). การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากเพื่อบริโภคไปสู่การขายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวมุข: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านภูคำ ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เพ็ญศิริ จิระเศชากุล สุรวุฒิ ปัด ไชยสง พนารักษ์ ปรีดากรณ์ และพรใจ ลีทองอิน.(2543). ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานของเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งชุมชน: จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก วันที่ 28 – 29 กุมภาพันธ์ 2543.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยศ สันตสมบัติ.(ม.ป.ป.). มนุษย์กับวัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:

_____. (2539). ท่าเถื่อน. กรุงเทพฯ : คบไฟ.

ลูเซียน เอ็ม แสงส์. (2527). ข้าวกับมนุษย์: นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. (นฤจร อิทธิจิระจรัส, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันซ์ พฤษะศรี.(2525). เรื่องของชนกลุ่มใหญ่กับชนกลุ่มน้อย:การผสมผสานกับการกลืนชาติ. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา, 6 (3) .47

_____. (2534). ชาวเขา:ข้อสนเทศ. กรุงเทพฯ: กรมประชาสงเคราะห์.

วันซ์ พฤษะศรี และคนอื่นๆ.(2528).อาหารชาวเขา. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา, 9 (1), 29.

วรลักษณ์ อิทธิพล โอพาร. (2541). ไร่หมุนเวียน: มารดาแห่งพรรณพืช. เชียงใหม่: โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน.

สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2536). เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย. กรุงเทพฯ.

สุริยา รัตนกุล, คุณหญิง และลักขณา คาวรัตน์หงษ์. (2531). อาหารแสลงโรคและบริโภคนิสัยของชาวกะเหรี่ยง.

หนึ่งฤทัย หงษ์พงษ์, (2544). บทบาทของผู้นำศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลามที่มีผลต่อการจัดระเบียบทางสังคม กรณีศึกษา บ้านบ้องตี้ ตำบลบ้องตี้ อำเภอยะโฮรี จังหวัดกาญจนบุรี. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมจังหวัดกาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). สถานภาพการวิจัย ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: บทสังเคราะห์ผลของการศึกษา. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย (หน้า 6 – 9). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โอภาส ปัญญา และคณะ. (2543). ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ภาคตะวันตก. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 291 – 292 และ 301). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาษาอังกฤษ

Aryastami, Ni Ketut. (1991). Household Food Security and Nutrition The Case Study of Farmer and Wage – Earners in Kan Nang Ruay Village, Ubon Ratchathani Province.

Chaiwat, K. (1991). Food Consumption and Food Security of Rural Households in Thailand. Bangkok: Kasetsart University.

Khumaidi, M. (1987). Household Food Security Pattern of Rice Growing Community in Sri Tiram Java Village TanJung Karang Kuala Selangor Malaysia. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.

Kulvadee Boonpinon. (1997). Institutional Arrangement in Communal Resource Management: A

Case Study of Karen Village in a Protected Area, M.Sc. Thesis in Technology of Environment Management, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University.

Kunstadter,P.(1978).Problem of Shifting Cultivation and Economic Development in Northern Thailand. In Kunstadter,P.,Chapman, E.C.,& Sabhasri, S (Eds.), Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand (9 – 10. Hawaii: The University Press of Hawaii.

Kunstadter,P.(1978).Subsistence Agricultural Economics of Lua' and Karen Hill Farmers, Mae sariang District, Northwestern Thailand In Kunstadter,P., Chapman,E.C.,&Sabhasri, S(Eds.),Farmer in the Forest:Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand (74 – 133). Hawaii: The University Press of Hawaii.

Revathi, B.(2000).Rural Women and Food Security:Regional Prospects. In Asian Productivity Organization (Ed.), Food Security in Asia and The Pacific. (50). Tokyo.

Rosalie, Daniella G. (1993) Food Security of Seasonal Migrant, Commuting and Non – Moving Household of School Children in a High Migrant Village in Northeast Thailand.

Roumassat,J. (1982). Rural Food Security.In Chisholm, H.A., & Tyers, R (Eds.), Food Security: Theory, Policy, and Perspectives from Asia and the Pacific Rim. (129). Lexington:D.C. Heath and Company.

Sanga, S. (1978). Effect of Forest Fallow Cultivation on Forest Production and Soil. In Kunstadter, P., Chapman, E.C., & Sabhasri, S (Eds.), Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand (167 – 173). Hawaii: The University Press of Hawaii.

Sari, Rani Mila. (1993) Study of Food Security in Jantanoan Village, Ubon Ratchathani Province.

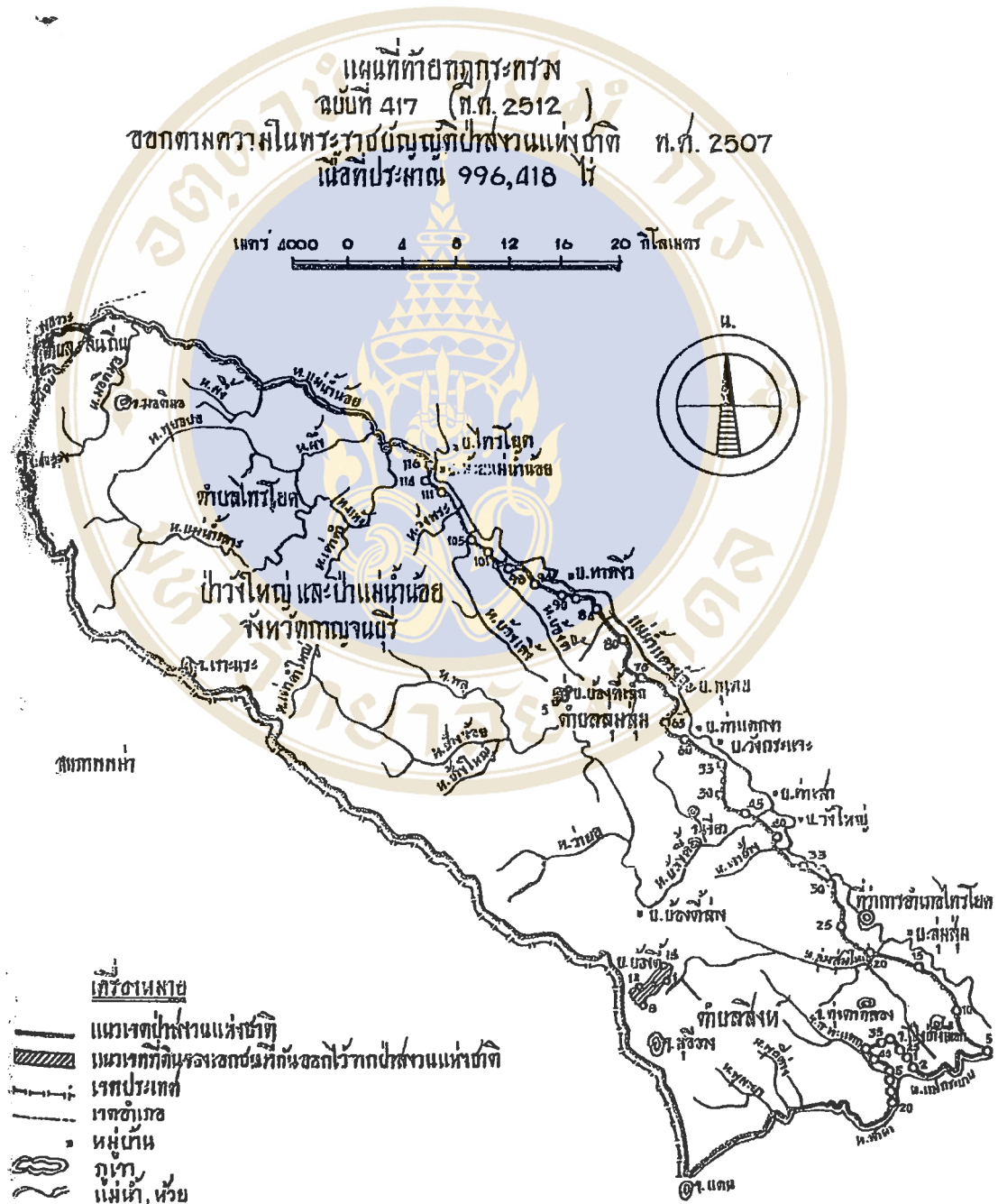
South Centre.(1997). Universal Food Security Issue For The South. Geneva: Atar.

Yoshimatsu, K. (1989). The Karen World: The Cosmological and Ritual Belife System of the Sgaw Karen in Northwestern Chiang Mai Province. Bangkok: National Research Council of Thailand.

ภาคผนวก ก

แผนที่ท้ายกฎกระทรวง ฉบับ 417 (พ.ศ. 2512)

ภาคผนวก ข
อาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง

ตาราง การประกอบอาหารของครัวเรือนใน 1 สัปดาห์

มื้ออาหาร	จำนวนมื้อ
<u>มื้อเช้า</u>	77
ทำ	77
ไม่ทำ	0
<u>มื้อกลางวัน</u>	77
ทำ	59
ไม่ทำ	18
<u>มื้อเย็น</u>	77
ทำ	0
ไม่ทำ	77

• **ประเภทอาหารในชีวิตประจำวันของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้**

1. ประเภทน้ำพริก น้ำพริกกะปิ น้ำพริกตาแดง น้ำพริกเผา น้ำพริกมะม่วง
2. ประเภทผักจิ้ม กระถิน ขนุน ชะอม ดอกแค ดอกดิน ตำลึง แตงกวา ถั่วฝักยาว ผักกาดขาว ผักกุ่มดอง ผักกูด ผักบุ้ง ผักหนาม มะเขือ มะม่วง มะระ มะรุม มะละกอ ขอดใบมะตูม ขอดฟักทอง ขอดฟักข้าว ขอดมะตูม ลูกชะเนียง ส้มซ่า หน่อไม้ดอง หน่อไม้ดัมใบย่านาง หขวกกล้วย หัวปลี
3. ประเภทแกง แกงเผ็ดกระต่าย แกงเผ็ดแก้ง แกงเผ็ดไก่ แกงเผ็ดป่า แกงเผ็ดพม่า แกงขี้เหล็ก ค่าง แกงขี้เหล็กขี้วัว แกงขี้เหล็ก แกงโคร่งไก่ แกงจืดปลา แกงจืดลูกชิ้นหมู แกงเผ็ดตุ๋น แกงบอน แกงใบขอปลาช่อน แกงปลาช่อน แกงปลาดุก แกงปลาทูสด แกงปลานิลใส่ขมิ้น แกงปลาร้า แกงปลาสาวย แกงป่าเนื้อหมู แกงเผ็ดกระต่ายไก่ แกงเผ็ดเนื้อวัว แกงเผ็ดปลา แกงเผ็ดปลาทู แกงเผ็ดเลียงผา แกงเผ็ดหมู แกงพริกขี้หนูขากาบ แกงเลียง แกงส้มดอกกะหล่ำใส่ปลากระป๋อง แกงส้มดอกแค แกงส้มดอกแคใส่ปลากระป๋อง แกงส้มดอกแคใส่ปลานิล

แกงส้มดอกแคใส่ปลาแห้ง แกงส้มแดงโมอ่อนใส่ปลาอย่าง แกงส้มถั่วฝักยาว แกงส้มปลากระป๋อง แกงส้มปลาช่อน แกงส้มปลาชี่สก แกงส้มป๋อย แกงส้มผักบุ้งใส่ปลากระป๋อง แกงส้มผักหนามใส่ปลากระป๋อง แกงส้มผักหนามใส่ปลาทุสด แกงส้มผักหนามใส่ปลาอย่าง แกงส้มมะรุมนใส่ปลากระป๋อง แกงส้มมะละกอบลาชีสก แกงส้มมะละกอใส่ปลากระป๋อง แกงส้มมะละกอในใส่ปลาปลาอย่าง แกงหมู

4. ประเภทผัก ใ้มน้ำ ผักกระเพราปอดหมู ผักกระเพราหมู ผักกระเพราหมูป่า ผักกระหล่ำดอก ผักกระหล่ำดอกใส่หมู ผักกระหล่ำปลี ผักเครื่องในไก่ ผักชีอิ้วหมู ผักดอกดินใส่ไข่ ผักถั่วฝักยาว ผักบวบ ผักบวบใส่ไข่ ผักผักบุ้ง ผักผักบุ้งใส่หมู ผักเผ็ดกระรอก ผักเผ็ดเครื่องในไก่ ผักเผ็ดเนื้อ ผักเผ็ดเนื้อกระตัง ผักเผ็ดปลาไหล ผักเผ็ดมะละกอ ผักเผ็ดหมู ผักเผ็ดหอยกกล้วย ผักเผ็ดหอย ผักพริกหมู ผักมะเขือกับปลากระป๋อง ผักมะเขือใส่หมู ผักมะละกอ ผักมะละกอใส่ไข่ ผักเส้นหมี่ ผักหมี่ ผักหมูฟักทอง ผักหมูใส่ไข่ ผักหัวปลีใส่ไข่ ผักหัวปลีหมู ผักเห็ดปลวก
5. ประเภททอด กระดุกหมูทอดกระเทียม กุ้งชุบแป้งทอด ขาไก่ทอด ไข่เจียว ไข่ดาว ไข่ทอดชะอม ทอดมันปลา น่องไก่ทอด ปลาเค็มทอด ปลาทอด ปลาทึบทิมทอด ปลาทูทอด ปลาทูทอดกระเทียม ปลานิลทอด ปลาราดพริก ปลาต้มทอด ลูกชิ้นทอด หมูทอด หัวปลีชุบแป้งทอด
6. ประเภทย่าง ปลาเค็มย่าง ปลาย่าง
7. ประเภทต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม ต้มกระเจี๊ยบ ต้มข้าวไก่ใส่ปลีกกล้วย ต้มเครื่องในไก่ ต้มโครงไก่ ต้มจับฉ่ายไก่ ต้มจืดไก่ ต้มจืดตำลึง ต้มจืดเต้าหู้หลอด ต้มจืดลูกชิ้น ต้มจืดวุ้นเส้น ต้มจืดหมู ต้มใบส้มป่อย ต้มปลาทุสด ต้มปลาใบมะขาม ต้มผักกาดดอง ต้มผักหวาน ต้มฟักไก่ ต้มฟักใส่กระดุกหมู ต้มมาม่า ต้มยำไก่ ต้มยำปลา ต้มยำปลากระป๋อง ต้มยำปลาช่อน ต้มยำปลานิล ต้มยำเห็ดปลวก ต้มหัวหมู หอยต้ม
8. ประเภทนึ่ง ปลานิลนึ่ง
9. ประเภทตุ๋น ไข่ตุ๋น
10. ประเภทยำ ยำปลากระป๋อง ยำปลาสด ยำมะเขือ ส้มตำ
11. ประเภทลาบ ลาบหมู ลาบหนังหมู
12. ประเภทหลน ปลาร้าหลน
13. ประเภทหมัก หมูหมัก
14. ประเภทสำเร็จรูป ปลากระป๋อง
15. ประเภทอื่นๆ น้ำตาลปี๊บ

● ส่วนประกอบของอาหารในชีวิตประจำวันของชาวกะเหรี่ยงบ้านบ้องตี้

1. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากการปลูกเลี้ยงเอง

มะม่วง พริก กล้วย(หัวปลี) มะเขือ ข้าวสาร ส้มซ่า ตะไคร้ ข่า กะเพรา มะขาม มะกรูด ส้มป่อย กระเจี๊ยบ มะละกอ มะนาว มะพร้าว ไข่ไก่เปิด หัวหอม ดอกแค ขนุน กล้วย หนุม ตำลึง รากชะพลู ใบชะพลู กล้วย(หขวกกล้วย) ใบมะกรูด เนื้อกระต่าย ยอดฟักทอง กระชาย ผักโขม มะเขือพวง มะระจีน

2. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากแหล่งธรรมชาติ

ชะอม แดง มะขาม กระถิน ผักบก ตำลึง ยอดฟักข้าว มะขาม(ส้มมะขาม) ยอดกระถิน ผักบุ้ง เห็ดปลวก ใบชะพลู ตะไคร้ ใบมะขาม ชะอมป่า ยอดมะรุ้ม มะเขือเหลือง เห็ด ผัก กูด ปลาไหล ปลาช่อน หอย ลูกสะเนียง เลียงผากกล้วย(หัวปลี) พริก มะระ มะขาม(ใบมะขาม) มะเขือ มะละกอ กระเจี๊ยบ มะม่วง หน่อไม้ ตุ่น หอยกลับ ผักหวาน ข่า กล้วย ไข่ไก่ ป่า ขี้เหล็ก กระรอก ใบส้มป่อย ปลานิล บอน มะรุ้ม ดอกข่า กุ้ง หอยขม ผักกุ่ม ยอดตำลึง

3. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากตลาดนัด

ข้าวสาร หัวหอม ขูรส ปลาทุสด น้ำมันพืช กะปิ กระเทียม น้ำปลา มะรุ้ม กะทิ ไข่ไก่ เกลือ ปลาทุ พริกป่น พริก มะเขือ มะนาว เค้าเลี้ยว ปลาเค็ม พริกแห้ง ลูกชิ้นหมู วุ้นเส้น ต้นหอม ผักชี เนื้อไก่ น้ำตาลทราย แป้งข้าวเหนียว แดง ลูกชิ้น แดงกวา ปลากระป๋อง ขนมหิน จิง กระชาย ปลานิล ดอกกะหล่ำปลี เนื้อหมู ผักกาดหอม ถั่วฝักยาว ผงกระหรี่ หมูย่าง ขมิ้น ปอดหมู ผักหนาม ปลาร้า กวางตุ้ง หัวไชเท้า ผักกาดขาว น้ำตาลปี๊บ ต้น กระเทียม

4. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากร้านค้า

ปลากระป๋อง ปลาทุหนึ่ง น้ำมันพืช แป้งข้าวเจ้า ไข่ไก่ ลูกชิ้นปลา เส้นหมี่ เนื้อหมู ปลาตุก มะนาว แดงกวา น้ำตาล น้ำพริกแกง ปลาทุสด เครื่องในไก่ ปลาเค็ม น้ำปลา กระดูกไก่ ขูรส ต้นหอม รสดี ผักชี บวบ ปลาเยี๊ยก ผักกาดขาว สาธุ น้ำตาลทราย ผักบุ้งเนื้อไก่ ไข่ไก่ กระเทียม หัวหอม กะปิ ปลาทุ เนื้อหมูป่า แป้งโกกิ มะละกอ ปลาสาม น้ำตาลปี๊บ เนื้อวัว เครื่องในวัว เกลือ ซิอิ้ว น้ำมันหอย มาม่า เค้าหู้ ปลาทุ หอยขม หัวหอม หอยจ๊อบ ปอดหมู วุ้นเส้น มะเขือเทศ พริกสด หัวหอมใหญ่ ผักกาดคอง ไครงไก่ มะเขือ เส้นหมี่ น้ำตาลทราย

5. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากถนอม

น้ำปลา ปลาเยี๊ยก แดง น้ำมัน หอย หัวหอม ขนมหิน น้ำยา ถั่วฝักยาว

6. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากถนอม

ปลาตะเพียน เนื้อหมู แดง บวบ แดงกวา

7. ส่วนประกอบของกับข้าวที่มาจากญาติให้มา

เนื้อย่าง แดง ถั่วฝักยาว กุ้ง มะขาม เม็ดตักแตน ปลานิล มะระ ลูกสเนียง ปลาตุก ชะอม
แดงกวา ปลาทับทิม

ภาคผนวก ค

แบบสอบถาม แบบบันทึกของครัวเรือน และแบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้าง

ความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ:

รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง

ภาคตะวันตก ประเทศไทย

แบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปทางลักษณะเศรษฐกิจและสังคมในระดับครัวเรือน

หมายเลขแบบสอบถาม.....

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่ 1 ตำบลบึงตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

วันที่สัมภาษณ์...../...../ 2545

ผู้ตรวจสอบข้อมูล.....

1. ผู้ให้ข้อมูล () หัวหน้าครัวเรือน () แม่บ้าน () อื่นๆ ระบุ.....

2. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีอยู่ในปัจจุบันรวม..... คน

ลำดับ	ความสัมพันธ์กับ หัวหน้า ครัวเรือน	เพศ	อายุ	จบการศึกษา สูงสุด/ กำลังเรียน อยู่ชั้น	สถานะการทำงาน			ศาสนา (ระบุ)	
					ภาค เกษตรกรรม	นอกภาคเกษตรกรรม			ว่าง งาน
						ลักษณะงานที่ทำ	รายได้ต่อปี		
	(หัวหน้า ครัวเรือน)								

3. ครั้วเรือนของท่านมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพอะไร

- () เกษตรกรรม () ทำข้าวไร่ () ทำไร่ (ระบุ).....
 () ทำสวน (ระบุ)..... () เลี้ยงสัตว์ (ระบุ).....
 () อื่นๆ (ระบุ).....
 () ค้าขาย (ระบุ)..... () ประมง (ระบุ).....
 () รับจ้าง (ระบุ)..... () รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ
 () อื่นๆ (ระบุ).....

4. ครั้วเรือนของท่านมีรายได้รองหรือรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหรือทำงานอื่นๆ หรือไม่

- () ไม่มี
 () มี ตามต่อข้างล่างและสามารถตอบได้หลายข้อ
 () เกษตรกรรม () ทำนา () ทำไร่ (ระบุ).....
 () ทำสวน (ระบุ)..... () เลี้ยงสัตว์ (ระบุ).....
 () อื่นๆ (ระบุ).....
 () ค้าขาย (ระบุ)..... () ประมง (ระบุ).....
 () รับจ้าง (ระบุ)..... () รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ
 () อื่นๆ (ระบุ).....

5. ครั้วเรือนของท่านมีรายได้รวมกันทั้งหมดทุกคนใน 1 ปีที่ผ่านมาเท่าไร

5.1 รายได้จากภาคเกษตรกรรม

5.1.1 รายได้จากการปลูกพืชไร่..... บาท / ปี

ชนิดพืช	ช่วงเวลา ที่ปลูก	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ราคา (บาท/กก.)	มูลค่าผลผลิต (บาท)	สถานะความ เป็นลูกไร่

ชนิดพืช	ช่วงเวลา ที่ปลูก	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ราคา (บาท/กก.)	มูลค่าผลผลิต (บาท)	สถานะความ เป็นลูกไร่

5.1.1.1 ในกรณีที่เป็นลูกไร่เก่าแก่ไร่ชื่อ (ระบุ)

5.1.2 รายได้จากการทำข้าวไร่ บาท / ปี

ชนิดพืช	ช่วงเวลา ปลูก	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	การใช้ ประโยชน์ 1.รับประทาน 2.ขาย 3.เลี้ยงปศุสัตว์ 4.อื่นๆ (ระบุ)	ราคาผลผลิต (บาท/กก.)	มูลค่าผลผลิต (บาท)
1. ข้าวไร่ -ข้าวเจ้า -ข้าวเหนียว 2.พืชแซม -พริก -มะเขือ -แตง						

5.1.2.1 ในกรณีที่ทำข้าวไร่ไว้รับประทาน ความพอเพียงของข้าวเป็นอย่างไร

พอเพียง	ไม่พอเพียง
ปริมาณข้าวที่เหลือ..... กก./ปี การใช้ประโยชน์ข้าวที่เหลือ.....	ปริมาณข้าวที่ขาด..... กก./ปี แหล่งที่มาของข้าว.....

5.1.2.2 การปลูกข้าวไร่มีการหมุนเวียนการใช้ที่ดินหรือไม่

() ไม่มี () มีระบุ..... ปี และ แปลงที่หมุนเวียน.....

5.1.3 รายได้จากการปลูกไม้ยืนต้น..... บาท / ปี

ชนิดต้นไม้	ปลูกเมื่อ	อายุของต้นไม้ (ปี)	พื้นที่เพาะปลูก	ราคาผลผลิต (บาท/หน่วย)	มูลค่าผลผลิต (บาท)

5.1.4 รายได้จากการเลี้ยงสัตว์..... บาท/ปี

ชนิดสัตว์	จำนวนสัตว์ เลี้ยง (ตัว/บ่อ)	การใช้ ประโยชน์	ผลผลิตที่ขาย (ตัว/กก.)	ราคาต่อหน่วย (บาท/ตัว/กก.)	มูลค่าผลผลิต (บาท)

5.2 รายได้จากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร..... บาท/ปี
(เช่น การแปรรูปผลผลิตการเกษตร)

กิจกรรม	ช่วงเวลาที่ทำกิจกรรม	จำนวน	ราคาต่อหน่วย	มูลค่า (บาท)
1.				
2.				
3.				
4.				

5.3 รายได้นอกภาคการเกษตร..... บาท/ปี

อาชีพ	จำนวน (คน)	รายได้ (บาท/วัน/เดือน)	ช่วงเวลาที่ทำ (ใน 1 ปี)	รายได้ทั้งปี (บาท)
1. ข้าราชการ				
2. ค้าขาย				
3. รับจ้างทั่วไป				
4. รับจ้างทางการเกษตร				
5. อื่นๆ (ระบุ).....				

(ดังนั้น รายได้รวมของครัวเรือนใน 1 ปี ที่ผ่านมาคือ $5.1+5.2+5.3=$ บาท/ปี)

6. ในรอบปีที่ผ่านมามีครัวเรือนของท่านมีรายจ่ายเฉลี่ยเท่าไร..... บาท/ปี

6.1 รายจ่ายในภาคเกษตรกรรม..... บาท/ปี

6.1.1 รายจ่ายจากการเพาะปลูกพืชไร่..... บาท/ปี

ชนิดพืช	จำนวน (ไร่)	ค่าเช่าที่ (บาท)	ค่าเมล็ด พันธุ์ (บาท)	ค่าเตรียม ดิน (บาท)	ค่าปุ๋ย (บาท)	ยาปราบ วัชพืช	ยาฆ่า แมลง	ค่าจ้าง (บาท)	อื่นๆ (ระบุ)	รวม (บาท)
1. พืชไร่										

ชนิดพืช	จำนวน (ไร่)	ค่าเช่าที่ (บาท)	ค่าเมล็ด พันธุ์ (บาท)	ค่าเตรียม ดิน (บาท)	ค่าปุ๋ย (บาท)	ยาปราบ วัชพืช	ยาฆ่า แมลง	ค่าจ้าง (บาท)	อื่นๆ (ระบุ)	รวม (บาท)
1.พืชไร่ (ต่อ)										

6.1.2 รายจ่ายจากการทำข้าวไร่..... บาท/ปี

จำนวน (ไร่)	ค่าเช่าที่ (บาท)	ค่าเมล็ด พันธุ์ (บาท)	ค่าเตรียม ดิน (บาท)	ค่าปุ๋ย (บาท)	ยาปราบ วัชพืช (บาท)	ยาฆ่าแมลง (บาท)	ค่าจ้าง (บาท)	อื่นๆ (ระบุ)	รวม (บาท)

6.1.3 รายจ่ายจากการเลี้ยงสัตว์..... บาท/ปี

ชนิดสัตว์	จำนวน (ตัว/ป่อ)	ค่าอาหาร (บาท)	ค่ายาป้องกัน/ รักษาโรค (บาท)	อื่นๆ (ระบุ) (บาท)	รวม (บาท)

6.2 รายจ่ายทางด้านอุปโภค บริโภค

- ค่าอาหาร..... บาท
- ค่าเช่าบ้าน หรือ ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย..... บาท
- ค่าน้ำ / ไฟ.....บาท
- อื่นๆ (ระบุ).....บาท
- รวม..... บาท

7. ปัจจุบันครัวเรือนของท่านมีเงินเก็บหรือเงินออมฝากธนาคารหรือไม่

() ไม่มี () มี

8. ปัจจุบันครัวเรือนของท่านมีหนี้สินหรือไม่

() ไม่มี () มี

9. แหล่งเงินทุนและสินเชื่อเพื่อการเกษตร

9.1 แหล่งเงินทุนที่ใช้เพื่อการเกษตรของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา

() ของตนเอง

() กู้ยืม → ถามต่อข้างล่าง

แหล่งเงินทุน	ใช้ในกิจกรรม	อัตราดอกเบี้ย (ร้อยละต่อปี)
1. ธ.ก.ส.		
2. สหกรณ์การเกษตร		
3. ธนาคารพาณิชย์		
4. เพื่อนบ้าน		
5. เครือญาติ		
6. เจ้าแม่		
7. เงินกองทุนหมู่บ้าน		
8. อื่นๆ ระบุ		

11. ในปัจจุบันครัวเรือนของท่านมีพื้นที่ถือครองเพื่อทำการเกษตรหรือไม่

() ไม่มี () มี จำนวนทั้งสิ้น..... แปลง

แปลง ที่	เนื้อที่ ทั้งหมด (ไร่)	เนื้อที่ที่ใช้ จริง (ไร่)	การใช้ประโยชน์ เนื้อที่ที่ใช้จริง	การใช้ประโยชน์ เนื้อที่ที่เหลือ	ลักษณะการ ถือครองที่ดิน	เอกสารสิทธิ์ใน การถือครอง
1						
2						
3						
4						

รหัส.....

มอช้า

ชื่ออาหารที่กิน กันในครัวเรือน เช่น ข้าว น้ำพริก ผักจิ้ม หรือ แกงส้ม	ส่วนประกอบของ อาหารหรือกับข้าว ทั้งที่มาจาก พืชผัก และเนื้อสัตว์ ให้ระบุสวน ประกอบของ กับข้าว	แหล่งที่มาของอาหารชนิดต่างๆ (เขียน / ลงในช่อง รายการละ 1 อย่างเท่านั้น)							จำนวน คนที่ กิน
		เพาะปลูกเอง (ที่ ไหน ระบุ เช่น ปลูกในไร่ ปลูก ตามบริเวณบ้าน หรือปลูกในไร่ เป็นต้น)	เลี้ยง ไว้เอง	ซื้อ มา	ญาติพี่ น้อง ให้	เพื่อน บ้าน ให้	เก็บหามา จากข้าง บ้าน หรือ ในป่า		

Copyright by Mahidol University

รหัส.....

มื่อกลางวัน

ชื่ออาหารที่กิน กันในครัวเรือน เช่น ข้าว น้ำพริก ผักจิ้ม หรือ แกงส้ม	ส่วนประกอบของ อาหารหรือกับข้าว ทั้งที่มาจาก พืชผัก และเนื้อสัตว์ ให้ระบุส่วน ประกอบของ กับข้าว	แหล่งที่มาของอาหารชนิดต่างๆ (เขียน / ลงในช่อง รายการละ 1 อย่างเท่านั้น)						จำนวน คนที่ กิน
		เพาะปลูกเอง (ที่ ไหน ระบุ เช่น ปลูกในไร่ ปลูก ตามบริเวณบ้าน หรือปลูกในไร่ เป็นต้น)	เลี้ยง ไว้เอง	ซื้อ มา	ญาติพี่ น้อง ให้	เพื่อน บ้าน ให้	เก็บหามา จากข้าง บ้าน หรือ ในป่า	

รหัส.....

มือเย็น

ชื่ออาหารที่กิน กันในครัวเรือน เช่น ข้าว น้ำพริก ผักจิ้ม หรือ แกงส้ม	ส่วนประกอบของ อาหารหรือกับข้าว ทั้งที่มาจาก พืชผัก และเนื้อสัตว์ ให้ระบุส่วน ประกอบของ กับข้าว	แหล่งที่มาของอาหารชนิดต่างๆ (เขียน / ลงในช่อง รายการละ 1 อย่างเท่านั้น)						จำนวน คนที่ กิน
		เพาะปลูกเอง (ที่ ไหน ระบุ เช่น ปลูกในไร่ ปลูก ตามบริเวณบ้าน หรือปลูกในไร่ เป็นต้น)	เลี้ยง ไว้เอง	ซื้อ มา	ญาติที่ น้อง ให้	เพื่อน บ้าน ให้	เก็บหามา จากข้าง บ้าน หรือ ในป่า	

แบบบันทึกค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน ใน 1 สัปดาห์ (บาท)

วันที่	1	2	3	4	5	6	7
ข้าว							
เนื้อหมู							
เนื้อไก่							
ไข่ไก่							
ไข่เค็ม							
ปลากระป๋อง							
ผงชูรส							
ผักต่างๆ (ระบุ)							
น้ำมัน							
น้ำปลา							
น้ำตาลทราย							
น้ำตาลปีบ							
อื่นๆ (ระบุ)							

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

- ประวัติชุมชน
 - ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านบึงดีตั้งถิ่นฐาน ณ ที่แห่งนี้เป็นเวลานานเท่าใด
 - อพยพมาจากไหน
 - เหตุการณ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงมีกี่ครั้ง อะไรบ้าง
- พัฒนาการระบบการผลิตของชุมชน
 - ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมของชุมชนเป็นอย่างไร
 - เงื่อนไขของจุดเปลี่ยนของระบบการผลิตแบบดั้งเดิมคืออะไร เมื่อไร
 - เงื่อนไขของจุดเฟื่องฟูของระบบการผลิตกระแสหลักคืออะไร เมื่อไร
 - ผลกระทบของระบบการผลิตในกระแสหลักคืออะไร
- แบบแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน
 - ชาวกะเหรี่ยงมียุทธศาสตร์ของครัวเรือน (household strategies) เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารหรือไม่ อย่างไร
 - ครัวเรือนกะเหรี่ยงมีการปรับตัวอย่างไรในการเพาะปลูกข้าวบนข้อจำกัดของทรัพยากรที่ดิน
 - ครัวเรือนกะเหรี่ยงได้รับผลประโยชน์อะไร อย่างไร บนยุทธศาสตร์นี้
 - ข้อจำกัดของยุทธศาสตร์ คืออะไร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ

นายสุรชัย รักษาชาติ

วัน เดือน ปีเกิด

7 พฤศจิกายน 2512

สถานที่เกิด

กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

ประวัติการศึกษา

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2532 – 2535

วิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)

EXECUTIVE SUMMARY

FOOD SECURITY OF MAGINALIZED PEOPLE: CONSUMPTION PATTERN AND SOURCES OF FOOD OF SELECTED HOUSEHOLD IN A KAREN COMMUNITY, WESTERN THAILAND

Introduction

The government sector implemented a policy for developing and managing natural resource base on the highland by using ecological system as the centre and separating a system at human society from a natural system it determined a scope at conservation on the highland by drawing a line on a map. It used height and importance of physical ecology to divide the scope. At last, it presently becomes regulations and laws of conservation on the highland, which considerably affect the communities on the highland especially a pattern of way of life of local communities. The government accused the communities on the highland or "Hilltribe People" of destroying resources on the highland. It therefore used legal authority to compel hilltribe people to stop doing various activities in the conserved forest. Then, it used a reason of maintaining biological diversities to migrate those hilltribe people to the plain in order to be apart of development system. After that, it gradually changed their way of life to have the same feeling and idea as urban people.

Karens were a community which were directly affected by this development policy. As for original way of life, Karens were agricultural community who lived in the forest and earned their living by rotational shifting cultivation. They planted enough rice for consumption in their families throughout a year. After the government used an ecological system as centre of developing the highland. Karens who made rotational shifting cultivation were accused for destroying resource base on the highland. So, in order to maintain resource base and ecological sensitivities, the government therefore, led Karens to enter development in main trend by ordering Karens to stop rotational shifting cultivation in the forest. Meanwhile, it encouraged a substitute occupation for Karens i.e. planting mono crops for trading. And it supported factors of agricultural technology by giving advice and encouraging Karens to use chemical fertilisers and pesticides.

It was found that said policy and action had positive impact in an initial stage Karens could effectively plant mono crops because of following reason; Natural resource base still did not deteriorate. Soil still had high fertility. And the condition of agricultural ecology was not destroyed by weeds, or diseases and insects. However, later, resource base and agricultural ecology severely deteriorated, Soil had no fertility. Products reduced due to severe spread of insects and diseases. In order to increase yields, it was necessary to use agricultural technology by using a lot of chemical fertilisers and pesticides. So, it was necessary to depend on outside capitalists. But, the relationship between debtors and capitalists was a production inequality. Debtors would be disadvantageous because capitalists would charge interests from production factors used by debtors. Meanwhile, capitalists pushed all risks to debtors. Therefore, being persuaded to enter development of planting mono crops for present trading, Karens families continually have accumulated debts.

Initial hypothesis of this study was as follows; After being persuaded to enter development by stopping original method and using new agricultural system by planting mono crops for trading, Karen, later, faced deterioration of resource base and continually owed capitalists due to risk towards food insecurity in poor families. The researcher, therefore, aimed to study about a pattern of building food security in families of Karens who were not adequately studied. The researcher selected families in Karens village, Ban Bongtee, Tambon Bangtee, Amphur Saiyoke, Karnchanburi Province, who were persuaded to enter development system and expansion of urbanization. The main question of this research so as to be a guideline of this study was that whether poor Karens would have a pattern of building food security for their own families under a context of development after they were gathered to have a way of life like people in the plain.

Methodology

As for this study the researcher used quantitative research and qualitative research. As for quantitative research the researcher surveyed basic information of families by using questionnaires to interview 73 families in a village and household record keeping concerning food consumption and expenditure of 43 poor families.

However, the researcher selected to collect information of the sample group consisting 11 poor families. As for qualitative research, the researcher analysed results deriving from quantitative research by observation with and without participation, in-depth interview with housewife, family leader, community leader, and key informants. After that the researcher brought information deriving from quantitative research to analyse about food system and food strategy of families, which would lead to qualitative analysis concerning a pattern of building food security of poor Karens families.

Results of the study

Results of the study found that Karens of Ban Bongtee, who were persuaded to enter development system and expansion of urbanization had the same consumption model and kinds of food as people in the plain. Karens of Ban Bongtee eat rice as main food like rural Thai people. After they initially adjusted to produce for trading, they owed Thai capitalists because they had to use money to buy rice. Later, they grew rice in the forests, This made them have enough products for their families and reduce expenditure. After studying, the researcher found that if Karens wanted to produce enough rice for consumption throughout a year, they had to produce rice at least, 75 kgs of paddy per rai. However, this action was contrary to a new conditional context i.e. a method of reserving right on the land which presently belongs to private property. So, there was no institutional arrangement. And there was no guarantee that people could permanently use resources. Meanwhile, the rotational shifting cultivation in the forest is presently contrary to laws of conserving the highland. Karens, therefore, had to risk state officers of conserving arrest.

Recommendation

- **Recommendation in policy**

After studying, the researcher found that community's poverty which was a cause of food insecurity in family occurred because community did not participate in determining their development direction and had little knowledge. So they could not

adjust to changes which occurred. Formerly, the community used to use local resources in the form of collective property which there was institutional management the community utilized the land on collective property for rotational shifting cultivation by producing rice for consumption in family but at present, right on the land has changed. Collective ownership is not formally accepted. New formal ownership is to have private property. The government encouraged the community to grow plants for export without considering the context and suitability of the community consisting of people and natural resource base. The community were encouraged to use new agricultural technology to cope with obstacles towards agricultural ecology. The result was that it could not better agricultural ecology. Meanwhile, the community could not adjust to things encouraged by the government sector. The community had to face more risk concerning having enough rice throughout a year. At last they had to migrate to stay on the plain in order to conserve ecology on the highland. This had to be carefully done. After the community were compelled to enter development system, agriculture in main trend was not a good guarantee concerning income of family like phenomena which occurred in this study. If problems of debt and deterioration in agricultural ecology occurred, the community had to risk debt stemming from agriculture in the main trend. And they had to risk food security which there was not and resource base to be able to carry.

As for a policy of developing rural communities, the government have to trust that local people can determine their own fate. The government have to allow communities on the highland to have initial participation to decide about any development for example communities have to adjust themselves to suitably use local wisdom because "Local People" best know their matters. Finally this will bring about balance in various contexts

- **Recommendation for development**

As for development, you would see that technology was developed at all times such as encouraging to use new agricultural technology i.e. pesticides and various chemical fertilizers. But, this method could not solve a problem of low agricultural products. This was because said method was not suitable for real condition of ecology. Therefore, using suitable technology was very necessary for this community.

However, introducing technology to community which had no preparedness was very dangerous the first important thing for developing in this area was to change people's thinking method by taking people to observe areas which faced the same problem which could be solved by using suitable technology such as alternative agriculture sufficient agriculture which was consistent with economy, culture, and wisdom in the community or building internal changing process by building "Leader" or "Chang Agent" in order to stimulate to bring about change in people's thinking method.

- **Recommendation of the research**

Results of the qualitative study found that poor Karens have a pattern of building food security by producing rice in the forest due to receiving a lot of yields. The researcher found that Karen could produce 3,000 kilos of paddy in 4 rai of land or 750 kilos per rai. However, they have to evade and risk state officers' arrest. So, it is urgent for researchers to study about suitable agricultural technology so that Karens can grow rice in "ploughing area" (reserved for agriculture, but, at present, the condition of soil and agricultural ecology deteriorate) by having yields about 750 kilos of paddy. They have to use permanent agricultural system such as using organic agriculture and good point of local wisdom without increasing production cost to family. If this can be done, it will be very beneficial to communities on the highland not only this village but also other communities on the highland, which still have to depend on local resource base for survival. Meanwhile, a good solution to reduce conflicts between communities and outside context is government's regulation concerning conservation of the highland.